Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

GLIMT 2

af

Østvendsyssels lokalhistorie

Elmer Dalsgaard

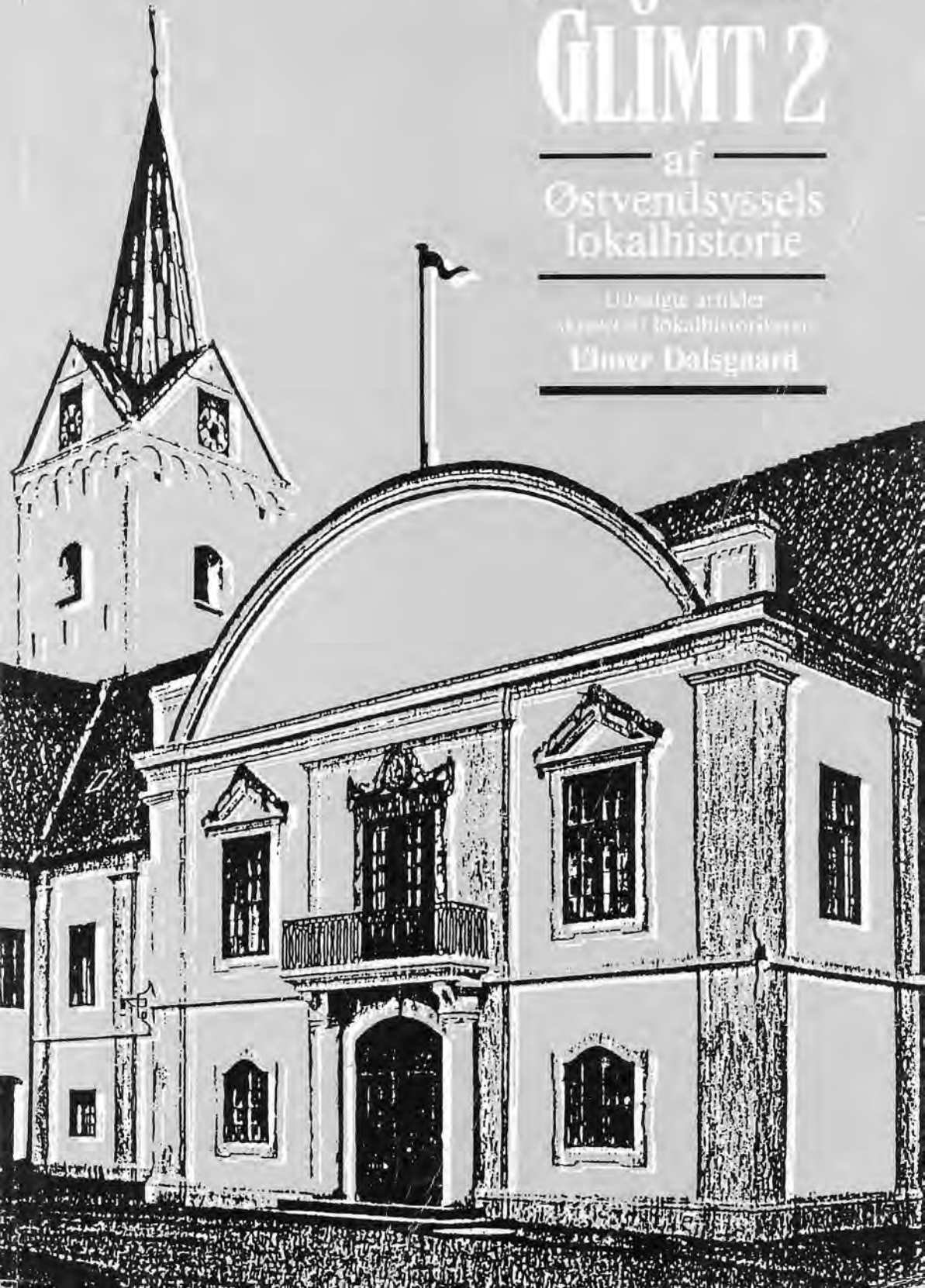

Glimt 2
af
Østvendsyssels lokalhistorie

Udvalgte artikler
skrevet af lokalhistorikeren
Elmer Dalsgaard.

Fotoarbejde:
Elmer Dalsgaard.
Bent Baumann Jensen.

Tryk:
Dronninglund Herreds Bogtrykkeri.

Udgiver:
Dronninglund Borgerforening.

ISBN 87-983675-2-8

FORORD

I 1990 var det 300 år siden, Dronninglund fik sit navn. Dronninglund Borgerforening udgav da en bog, der indeholdt et uddrag af artikler, Elmer Dalsgaard gennem mange år har skrevet og fået publiceret i forskellige aviser, navnlig Østvendsyssel Avis.

Bogen »Glimt af Østvendsyssels lokalhistorie« blev en succes, og var totalt udsolgt et par måneder efter udgivelsen.

Det har derfor ikke været svært at beslutte, at bogen skulle have en efterfølger, og det er med stor glæde vi kan sende »Glimt 2« på gaden.

Også denne bog bygger på artikler, skrevet af Elmer Dalsgaard, hvis aldrig svigtende interesse for lokalhistorien hermed når endnu en lille milepæl.

Dronninglund Borgerforening
1992

Af Østvendsyssels udviklingshistorie

Vendsyssels udviklingshistorie har tidligt tiltrukket geologernes opmærksomhed. Det er navnlig dette, at landsdelen for en stor del var dækket af havet, da isen efter den sidste istid smeltede bort og lang tid derefter, der gør Vendsyssels geologi interessant.

Blandt de geologer, der i særlig grad har vist interesse for Vendsyssel er Axel Jessen, der inden for Danmarks geologiske Undersøgelse fik overdraget udgivelsen af geologiske kortblade over Vendsyssel sidst i forrige århundrede.

I 1918 udgav Axel Jessen en samlet oversigt over Vendsyssels geologi, udarbejdet over undersøgelser i samarbejde med andre geologer.

Historisk Samfund for Hjørring Amt udgav en geologisk fører over vendsyssel, skrevet af dr. phil. S. A. Andersen som Samfundets årbog for 1961, og det er et værk, der klart fortæller om Vendsyssels udviklingshistorie, og som fører læseren rundt til de områder, der har særlig arkæologisk interesse.

Men hvad er der så sket i Østvendsyssel, når vi går over 50.000 år tilbage i tiden?

Kridtlag i 100 - 150 meters dybde

De jordlag, som nu former overfladen, hviler her som andre steder i landet på en kridtsokkel, der vistnok over størstedelen af sognet ligger ca. 150 meter nede og så vidt vi kan slutte af seismografiske undersøgelser højst under bakketerrænet mod nord. I en boring efter gas ved Dronninglund i 1942 skylledes en blanding af ler og kridtslam op på en dybde af 100 - 112 meter.

Forskydninger i den dybe undergrund har muligvis i en fjern fortid hævet Jyske Ås og Storskovbakkerne op over havoverfladen, men hovedparten af bakkernes ler og sandmasser er afsatte af mægtige isbræer, der gentagne gange er gået hen over egnen, medens de nuværende højdedrag snart lå under og snart betydeligt over havets overflade.

Ved afsmeltningen efter sidste istid for over 50.000 år siden må havet antageligt være steget betydeligt, men efterhånden trak det sig tilbage, og landet kom derved - og måske også af andre årsager - til at ligge højere end nu.

Rester af skov ved Try

Ved boringer i terrænet omkring Try højskole fandt nu afdøde brøndborer P. Christensen i en dybde af 10 - 15 meter rester af en skov med vegetion fra denne fjerne tidsalder.

Landet sænkede sig igen, og alt, hvad der nu er lave markflader og kær i sognets østlige og sydlige del samt ved nordranden ind mod Voergård i sletten kom under vand.

Derefter begyndte en langsom hævning, der er fortsat gennem århundreder op til vor tid. Først tegnede sig ved kysterne de skrænter, vi til dels kan følge endnu fra »Skellet« ved Agersted og over Ørsø til Dronninglund Hovedgård, derfra går de i meget udvisket tilstand syd, til de igen står skarpt tegnet nord om Kærsgård ved Hjallerup.

I følgende årtusinder trak havet sig roligt tilbage, men i en enkelt periode må der have hersket ustabilt vejrlig med voldsom bølgegang langs kysterne. Således

ligger der ud mod engene ved Geråen under en helt jævn overflade en kraftig revle af udvasket grus og sten, der øjensynlig er en gammel havstok, afsat af ret kraftige bølgeslag langs en strandbred, der engang har gået tæt syd om Try udflyttergårde. Sandsynligvis vil denne strandbred kunne ses vest om Stagsted og Hjallerup Enge og mod øst og nordøst over Bolle enge, Bolleskov og Åkjær.

Kraftige tøbrud skabte smeltevandsdale

Ved Sørå og Asaa findes i kortere afstand fra kysten flere lave strandvolde, der også ses ved Gerå og Melholt om end oftest udviskede ved sandflugt i nyere tid.

Et meget iøjnefaldende vidnesbyrd om kraftige tøbrud ved istidens slutning er de smalle og dybe smeltevandsdale der fra højdedragene i sognets nordvestlige del strækker sig ud mod lavlandet, hvor de flader sig ud og forsvinder ved en af de gamle strandlinier.

De fleste har endnu et bækløb i bunden, selv om dets øverste del kun får vand i regn- og tøbrudstider, og bækløbet fortsætter i de vandløb, der nu går gennem lavlandet, men oprindelig har dannet sig på hævet havbund.

Syd om Bollegårdene går et bækløb (fra Try) gennem et lag af muslingeskaller (hjerte- og blåmuslinger). Lagets tykkelse er forbavsende stort, og længere mod øst og syd ses østersbanker.

Vandløbene har i fortiden haft en særlig betydning ved at danne skel mellem bygder og græsgange, og de bestemte sammen med søer, moser og skove, hvor veje og samfærdselsårer kom til at gå.

Stenalderveje

Veje i ældre stenalder har kun været kortere, næsten skjulte stier, som hver enkelt stamme benyttede ved vandringer mellem de pladser, hvor der alt efter tid og lejlighed kunne samles fødemidler, jages og fiskes, samt efter forholdene vælges tålelige og forholdsvis sikre bopladser til årets forskellige tider.

Den tids befolkning har ikke været interesseret i ordnede vejforhold, da hver stamme nærigt har vogtet på fiskepladser, østersbanker og andre forrådspladser.

Men i yngre stenalder og bronzealderen har de større og stærkere organiserede bondesamfund, hvad enten de var halvnomader eller fastbosiddende agerdyrkere, haft brug for veje, ad hvilke mennesker med deres hjorder kunne færdes over længere strækninger.

Kulturhistoriske fortidsmonumenter

Gamle veje kunne vel af og til spærres, men aldrig nedlægges. De gamle bugtede hulveje, som vore oldfædre kørte ad, havde sikkert ligget der i årtusinder. Skønt de syner af så lidt, er de i virkeligheden nogle af vore betydeligste og i kulturhistoriske henseende allervigtigste fortidsmonumenter.

Gennem årtusinder har skovbevoksninger og plantevækst adskillige gange givet egnen ny klædedragt, og forandringerne har været så store, at der hver gang er fremstået et helt nyt land.

Umiddelbart efter istiden fulgte den kolde periode, da polarpil og rypelyng spredte et tyndt dække over jorden. Siden kom de mægtige fyrreskove, der har efterladt sig næsten uforgængeligt trætømmer på bunden af enge og moser. Det er træ, der er meget harpiksholdigt, og en spån fra sådan fyr kan antændes og brænder som lys.

Men side om side med fyrrestammerne findes i Try enge vældige egestammer, der ved den rette behandling kan udnyttes og bliver det i form af moseeg.

Teorien om Jyske Ås

En randmoræne er et bakkedrag, hvor isen har efterladt de store sten, mens gruset er skyllet ud med smeltevandet i terrænet forude, hvor det har dannet en hedeslette.

Indtil 1960 holdt geologerne på, at Jyske Ås var en sådan randmoræne dannet af isen. Geologen Axel Jessen, skriver i bogen »Vendsyssels geologi« om Jyske Ås:

»Der findes i Vendsyssel et højdedrag, der uden afbrydelse kan følges med Taars mod ssø over Pajhede og Allerup bakker til Dronninglund Storskov. Dette højdedrag, der har en længde af 25 km., har syd for Taars og Sæsing en yderst uregelmæssig småbakket og ofte stenet overflade, et typisk morænelandskab, medens den sydlige halvdel er af så udpræget rygform med højder på 136 m (Knøsen i Dronninglund Storskov) og en bredde der varierer fra to til tre km., at det med fuld ret kan kaldes en højderyg. Højderyggen Jyske Ås består dog ikke af en enkelt vold, men af et system af bakkerygge.«

Videre skriver Axel Jessen om Skinderhede randmoræne, et areal, der ligger hvor hovedvej A10 krydser Jyske Ås ved Dannerhøj:

»Skinderhede randmoræne har en længde på to km og en bredde, der ligger mellem 150 og 300 m. Dalen ligger i forlængelse af en lavning, der kan følges et stykke øst på ind i Allerup bakker. Større mængder af sten findes ikke i disse morænerygge, men om deres indre bygning kan der dog ikke siges ret meget, da profiler enten mangler eller er ret små. Ryggene synes overvejende at bestå af lagdelt sand og grus med et dække af morænesand, dog er der i alt fald i Skinderhede, morænens sydlige del, set uregelmæssige lejringsforhold med store partier af stenfrit ler pressede ind i sandet.«

I 1905 kaldes Jyske Ås »med en vis ret« for en endemoræne, om man tager dette begreb i udvidet forstand, og i 1918 bliver denne morænebue »den mest typiske og mest imponerende« i Vendsyssel.

Vejarbejdet, der kuldkastede teorierne

Så kom det store vejarbejde i 1960, da E 3 vejen ved Dannerhøj blev udbygget. Her kom hovedvejen til at gå i lige linie over Jyske Ås eller rettere gennem, for bakkepartierne blev gennemskåret for at skabe bedre trafikforhold.

Det var denne gennemskæring af bakkedraget, der fik betydning for den geologiske forskning og som kuldkastede de gamle teorier. Det store operationssnit åbenbarede Jyske Ås' indre dele, hvorved geologen S. A. Andersen kunne konstatere, at der ikke var tale om en randmoræne i ordets egentligste forstand, men om sø- og havaflejringer.

Det fremgik nemlig med al tydelighed, at bakkeryggen i sin opbygning er stenfrit sand og lagdelt ler, der oftest kun er svagt forstyrret af isen. Derfor er den ikke det, man geologisk kan kalde for en randmoræne, idet isen ikke som tidligere antaget har ligget langs med ryggen.

Havet er muligvis gået op over de højeste bakketoppe. Isen er senere gået ud over havet og ned over Vendsyssel til Midtjylland. Senere er den smeltet, og det meste af Vendsyssel har mere, end man hidtil har forestillet sig, været dækket af havet.

Fra vejgennemskæringen ved Dannerhøj i Jyske Ås i 1960. De opskudte hældende lag af strandsand med et metertykt gruslag ses tydeligt. Ved siden af geologen S. A. Andersen ved undersøgelsesarbejdet.

Gennemskæringen ved Dannerhøj viste endvidere, at isranden har stået vinkelret på Jyske Ås og altså ikke som tidligere beregnet langs med denne, hvilket man forøvrigt også har kunnet konstatere i grusgravene ved Lunderbjerg og ved Gl. Kirk.

Vejgennemskæringen, som andre måske har sukket over og beklaget, at naturens skønhed har lidt derved som ved så mange andre vejarbejder, har således været en helt enestående udfordring for geologer, men det kræves også, at disse skal følge med i, hvad der sker ude i naturen og være parat til at handle omgående. Når der er gået en kort tid, vil gennemskæringsfladerne lukkes igen, og så er der ikke mere at gøre for en geolog. Der skal arbejdes, medens udgravningen er frisk.

Det gjorde S. A. Andersen, og resultatet blev denne revidering af Jyske Ås' tilblivelse. Herom skriver geologen i »Geologisk fører for Vendsyssel«:

Da bakkerne for største delen består af fint og godt sand, der stedvis er blevet skudt op af indlandsisen, men ganske mangler den for randmoræner karakteristiske ophobning af store sten og groft grus, kan bakkeryggen vel være en slags israndsdannelse, men det giver en forkert forestilling om bakkernes opbygning, om man knytter betegnelsen moræne til dem.

Voergårds kusk og Bettebysmeden i dansk malerkunst

To kendte billeder fra dansk malerkunst i forrige århundrede har mange sikkert glædet sig over, når de har set dem afbildet i bøger og blade, men som når man iøvrigt ser på kunst, er det motivet, man tænker på uden at beskæftige sig med de personer, som kunstneren har malet.

Hvad de to malerier angår, vil det være af særlig interesse for os i Østvendsyssel at stifte nærmere bekendtskab med de tre personer, som figurerer på de billeder. Dels er de meget interessante, og dels er de alle fra Dronninglund kommune.

Det drejer sig om billederne »En ko løs« udført af maleren Hans Michael Therkildsen, som levede fra 1850-1925, og »Bettebysmeden og hans kone« af G.A. Clemens fra 1870-1918.

Bedst kendt er nok H. M. Therkildsens billede »En ko løs« eller som det mere populært er blevet kaldt »Kom så da«.

Billedet viser en husmandsko, som er kommet ind på en saftig kløvermark, hvorfra den kun nødig vil forsvinde, men husmanden søger at lokke den til sig, medens han bag ryggen skjuler et stykke reb til at binde den med. Det er et meget talende billede, som indeholder kunstnerens sikre sans for gengivelse af motivet. Billedet hænger på Amalienborg, fortæller el-installatør N.C. Nielsen, Hjallerup: »Husmanden på billedet er min oldefar på mors side Lars Christiansen.

Motiv for Stauning og vælgeren

Mine oldeforældre boede på et lille sted nordøst for Dannerhøj. Oldefar var kusk på Voergård, hvor han også i sin tid var ladefoged. Han var bedst kendt under navnet Lars Kusk, og stedet har derfor fået navnet Kuskstedet.

En dag kom maleren cyklende med sit staffeli forbi marken, hvor oldefar var ude efter koen, og maleren faldt med det samme for motivet, som han tog en skitse af, og det blev til hans kendteste billede.

Titlen »Kom så da« stammer fra en valgperiode i Thorvald Staunings tid, da husmandens hoved blev erstattet med et billede af Stauning, som med den genstridige ko som symbol kalder vælgeren til sig. Det var en meget virkningsfuld propaganda, der blev gengivet i landets aviser.

En stor del af min familie er emigreret til Canada, og de er naturligvis meget interesseret i billedet af oldefar.«

Og så kan det iøvrigt tilføjes, at maleren Michael Therkelsen anses for at være Danmarks populæreste dyremaler. Han udstillede på Charlottenborg fra 1875 og har været repræsenteret på Kunstmuseet med en række arbejder. Blandt hans populæreste arbejder er foruden »En ko løs« maleriet »Heste ved skovledet«. Det erhvervede kong Christian den 10. sig og findes således også på Amalienborg.

Bettebysmeden og hans kone

»Bettebysmeden« og hans kone« hedder billedet, som en samtidig maler med Michael Therkelsen, G.A. Clemens fremstillede sidst i forrige århundrede.

G. A. Clemens maleri »Bittebysmeden og hans kone«.

Bettebysmeden og hans kone var Jens og Mette Marie Sørensen. Jens Sørensen var den sidste rigtige smed i Betteby, hvor han havde sin smedje indtil 1923, da de to flyttede til Dorf for at nyde deres otium. Men allerede to år efter døde smeden.

Billedet, hvorpå de to markante personer figurerer, viser smeden, som med assistance af sin kone lægger en ring om vognhjulet. Det er malet af kunstneren G. A. Clemens, som for de mange år siden boede på Flauenskjold Kro, hvorfra han i omegnen søgte motiver og fandt denne meget specielle situation, hvor smeden og hans kone arbejder sammen.

Billedet findes i Den Hirschprungske Samling i København.

For nogle år siden fik lokalhistorisk arkiv i Flauenskjold forærende en kopi af billedet, som nu er rammet ind og er med til at udsmykke lokalarkivet, samtidig med, at det fortæller et kapitel af Bettebys historie fra dengang, da smeden var en af de betydeligste håndværkere på landet og smedjen et samlingssted, hvor landboere kom og udvekslede nyheder, og smeden fyrede under kullet på essen og holdt jernet rødglødende, medens han bearbejdede det som her til en ring om vognhjulet.

Det var skoleinspektør Henry Jensen, Flauenskjold, der som formand for arkivet modtog kopien af G. A. Clemens billede, og på ham gjorde gaven et ganske særligt indtryk.

Billedet, som tiltrak opmærksomheden blandt 200 andre

Synet af dette billede bragte nemlig et minde frem fra en tid, længe før jeg blev lærer i Flauenskjold, fortæller Henry Jensen. Jeg var i København og besøgte den Hirschprungske Samling, og mellem samlingens 2000 billeder, blev jeg særlig fascineret af billedet med titlen »Bettebysmeden«. Det gjorde et stort indtryk på mig ikke blot billedet, men også navnet »Betteby«, som jeg opfattede som stedsbetegnelse for smedjen. Flauenskjold kendte jeg dengang intet til.

Da Henry Jensen så senere kom til Flauenskjold som lærer, erfarede han, at Betteby er et gammelt bymæssigt område mellem skolen i Flauenskjold og Teglgården ved vejen til Storskoven, og at det er fra dette område, at Bettebysmeden og hans kone stammer.

Og så dukker altså pludselig reproduktionen af maleriet op i det Historiske arkiv i Flauenskjold.

Men senere kommer endnu en overraskelse. Der dukker endnu et billede op med samme motiv og omtrent i samme udførelse, men malet fra en lidt anden vinkel, så en plov og harve i baggrunden ikke er med på dette maleri, der iøvrigt minder meget om det originale. Billedet er en gave til det lokalhistoriske arkiv, der således nu har to billeder fra den gamle Bettebysmed og hans kones virke i gamle dage. Hvorfor der findes to ens billeder, har man i arkivet ingen forklaring på.

Barnebarnet fortalte om livet i smedjen

Et barnebarn af Bettebysmeden, nu afdøde Karla Jensen, Flauenskjold har for år tilbage fortalt mig om bedsteforældrenes liv i smedehjemmet i Betteby, hvor Karla Jensen selv var født og opvokset.

Der var altid stor søgning til smedjen i Betteby, fortalte Karla Jensen. Navnlig var der rykind om foråret, når landbrugsmaskinerne og høstredskaberne skulle gøres klar til markarbejdet. Så måtte bedstemor hjælpe til, og det gjorde hun gerne. Men vi børn var skam også med i arbejdet, og havde jeg været en dreng, så var jeg uden tvivl blevet smed. Men meget kunne jeg hjælpe med i smedjen, og bedstefar lærte mig bl.a. at lave møtrikker og skruer og at bore huller i jern.

Sammen med smedjen havde bedstefar også et mindre landbrug og en vindmølle.

Nu er smedjen i Betteby borte - revet ned i 1930. Det er gået med den, som med alle de øvrige smedjer i Østvendsyssel. Men på Try Museum har man opført en smedje og her opbevares nu Bettebysmedens værktøj, det som han også anvendte, da maleren G.A. Clemens i sin tid fremstillede det interessante kunstværk, der også kan stå som et minde om et døende håndværk.

Udskiftning af Asaa fra 1800-1865

Landsbyerne har med tiderne gennemgået store forandringer, såvel hvad udseende som status angår. Problemerne i dag for mange af de mindre landsbyer er bl.a., at centralisering inden for undervisningssektoren overflødiggør de små skoler, hvorved landsbyen mister det kulturcenter, der på så mange måder var egnens samlingssted, og at mange landsbyers forretningsliv stagnerer, hvor mindre butikker bukker under i konkurrencen med de store supermarkeder.

I andre tilfælde vokser landsbyers indbyggertal derved, at de som sovebyer for nærmere liggende købstæder får nye parcelhuskvarterer, eller der sker tilflytninger i kraft af nyanlagte industrier.

For godt et par hundrede år tilbage i tiden var det større og mindre gårde, der dominerede landsbyerne.

Trevangsbrug

I tiden før bondens frigørelse i 1788 bestod landsbyen af en samling gårde, og hver gård havde sin jord spredt ud over et areal, der hørte landsbyen til. En landmand havde altså ikke sin jord samlet, men til gården hørte større eller mindre parceller fordelt over et større område. Dyrkningsmåden var trevangsbruget, der kendes helt tilbage fra Valdemarernes tid. Jorden inddeltes i tre vange, af hvilke hver i to efter hinanden følgende år bar henholdsvis vintersæd og vårsæd, men det tredie år lå øde hen og gik i et med den uopdyrkede jord, fælleden.

I 1753 havde Asaa 24 gårde, 3 huse med jord og 6 såkaldte gadehuse. Ørsø fulgte lige efter med 23 gårde og nogle huse. I Try var der 17 gårde, i Bolle 9 gårde og 16 gadehuse, Gerå havde 17 gårde og nogle huse, Hjallerup 11 gårde og 13 gadehuse, Tolstrup 17 gårde, Thorup 9 gårde og 1 hus, Try 7 gårde, Stagsted 10 gårde og Gl. Kirk 8 gårde.

Gårdene ud på markerne

Efter stavnsbåndets løsning og de dermed følgende reformer, trængte udskiftning og dermed følgende udflytning næsten helt igennem. Herved forandredes landsbyernes og landets udseende i ikke ringe grad. Bønderne flyttede nu ud på markerne og fik deres jord samlet omkring gården, og den jord, der før lå udyrket hen, kom under ploven. Det var dog ikke en forandring, der skete på en gang, men gradvis.

Et eksempel på, at en vendsysselsk landsby udskiftes, findes i en slægtsbog, som forhenværende ejer af Asaagård, Th. Christensen, udarbejdede i 1942, hvori han også har givet en beskrivelse af Asaa by og egn i tiden fra 1742-1942.

Kun to af de gamle gårde tilbage

En kortskitse i bogen viser Asaa, som den så ud i tidsrummet fra 1800-1865. Som det er gået med Asaa, er det gået med de fleste af vore landsbyer i den tid, udskiftningen fandt sted. Af byens mere end 20 gårde, blev kun et par tilbage på deres oprindelige plads. De øvrige flyttede efterhånden ud på markerne og gav landskabet et anderledes hyggeligt og venligt udseende, end det havde før udflytningen.

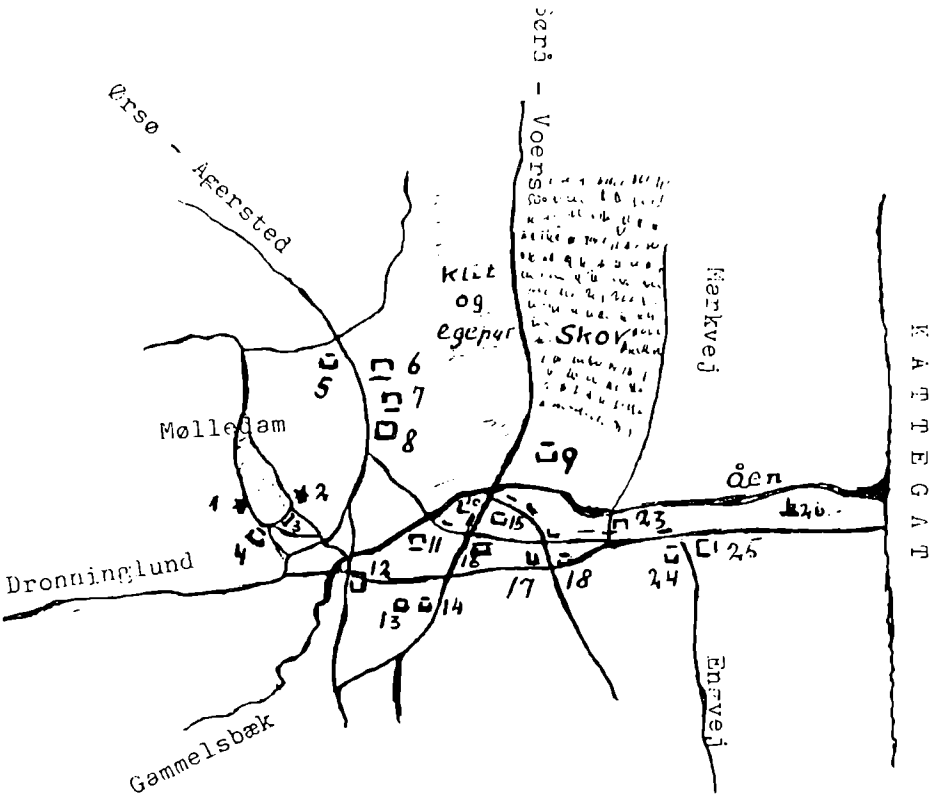

Kortskitse over Asaa by 1800 - 1865.

Kortskitsen, på hvilken gårdene er nummererede, viser bl.a.:

Hvor åen vest for byen udvider sig til Mølledammen, lå der i mange år en vindmølle. Møllen var oprindeligt placeret ved 1, men efter en brand i 1855, flyttede ejeren P.C. Jacobsen den over til dammens anden side ved 2. Den gamle Møllegård nr. 3 havde ligget der fra gamle tider, men blev i 1845 - 47 af P. C. Jacobsen flyttet og bygget på dens nuværende plads 4.

Omkring 1870 blev gården »Broen« - 5 - udstykket. På samme tid blev gårdene 6 og 7 ligeledes udstykket til husmandsbrug, og en del af arealet blev lagt til gården »Vestergård« nr. 8.

Gården »Brasen« nr. 9 blev i begyndelsen af 60erne nedlagt, idet daværende ejer af St. Bouet, Julius Vilhelm Mørch, købte det meste af gårdens areal tillige med nogle parceller fra andre gårde i Asaa og opførte en ny gård »Carlsminde«.

Gård nr. 10, der hed »Slottet«, blev udstykket i 70erne, og nogle år før blev gård nr. 11, som tilhørte Jørgen Pedersen, udstykket og dens jord lagt ind under Møllegården.

Nr. 12 viser Asaagårds beliggenhed indtil 1865, da ejeren Bertel Jensen flyttede gården ud på et eng- og skovareal sydøst for byen, hvor den nu ligger. Hovedparten af den gamle Asaagårds jorder blev derefter lagt ind under Møllegården.

Flyttet efter ordre fra herregårdene

Nr. 13 og 14 er »Langbakgårdene«. De blev allerede i 1800 efter ordre fra godset Dronninglund, hvortil de var fæstegods, flyttet op vest for byen, men i 1880erne blev de udstykket, Asaa gartneri er anlagt på noget af jorden herfra.

Gården »Sanden« blev udstykket omkring 1860. Den har på kortet nr. 15.

Nr. 16 »Petersgård« forblev i Asaa by, men flyttedes i 1880 et par hundrede meter ud til den nyanlagte amtsvej, der går fra Hjallerup til Kattegat. Hans Jensens gård nr. 17 blev i 1872 af svigersønnen Julius Lund udflyttet på en skov- og englod sydøst for Asaa. Arealet tilhørte gården.

Nr. 18 er en af de to gårde, der aldrig blev udflyttet. Den har navnet Askersgård efter en tidligere ejer. På Askersgård boede i mange år den kendte gårdejer Chr. Asby. I dag er der privat beboelse her, men landbruget er forlængst nedlagt.

Den gamle landsbykro

Nærmest havet lå den gamle kro - nr. 25 - I 1854 søgte kommerceråd P. I. Kall, Frederikshavn, om at oprette en købmandshandel i Asaa. Det blev ham nægtet, men han fik tilladelse til at indskibe og oplægge trælast, jern og kul til forhandling. På samme tid døde kroejeren, og kommerceråd Kall købte da af enken kroen og den ret store gård, som hørte til den. Kall var dog ikke ene om købet, men havde dannet et konsortium med Kresten Kristensen, Ladefogedgården og dennes svigersøn Otto Larsen, Holtegård.

Ejendommen blev udstykket, og Kall overtog hovedparcellen med krobevilling og bygninger, og heri begyndte han sin trælast, jern- og kulhandel. Han anskaffede en skude Asaa 2, der gik i stadig rutefart mest fra Aalborg, hvor de fleste varer blev hentet. Krobevillingen solgte Kall til P. Tomra fra Aalborg, der flyttede kroen op midt i byen, hvor få år senere storkøbmand Pallesens forretning også kom til at ligge som nabo til kroen. Kroen brændte i 1981 og er ikke siden opført. På pladsen har Egnsbank Nord bygget.

Samtidig med udflytningen var der på anden måde en vældig aktivitet i Asaa med oprettelse af nye forretninger og institutioner. I 1801 havde Asaa 163 indbyggere. Dette tal var i 1860 steget til 269 og i 1890 til 606.

Røvere fra Jyske Aas huserede i hele Vendyssel

Det siges, at Vendsyssel af kong Christian den 8. blev betegnet som »Norden for lands lov og ret«. Selv om oprindelse til denne sentens forlængst er glemt, kan man stadig høre vendelboere citere disse kongeord med en vis stolthed.

I det hele taget har vendelboerne fra gammel tid haft ord for at være et folkefærd, der kæmpede for deres ret, men som udviste en kedelig ulyst over for at have noget med øvrigheden at gøre.

Øvrigheden blandede sig da heller ikke meget i vendelboernes forhold i begyndelsen af forrige århundrede og af gode grunde, for den havde ikke mandskab til det. Således rådede herredsfogeden i Sæby, hvis område strakte sig over Den jyske Aas' bakkede og skovbegroede område, i 1818 kun over 2 politibetjente. Den ene blev betegnet som »en gammel nathue« og den anden som en »stupid bondeflegel«. De to betjente fik kun 8½ daler i årlig løn og havde hverken politiskilt eller uniform. At der ikke var plads til fangerne i fængslerne, gjorde ikke forholdene bedre, da forbryderne måtte frigives, til deres dom var faldet.

Lovløsheden bredte sig over Vendsyssel, og navnlig var det i årene indtil 1841, da Østvendsyssel hærgedes af tyvebander. Det gik så vidt, at daværende ejer af Dronninglund fik stjålet hele huse. Tyvene rev dem simpelthed ned i natten mulm og mørke og fjernede dem.

Længe fik ugerningsmændene lov til uhindret at drive deres spil. Folk turde ikke anmelde dem, for de truede med, at »den røde hane« skulle komme til at gale, hvis der skete dem noget, og de skulle også sørge for hævn på anden måde. Kernen i tyvebanden udgik fra Stagsted Skov i Skæve sogn. I et hedehus, der blev kaldt hospitalet, boede familien Barkholt samt »Skovkristian« og dennes moder. Hvad disse mennesker havde brug for i den daglige husholdning, stjal de i omegnen, men desuden foretog de omfattende tyvetogter over hele Vendsyssel, ligesom de også opererede syd for Limfjorden. De var vidt berygtede, og da de ikke gik af vejen for at bruge knive eller bøsse, var det ikke underligt, at de var frygtede, ikke mindst i de afsidesliggende skovbakker på Jyske Aas.

Den 30. oktober 1841 skete en begivenhed, som fik vendelboerne til at stå sammen i kampen mod røverpakket. Der blev denne aften holdt legestue på gården Langholt i Skæve. Karle og piger var samlet i gårdens storstue til fest, og midt under denne dukkede de to brødre Barkholt samt Skovkristian op for at deltage i festen. Der gik ikke lang tid, inden de kom i klammeri med de tilstedeværende, og da banditterne begyndte at bruge knive, tog vildskaben til. Et ærligt slagsmål var ikke ualmindeligt ved legestuerne, men brug af knive var noget aldeles utilladeligt, hvorfor alle de forsamlede gik til angreb på de uønskede gæster. I den dom, der senere faldt som følge af begivenheden og dens følger, omtales det, at de tre fra hospitalet blev tilføjet voldsomme slag med vognkæppe og med en med jernlod forsynet bismer, hvorefter to af dem blev jaget ud i en nærliggende dam. Skovkristian blev slået bevidstløs, og kun med stor møje nåede de tre til deres hjem, hvor de var så opsvulmede af slagene, at deres klæder måtte afsprættes, ligesom de blødte stærkt af sår i hovederne, og de var blå og blodige fra halsen til det nederste af skuldrene og over armene, som de ikke kunne røre.

Chresten Pedersen Barkholt faldt om i et bøsseskuds afstand fra hjemmet, hvorfra han måtte slæbes hjem, da han ikke kunne støtte på benene.

Denne episode blev indledning til det store drama. Hospitalets beboere, som man hidtil af frygt havde undgået, var nu blevet overmandet. Det have vist sig, at blot man stod sammen, kunne de knægtes. Og da tyverierne netop særlig var taget til i denne oktober måned, gav slagsmålet ved legestuen anledning til, at egnens fredelige folk enedes om at tage sagen op for at gøre en ende på de mange forbrydelser. For ligesom at få legaliseret den selvtægt, der stod for, henvendte de sig til sognefogeden i Stagsted om bistand, og selvom denne ikke just var særlig opsat på at deltage, lagde han ikke skjul på, at skarnspakket fortjente at få en ordentlig omgang hug, så de måske kunne komme til at bekende deres misgerninger. Denne halve opmuntring blev kostbar for sognefogeden.

Selvjustits

Mandag den 1. november 1841 samledes 7 mand, bevæbnede med svære knipler, for at begive sig til »hospitalet« mellem kl. 9 og 10 om aftenen. De havde sværtet sig i ansigtet med sod og søgte at gøre sig ukendelige ved at trække tophuerne ned for ansigtet. En medbragt lygte holdt de skjult under frakken for ikke at røbe, hvad der forestod. Jo nærmere, de kom huset, des mere urolige blev de af frygt for den hævn, der kunne blive følgen. Men nu var de nået så vidt, at et tilbagetog var umuligt, hvis æren skulle reddes.

I Stagsted hedehus - hospitalet - lå de to brødre Barkholt i deres senge, endnu afkræftede efter slagsmålet lørdag aften. Også Skovkristian var gået til ro. I huset befandt sig endvidere Barkholternes mor Maren Olesdatter og søster Else Petersdatter samt flere andre familiemedlemmer og et almissemedlem Maren Nielsdatter.

De syv mand omringede i stilhed huset, og medens de fem af dem trængte ind i forstuen, stod de to vagt udenfor parate til at stoppe, hvem der forsøgte på at flygte.

Yderdøren, der var afspærret med en indvendig træskodde, blev sprængt i stykker, og den første af de indtrædende, der havde en lodden hue trukket ned over ansigtet, så kun næse, der var sværtet, og øjne kunne ses, styrede sine skridt forbi kvinderne lige hen til Skovkristian, der lå i sin seng, og gav ham et slag med et skovleskaft, hvorefter han blev slæbt ud af stuen. I forstuen fik han flere slag, under hvilken behandling han gav sig jammerligen. Under slagsmålet råbte han stadigt på sin bøsse og var nær ved at nå den, da han fik et kraftigt slag over armen. Skønt han var nøgen og værgeløs, bad han ikke for sig, men søgte at flygte over et havedige, hvor han havnede under nogle stikkelsbærbuske, og her blev han liggende. Så kom turen til Barkholterne, som boede i en tilstødende stue. Moderen Maren Olesdatter søgte at holde døren, men uden held, og de indtrængende greb moderen, som værgede for sig med en spade. Hun blev overdænget med slag og slæbt ud af huset, hvorefter hun efterlodes på møddingen, hvorfra man hørte hende skrige og klage, mens hun bedyrede, at hun aldrig ville stjæle mere, hvis blot man ville skåne hendes liv. Datteren i huset søgte at forsvare sig med en lang syl i den ene hånd og en hammer i den anden, men blev hurtigt overmandet. Chresten Pedersen Barkholt flygtede op over en bageovn, men blev trukket ned herfra og slæbt uden for huset, hvor han blev gennempryglet, medens han bad for sit liv. Lars Christian Barkholt, der var krøbling, fik samme

omgang. Imens havde Lars Pedersen Barkholt set sit snit til at skjule sig i noget lyng på loftet, hvor han lå bevæbnet med en stor kniv. Den nåede han dog ikke at bruge, inden han var overmandet. Han erklærede sig derfter villig til at bekende sine tyverier og påvise nogle af de tyvekoster, som var nedgravet i skoven. Han blev tvunget til at finde et stykke reb, der blev slået om halsen på ham, hvorefter de trak af sted med ham ud i skoven. De var dog ikke kommet ret langt, inden han ikke kunne mere, og da han fandtes uskadelig, lod man ham ligge. Ingen i hospitalet undgik deres skæbne hin novembernat, hvor tyvebandens medlemmer gennem et par timer var genstand for den hårdeste mishandling. Selv børnene gik ikke ram forbi. De to drenge Akrestinus og Jens Pedersen blev ramt af flere slag, mens de lå i deres senge. De var jævnligt blevet sendt ud for at tigge og med besked om, at hvis de ikke fik noget, skulle der ske de pågældende frygtelige ting.

Det var et forfærdeligt syn, der viste sig omkring hospitalet næste morgen, da solen brød frem. På møddingen lå Maren Olesdatter og ved døren den ene af hendes sønner, afklædt og livløs. Nogle hundrede meter derfra uden for skoven lå Lars Barkholt død omtrent nøgen og med rebet om halsen.

Kun en frikendtes

Det blodige resultat af overfaldet havde ikke været hensigten. Meningen var, at tyvebanden skulle have en omgang, der kunne holde dem fra at begå forbrydelser i fremtiden. De skulle uskadeliggøres, og drabsmændene, der på ingen måde var slagsbrødre, men »brave og almenagtige mænd«, som det senere fremgik af retsakterne, havde ikke regnet med, at overfaldet ville få dødelig udgang.

Det var ikke altid rart at færdes i de dybe hulveje gennem Storskoven i forrige århundrede, da ufredsfolk huserede.

Nu trådte øvrigheden i funktion. Allerede den 13. november udstedtes en kongelig befaling fra Christian den Ottende om nedsættelse af »Den dronninglundske commission«, der skulle virke, hvor som helst det måtte ønskes i Vendsyssel. Kommisionen tog sæde dels i Sæby, dels omkring på herregårdene. Selvom dommerne indså, at drabsmændene kunne anses for at være i en slags nødværgetilstand mod det udskud af menneskeheden, som så længe havde hærget i Vendsyssel, så drejede det sig dog om selvtægt, hvorfor dommen blev hård. De fire blev idømt dødsstraf, medens de tre øvrige blev dømt til tugthusarbejde. Men nu, da retten var sat, kom et utal af andre sager frem for dagen. 181 mennesker blev anklaget for tyverier og andre lovovertrædelser, og kun en frikendtes. Retten gik meget hårdt frem. Således havde en 48 årig kvinde beholdt et tørklæde, hvori noget uld var indleveret til forarbejdning. Tørklædet var vurderet til 12 skilling. Det kom videre frem, at kvinden 10 år tidligere havde stjålet 6 rigsdaler, og da hun var 13 år gammel, havde hun stjålet en særk. Hun fik herfor en dom på 8 års tugthus.

Ved gennemlæsning af »Den dronninglundske kommisions dom«, der fylder godt 400 tætskrevne sider, vil man se, at der næsten ikke er det sted i Vendsyssel, hvor der ikke var begået tyverier, og i samme forbindelse blev folk, der havde virket som kloge mænd eller koner dømt. Tilståelser faldt på stribe forårsaget af den skræk, hele sagen var årsag til.

Hårdest gik der til på Voergaard, hvor den berygtede rosodunt blev taget i anvendelse ved mere hårdnakkede anklagede. En nats ophold her var nok til at gøre sin virkning, og ret meget bedre var det ikke med et ophold i den øverste etage i trappetårnet, hvor spøgelserne havde ord for at optræde i større omfang end andre steder.

Dommen faldt den 13. mart 1843 og blev i det væsentligste stadfæstet af Højesteret den 14. juni 1844. Dødsstraffene blev den 17. juli samme år ændret til livsvarigt arbejde i Kristianshavns tugthus. Efter tre års forløb indgav daværende ejer af Voergaard, overkrigskommisær Schultz, ansøgning om de fire mænds løsladelse, men ansøgningen blev nægtet. Først i 1848 kom benådningen. Da havde mændene gennem seks år måttet sone for den kamp, de udførte for at skaffe fredelige forhold i Vendsyssel.

Lægebog fra 1577 beretter, at mange læger gjorde folks sygdom værre, så de tjente mere på deres patienter

Det var robuste midler, man tog i anvendelse for at »helbrede« sygdomme i gammel tid, når f.eks. en bog som »Nød- og hjælpebog for Bondestanden« blev fulgt, men stort bedre var det ikke med råd og vejledning i professionelle lægebøger. Her i Østvendsyssel findes en lægebog fra 1577, et klenodie indbundet i gedeskind med sparsomme rester af påtrykte gyldne kroner. Bogens titel er: »En skøn og nyttelig lærebog indeholdendis mange atskillige skøne oc forfarne lægedomme huilcke som tiene bartskerrerne oc dem som vil læge ferske og gamle sår«.

Den mere end 400 år gamle lægebog er skrevet af en meget flittig skribent fra reformationstiden, Henrick Smid, Malmø, og den er skrevet i et sprog, der kan stå som et monument for den tids skrivekunst. Henrick Smid var humanist og læge. Han studerede i Rostock og Wittenberg og interesserede sig navnlig for teologiske, sproglige og medicinske studier. Han fulgte Christian den II i dennes landflygtighed og arbejdede herunder på en bibeloversættelse. Bedst kendt er hans medicinske skrifter, hvoraf denne lægebog, der for en stor del består af oversatte afhandlinger fra berømte forfattere i udlandet, udkom første gang i 1557 og derefter i 1577. Grundlæggeren af det medicinske studium i Danmark professor Christiernus Morsianus retter i forordet til førsteudgaven et kraftigt angreb på »hine empericos eller bisselæger«, der fordærver folk og slår mange ihjel med deres bedrageriske kunstner, og han anbefaler som værn mod kvaksalveriet Henrick Smids lægebog.

Når man læser den gamle lægebog, er det vanskelig at forstå, at omtalte »bisselæger« kunne finde på råd, der var værre end dem, lægebogen omtaler, og man kan få inderligt ondt af den tids mennesker, hvis lidelser skulle yderligere forværres af de umenneskelige råd, bogen anviser. Som et eksempel kan nævnes et godt råd mod næseblod: Tag en varm svinelort, bind om den en linnet klud, hold hannem under næsen. Er han ikke varm, da varm hannem, det hjælper. - men Henrick Smid vil det bedste for sine medmennesker og handler i god tro. Han skriver således: - Jeg ser daglig og erfarer, at nogle grove og uforstandige læger, hvilke der sandelig er mange af, handler med friske og gamle sår, idet de fordærver mange ærlige personer, som kommer til dem med et lille sår, til hvilket de bruger lægemidler, som gør såret værre og således skille manden af med både helbred og penge. Jeg har kendt en læge, som roste sig af, at han kunne tilberede en salve til bønderne, som havde onde sår, og når de købte den og lagde den på deres sår, så blev det så ondt og fordærvet inden få dage, så ingen kunne læge det, før det kom under hans hånd igen. Så fik han 10-12 mark for et sår, hvilket han ellers ikke skulle have mere end 10-12 skilling for. For de fromme og gudfrygtige læger, som gerne ville hjælpe deres kristne brødre, har jeg fordansket denne bog, som er uddraget af de viseste og forstandigste lægers bøger og indeholder mange skønne og forfarne stykker, som tjener til sådan handel. At kloge mænd og koner, der på den tid og langt frem i tiden i højere grad end lægerne søgte at

kurere folk, har haft nytte af Henrick Smids lægebog, er uomtvisteligt, men forholdet har nok været det, at kun et fåtal har haft råd til at købe det ret digre og kostbare værk, og derfor har de blot ladet folk tro, at de havde bogen for at skabe større respekt om deres kendskab til lægekunsten.

Henrick Smid fremsætter i bogen mange filosofiske betragtninger, der gør den særlig læseværdig. Han fortæller om den første læge i det romerske rige, der behandlede sår, som han kunne se og komme til med sine hænder. Det var Archagatus Lisanie, søn af Peleponeso, der levede 3746 år efter, at verden var skabt. Denne læge blev agtet og æret, men da han begyndte at rense sårene, skære og brænde det onde kød bort, og han så ville have penge for sin kunst og umage, da blev han holdt for en bøddel. - Sådan går det også i det daglige, filosoferer Smid. Thi når nogen er syg eller kommet til skade, da lader han doktoren hente til sig, og han agtes da af den syge som en Gud, og han holder da lægens bud og befalinger næsten strengere end Guds befalinger. Thi han venter og håber, at han med lægens kunst kan komme til sundhed og helbredelse. Thi ligesom troen gør en salig på sjælen, så kan den tro, håb og trøst, som et sygt menneske har til den, som han begærer hjælp af, undertiden mere trøste og hjælpe den syge, end lægedommen gør. Thi af tro og håb forvandles mange ting. Da agter han doktoren for en engel. Men når han så bliver rask igen, og lægen vil have penge for sit arbejde, sin kunst og umage, da agtes han nøje for et menneske og værre end en bøddel, ja, han bliver da så godt som en djævel, thi man skyr og flyr ham, det er den tak, han får for sin kunst. Sådan tak og løn har jeg ofte modtaget, den tid jeg var læge. Thi når jeg havde bekostet fire eller seks mark på en lægedom, da fik jeg næppe halvdelen af det, som jeg havde bekostet på den syge. Men dog vil jeg ikke nedgrave det pund, som Gud har givet mig. Thi det er et almindeligt ordsprog, at hvem som skjuler og begraver sit eget gods efter sin vilje, han gør ingen uskel uden sig selv, men hvem som skjuler og begraver det, som menigmand kan komme til gode, han gør hver mand uskel og uret.

De lægemidler, der omtales i bogen, er en ejendommelig sammenblanding af urter, salte og mineraler, forskellige slags vine, og navnlig anvendes eddike i høj grad. Dertil kommer stærkt lugtende ingredienser som tjære, terpentin, harpiks og beg og mere tvivlskomme ting som orme, insekter - f.eks. lus, hugormefedt, urin og ekskrementer fra mennesker og dyr.

Duemøg og brændte små frøer

Der er system i bogen, som begynder med hovedet og dets sygdomme og derefter anatomisk beskriver legemet fra hoved til fødder.

Den almægtige Gud har skabt og gjort menneskets hoved trindt og sammensat det med stærke ben, så det ikke så let kan komme til skade, konstaterer forfatteren Henrick Smid i sin lægebog, og føjer til, at Gud har sat hovedet allerøverst på mennesker, og gennem det kommer ud til alle lemmer gennem livsens årer: Følelse, sind, hørelse, smagelse, tagelse og rørelse. Foran i hovedet er det almindelige sind, betænkelse og fantasi. Bag i hovedet hukommelsen.

Af sygdomme i hovedet nævnes raseri og vildelse, der kommer af en byld, som vokser frem i hjernens hinde, hvilket kan komme af mad og drikke, som er så hed, at maven ikke kan fortære og fordøje den, men ligger og roder i maven og farer ud i hovedet, hvorved hovedet og hjernen bliver skrøbelige. Sygdomstegnene omfatter en stor del af farveskalaen. Munden bliver tør inden i, tungen

bliver sort, ansigtet rødt, det meste af næsen ligeledes, hans vand bliver grønt, og han kan ikke sove. Inden tre dage skal patienten årelades i panden. Eller man skal sætte igler, som er taget i ferske søer, på hans tinding. Vil de ej hænge ved, da skal tindingerne først smøres med vin, så hænger de straks ved. Den syge skal ligge i et mørkt værelse. Man skal intet give ham at spise eller drikke uden alene-ste brød, som er blødt op i mandelmælk samt tørre blommer, som er tilberedt med sukker og som kaldes svesker. Kan han ikke sove, da bøj hans hoved tilbage og lad olie, iblandet kvindemælk dryppe i hans næse, så han pruster eller fnyser. Og når han vil sove, da skal der om hans seng strøs roser eller liljer, så får han ved Guds hjælp søvn.

Har nogen haft denne sygdom nogen tid, da skal man tage unge høns og udtage indvoldene af dem og binde dem på den syges pande, og dette skal ofte fornyes med andre høns. Om man tager en svinemave så varm, som den fra svinet kommer, og binder den om den syges hoved, det hjælper også såre vel. Voks blandet med kvindemælk lagt oven på hovedet uddrager den onde væske af hovedet.

Hvis nogen har lidt skade på hørelsen, er det vigtigt først at erfare, om den syge har haft skaden længe, eller om han er gammel, for så kan han ikke hjælpes. Men er det et ungt menneske, der ikke har haft sygdommen længe, da kan han hjælpes. Kuren går ud på at undgå hed og dampagtig mad, ej heller ofte bade, ikke bruge til ørerne, hvad koldt er, fly frådseri og drukkenskab og ikke ligge højt med hovedet. Det kan også ske, at noget kommer ind i øret, og det forårsager stor pine og kildrer idelig. Er det en orm eller sten, da kan man se det, om man holder patienten mod solen. Er det en orm eller en loppe i øret, da tag bul-

En ſkøn Nyttelig
Lægebog indeholdendis mange at
ſtillige ſkønne oc forfarne Lægedomme / huilcke
ſom tiene Bartſkerrerne / oc dem ſom ville lage
ferſte oc gamle Saar. Diſtigeſte oc om Bad /
Aareladelſe oc Koppe ſættelſe / oc om de
Lægedomme ſom findis i Apo-
tecken fale. Fordanſket
Aff
Henrick Smid vdi Malmø.
Anno M. D. Lvij.
Prentet i Kiøbenhaffn /
ANNO
1577.

Titelbladet til Henrick Smids lægebog fra 1577.

mefrø og voks, gør heraf et lys og lad røgen fare op i øret, da begiver det, der er i øret, sig ud, det være sig en loppe eller en orm. Et det en orm, da kan man holde en surdej op til øret, så kommer ormen frem og vil æde af surdejen, og da kan den udtages med en tang.

Har man hovedværk af overflødigt blod, skal man ikke spise saltet eller røget kød, men yngre høns, bygvælling og mad tilberedt af tørrede blommer må man spise. Desuden æblemos tilberedt af sure æbler. Den mad, som opfarer i hovedet, skal man ikke spise ligesom hvidløg, ærter, bønner og roer også er skadelige for sygdommen. Den syge må ikke sove om dagen og heller ikke om aftenen straks efter et måltid - tidligst to timer efter. Han skal heller ikke om aftenen gøre noget, hvormed hans hoved kan besværes, ej straks efter et måltid studere, skrive, spekulere eller overveje dybere ting.

Har man hovedskæl, skal man tage små frøer og brænde dem til aske og lave en lud deraf og smøre hovedet ind i. Dog kan det også hjælpe at smøre hovedet ind i hvidløg. Hvis håret falder af hovedet, skal man brænde duemøg til aske og lave en lud heraf til at smøre håret i. Vil håret ikke vokse, er her et par gode råd: Tag en fersk ål, find ham udi vand. Tag så det fede af ålen sammen med hønsefedt og gåsefedt, lige meget af hvert, og dertil kommer man halvt så meget honning. Denne smørelse skal være særdeles effektiv. For orm, der afæder håret, skal man smøre sennep blandet med honning i håret, så får man tilmed langt skønt hår. Urenhed i ansigtet fordrives med vand, som drypper fra et overskåret vintræ. Mod revne læber anvedes en håndfuld hvedeklid og en håndfuld hestehår, der brændes til pulver og røres ud i honning.

Og har man nogen fistel hos næsen, da tag slim af svinetarme, brænd det til pulver og læg det på såret, så læges det. Mod hæshed findes dette gamle råd, som har hjulpet mange: Steg en roe i hed aske eller på en rist. Gør den ren og spis den om aftenen, når du vil til at sove. Gør det samme om morgenen. Tag så en linnet klud, gør den våd i koldt vand og kryst vandet af den og vind den om halsen. Varm så en anden linnet klud og vind den ovenpå.

Henrick Smids lægebog er blevet optrykt mange gange og helt op i forrige århundrede har den været værdsat og anvendt. Men mange eksemplarer er der ikke tilbage af den, og det her omtalte eksemplar fra Østvendsyssel må betgnes som en stor sjældenhed. I over 400 år har bogen været bevaret, og i svundne århundreder har den uden tvivl været flittig anvendt.

I flere slægtled har den været i slægtens eje, og noget tyder på, at den oprindelig har tilhørt en læge, da der enkelte steder er marginalnoter, håndskrevne og på latin, og bag i bogen er tilføjet et ligeledes håndskrevet register. Det er nedfældet engang i 1700 tallet.

Kvaksalvere, som har haft mulighed for at anskaffe Henrick Smids lægebog, har ikke haft vanskeligheder ved at anvende den, instruktiv som den er, vel at mærke for dem, der kunne læse: »Kloge folk«, som hverken kunne læse og skrive var der i næsten hvert sogn, og de benyttede sig af »overnaturlige« kunster, og det var netop den kategori, Henrick Smid gennem en skøn og nyttelig lægebog ville bekæmpe.

Den digre lægebog har været en kostbar udgivelse, men der har været taknemmelige folk, som har ydet Henrick Smid økonomisk bistand til bogen, således ridder Mogens Gyldenstierne fra Stiernholm, som forfatteren i smukke vendinger tilegner bogen som tak for storslået hjælp til udgivelsen.

Frygteligt motiv for gammel skillingsvise

I forrige århundrede blev der udgivet et utal af de såkaldte skillingsviser. De blev solgt på markederne og omhandlede begivenheder, som var dagsaktuelle. Det drejede sig navnlig om bloddryppende hændelser, omsat i viseform på en naiv måde. Visemagerne handlede hurtigt og havde størst salg, når nyheden var så frisk som mulig. Forlæggerne, der udgav skillingsviserne, kunne undertiden have dem på markedet få timer efter, at hændelsen var indtruffet.

Den mest kendte af disse visemagere og forlæggere var Julius Strandberg. Han levede fra 1834 til 1903 og lavede en lang række sange og skillingsviser. Den mest kendte er nok »Hjalmar og Hulda« fra 1870, en hel tragedie på 23 vers. Han udgav også en række skillingsviser fra krigsbegivenhederne i 1864 og 1870-71. Viserne var skrevet på populære melodier, så folk straks kunne synge med på dem, og mange samlede på disse viser.

Den blinde viseforfatter på Hjallerup marked

På Hjallerup marked kunne man hvert år træffe den blinde viseforfatter C. Poulsen, der sammen med sin husholder »Blomstermaren« her lancerede de sidste nyheder på vers, og blandt dem var f.eks. beretningen om Niels Tranhøjs kone i Thorup, som under en snestorm lå hjælpeløs i sneen i tre døgn, men som overlevede trods alle strabadser.

Bag disse viser lå der ofte frygtelige hændelser, og en af de mest uhyggelige stammer fra Dronninglund sogn. Skillingsvisen har til overskrift: »Den forfærdelige begivenhed i Dronninglund sogn i Jylland, hvor en mand den 6. juni 1875 forfulgte sin flygtende kone og med en hakkelseskniv i drukkenskab huggede hovedet af hende«.

Denne uhyggelige begivenhed skete i Bolleskov. Her boede på den tid en 47 årig husmand Peder Nielsen Sig. Han var svagt begavet, overtroisk og slemt fordrukken. Han var 29 år gammel blevet gift med den 18 år ældre enke, Mette Christensdatter, en flittig og tålmodig kone.

I ugen før søndag den 6. juni 1875 drak manden 13 potter brændevin, og i et kraftigt anfald af delirium dræbte han sin kone med en hakkelseskniv. Nogle folk, der gravede lyngtørv i nærheden så, at Peder Nielsen Sigs kone kom løbende ud af huset og søgte at nå hen til dem. Hendes mand var lige i hælene på hende og indhentede hende, inden hun nåede hen til tørvegraverne. Med hakkelseskniven tildelte han hende flere slag, så hun faldt om, hvorefter han med kniven afhuggede hendes hoved. Tørvegraverne ilede til, men kunne intet udrette, og da Peder Sig også truede dem med kniven, løb de tilbage og hentede deres spader for at forsvare sig med dem.

Kastet om kuld med en brandhage

Imidlertid var den rasende mand løbet hjem. Ved gården overhuggede han et 3½ tomme tykt elletræ med hakkelseskniven og fortsatte med at true mændene med kniven. Der var nu kommet flere til, og en af dem hentede en brandhage, ved hjælp af hvilken det lykkedes at kaste manden om kuld. Ved at slå ham over

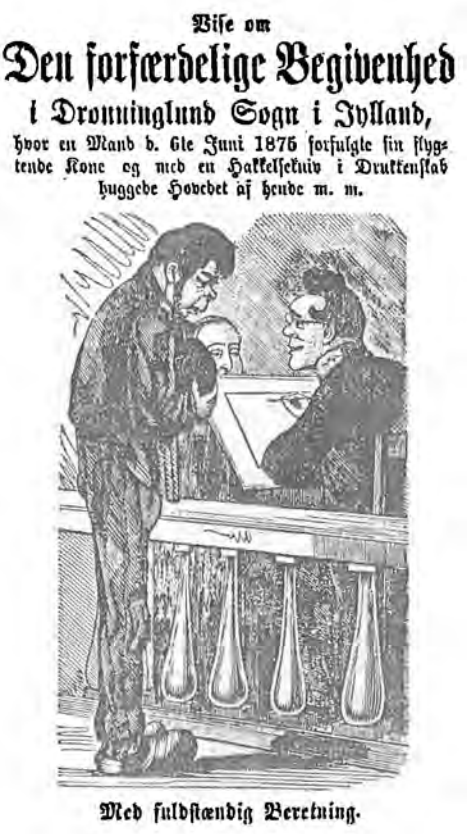

fingrene fik de ham til at give slip på kniven, hvorefter manden blev bundet og henlagt øst for huset, indtil sognefogeden kom og kørte Peder Sig til arresthuset i Sæby.

På vejen kom man forbi en gård i Bolleskov, hvor der netop var bryllup, og det sørgelige optog gjorde et dybt indtryk på bryllupsgæsterne.

Dommen over Peder Sig afsagdes ved Sæby Herredsting den 23. december 1875, og den indeholdt i sine præmisser en uhyggelig detaljeret beskrivelse af hele drabssagen.

Utilregnelig i gerningsøjeblikket

De første dage efter mordet kunne Peder Sig ikke forhøres, og han ville ikke tage næring til sig, men om tirsdagen begyndte han at tale. Når det drejede sig om forholdet mellem ægtefællerne, gav han klare og bestemte svar, men når retten kom ind på mordet, var hans svar forvirrende og usammenhængende.

I betragtning af, at Peder Sig, der ikke tidligere havde været tiltalt eller straffet, i gerningsøjeblikket havde manglet sin bevidsthed og været utilregnelig, ville der ikke kunne pålægges ham nogen straf. Men da han måtte anses som en for samfundet farlig person, måtte han dømmes til af øvrigheden at sættes i forvaring, og i betragtning af de foreliggende omstændigheder i nærværende tilfælde ville der være tilstrækkelig føje til at pålægge arrestanten at udrede alle sagens omkostninger. Herefter afsagde retten følgende dom:

Arrestanten Peder Nielsen Sig bør af øvrigheden sættes i forvaring. Alle af sagen lovligt flydende omkostninger, derunder salær til aktor prokurator Kjeldgaard 30 kroner og til defensor prokurator Løgstrup 20 kroner, udredes af arrestanten. Peder Sig blev transporteret til arbejdsanstalten i Mariager, hvor han blev holdt i forvaring for livstid.

Skillingsviserne

Om denne rædsomme ugerning blev der digtet to viser, den ene forfattet af arbejdsmand Anders Frederiksen og udgivet af Julius Strandberg, den anden af en ukendt forfatter. Disse skillingsviser blev i den følgende tid solgt over hele Nordjylland. Forfatteren Lønborg Friis har i sin bog om »Vendsysselske Nationaldragter og vendelboerne i gamle dage« gengivet nogle vers fra visen.

Her følger skillingsvisen, der er skrevet af arbejdsmand Anders Frederiksen. På billedet ses forsiden af skillingsvisen, der udkom umiddelbart efter mordet i Bolleskov.

Det kan tilføjes at Peder Nielsen Sig ingen efterkommere havde.

Mel.: Nattens dæmrende taage

Hist i Jylland fornylig
leved et ægtepar,
men en daad saa afskylig
grusomt dem adskilt har.
Manden var dybt forfalden,
drukkenskabslast han bar,
flasken i lo, i stalden
fulgte ham, hvor han var.

Konen trofast og stille
bar dette kors i fred.
Manden te'ede sig ilde,
thi han paa aanden led.
Drukkenskab rent ham røved
sandsen og hans forstand.
Sorgfuld dog konen prøved
alt for sin kære mand.

Men han vedblev at drikke,
hørte ej konens raad,
og med rasende blikke
ruged han paa sin daad.
Saa i sin galskab fanden,
der ville hente ham.
Ja, man ser jo, at manden
var mod sig selv for gram.

Som en morgen han ville
være i deres lo,
listed konen sig stille -
hun havde ingen ro.
Frygted, han selvmord ville
øve i vanvids nat.
Ak, men hun foer saa ilde.
Manden greb hende fat.

Rask hun fra ham sig slider
og løber for sit liv.
Manden med hende strider
med en hakkelseskniv.
Og da hun flygter bange,
følger han hende nu.
Ak, hvor hun nu fik mange
hug, ja det var en gru.

Ej det godt hende leved' -
da hun sig rejste op,
skilte han hendes hoved
fra hendes stakkels krop.
Pennen vil ej sig røre.
Det er forskrækkeligt.
Nedenfor vil I høre
alting tilstrækkeligt.

Ærbødigst forfattet af Anders Frederiksen Arbejdsmand.

Herefter følger så beretningen om mordet.

Hvo, som foragter hofbondes øl

Nu afdøde Kristine Rønn, der stammede fra Mellergaard i Thorup, og som boede i Vadum, havde blandt flere sjældne bøger, hvoraf de ældste går omkring 400 år tilbage, en lovsamling, der omhandler bl.a. Frederik den Andens håndfæstning og love fra Christian den 3.'s og Christian den 4.'s tid. Bogen der er »Prentet i Kjøbenhaffn af Matz Vingaard« er indbundet i et smukt læderbetrukket træbind og har tilhørt historikeren Casper Peter Rothe, der levede fra 1824-1884. Han har skrevet biografier af Tordenskjold og Griffenfeld, og hans bog »Brave danske mænd og kvinder« har haft varig betydning og er blevet meget læst trods skødesløs omgang med kilderne. Hans Exlibris findes foran i bogen.

Den omfattende lovsamling behandler alle mulige emner. Således kan man læse, hvorledes Frederik den II har bragt i erfaring den store uskikkelighed og overmåde bekostning, som sker blandt adelen her udi riget, når nogen vil gøre bryllup. Først har kongen og »vor elskelige rigens råd« erfaret, at brud og brudgom kommer så sent til kirken ud på dagen, at folk kommer drukne og ubesindige til kirken, hvilket er til stor forargelse og til Guds store fortørnelse. Derfor forordnes det, at brudeparret kommer til kirken så tidligt, at vielsen kan ske inden kl. 11, og det forbydes Guds ords tjenere at trække kirketjenesten længere ud end til dette klokkeslet.

Videre har man bragt i erfaring, at der er så stor overflødighed med mad ved bryllupper, at gæsterne har siddet ved bordet til langt ud på natten. Det påbydes nu på det strengeste, at bryllupsmåltidet skal være overstået inden tre eller fire om eftermiddagen.

Der må heller ikke danses under måltidet. Det har været almindeligt, står der i lovsamlingen, at så snart måltidet begyndte, blev kvinderne opfordret til dans. Så måtte de træde op på bordet, hvor maden står, for at komme ud på gulvet, og det er ikke alene uskikkeligt, men det kan være højst farligt for sygelige kvindfolk og andre, når de skal springe over bordet. Derfor påbydes det, at der først må danses, når bordene er taget ud eller stillet til side. Med hensyn til, hvad der må spises, er loven lidt mere elastisk. Men det påpeges dog, at bryllupsmaden hos adelen betyder en overmåde bekostning, og ikke blot på selve bryllupsdagen ødsles der, men den ganske uge derefter fortsættes festen, og hvad de rige og formuende gør, det ville andre, som havde ringere evne, efterfølge. Man vil ikke direkte foreskrive, hvad der må serveres ved et bryllup, men påminde om at holde ærlig måde og ikke med forfængelig overflødelighed gøre sig selv uovervindelig skade.

Der er også begrænset, hvor mange dage brylluppet må vare. Søndag, mandag og tirsdag er det højeste, og når brylluppet holdes i købstæderne, og brudgommen gerne vil samle sine bekendte, så skal det gøres på trediedagen for ikke at trække festlighederne længere ud. Der anvendes endvidere for mange penge til at beklæde kammer og sal med flamsk klæde. Dette forbydes nu af kongen. Kun brudekammeret står det enhver frit for at beklæde efter behag.

Blandt adelen bruges den skik at overhænge bruden med så mange smykker og kæder, at hun bliver afmægtig deraf. Nu påbydes det, at bruden kun må bære en krans af perler og andre ædelsten på sit hoved. Hvad hun selv har af halsbånd,

og smykker, hendes forældre skænker hende, må hun bære om halsen, men det tillades ikke, at hun låner halsbånd eller andre smykker. Forordningen må holdes ubrødeligt, og hvo, som overtræder den, må bøde med et tusind daler til nærmeste hospital. Forordningen træder i kraft den 31. maj 1586.

Tryglere og Staadere

En tidligere forordning omhandler de udgifter, der følger med, når et barn bliver født. Det hedder heri:

Da der gøres for stor bekostning, når nogen dannequinde kommer udi barselseng, og barnet bliver født, da skal det afskaffes og herefter holdes efter gammel sædvane. Fordrister nogen sig til herimod at gøre, skal han bøde med 11 mark til kongen og 11 mark til byen, om det er udi købstæderne, og på landsbyerne 11 mark til sit herskab.

Det er dog ikke blot festlighederne, der omtales. I hverdagens mangfoldighed har der været brug for mange bestemmelser, som f.eks. afsnittet om »Tryglere og Staadere«, der giver et indblik i, hvilke problemer tiggere har givet samfundet for fire hundrede år siden. Afsnittet begynder således:

Efterdi at der findes så mange staadere og tryglere at løbe heromkring udi riget og bede Guds almisse, og somme af dem ere karske og føre og ere dog kommet udi vanen, at de ikke arbejde ville og fortjene deres brød, da ville vi, at udi hver kjøbstad skulle borgmester og råd have god agt og påsyn på samme tryglere og staadere, være sig mands eller quindes person«.

Loven påbyder, at de, der ikke er i stand til at arbejde, skal have et tegn, der giver ret til at samle Guds almisse i byen, men de, der er føre og kan arbejde, skal udvises af byen med en tilbørlig straf, nemlig at hver mand frit må fange dem og holde dem som trælle. Hvis det drejer sig om yngre personer, der går i skole, skal det tilstedes dem at gå omkring og tigge deres livs føde. På landet må uarbejdsdygtige kun tigge i deres eget sogn. Men er sognet så lille og de fattige så mange, at sognet ikke kan føde dem, så skal sognepræsten og kirken give de fattige et brev, der giver dem adgang til at tigge i hele herredet.

Der var strenge straffe for den, der overtrådte lovene, og straffen skærpedes, når det gjaldt opførsel i kongens gårde. Hvis nogen forsøgte at komme ind på kongens eller adelsmænds domæne, skulle de miste livet. Det var også farligt at klage over maden. Således hedder det:

Hvo, som foragter hans hofbondes øl eller mad, så han med vilje spilder øl eller mad, ligger udi tårnet tre nætter til vand og brød og forvises af gården med kongens unåde.

Tyveri straffes særligt hårdt. — »Hvem som stjæler til en mark danske penninge eller mere, han hænge herfor. Stjæler han til halv mark miste hud eller øre«. —

Mindre beløb straffes med forvisning. Er han dreng, da skal andre drenge hudstryge ham.

Lovsamlingen, der udkom i 1590, to år efter Kristian den 4. er kommet på tronen, er udgivet, som kongen skriver i forordet, fordi der her i riget er stor brøst på de jydske lovbøger. Mange er så defekte, at de mangler vigtige sentenser. Selv dommere og herredsfogeder kan komme i tvivl på grund af mangelfulde lovbøger. Nu er loven skrevet, så ikke alene de forstandige, men også de simple og enfoldige kan have nytte deraf.

Oldefars ABC - et klenodie, der blev gemt fra slægt til slægt

Overgangen fra den problemfri legealder til skolens pligter er i dag langt lempeligere, end tilfældet var for en årrække siden. Langt de fleste syvårige har i børnehaveklasserne leget sig ind i skolens miljø.

Det var med helt andre følelser, den syvårige for første gang betrådte skolens tærskel for år tilbage, udstyret med et træpenalhus, hvis væsentligste indhold var en griffel, og med den lille ABC, der i mangfoldige år var nøglen til bøgernes forunderlige verden.

Der var engang, da det for barnet var en virkelig oplevelse, når mor eller far tog det på skødet og fortalte en historie eller læste i en af de få bøger, der fandtes i hjemmet, bøger som blev læst gang på gang.

Med den nænsomme behandling, disse gamle bøger fik, kunne de vare gennem flere slægtled. Omhyggeligt blev de gemt på et sted, hvor børnene ikke kunne få fingre i dem.

I dag behøver børnene ikke at tigge for at få en godnathistorie. Vore højt udviklede medier ordner dette, hvad enten historien oplagres på bånd eller serveres direkte fra den store skuespiller gennem æteren til den lille pyjamasklædte dreng eller pige, som venter godnathistorien inden sengetiden er inde.

De små behøver heller ikke at tage fantasien til hjælp, når der fortælles om Ole Lukøje eller andre eventyrfigurer. De kender dem jo ud og ind fra fjernsynsskærmen. Om alt dette er en vinding, er en helt anden sag. Eventyret har sikkert gjort større virkning, når det var en gammel bedstemor, der møjsommeligt stavede sig gennem historien.

Den gamle ABC er forlængst gået over i historien, og de bøger børnene nu får udleveret den første skoledag, bliver ikke ret gamle

I løbet af nogle måneder er de arbejdet igennem. Det er derfor med en egen følelse, når man sidder med en gammel ABC i hånden og ser de gulnede blade, der har været gemt i over hundrede år.

Den lille bog, der indeholder billeder, hvis farver ikke er falmede gennem det lange åremål, har tilhørt en gårdejer i Hjallerup, og den har været gemt som et klenodie. Den ny ABC hedder bogen, og den er trykt hos forlæggeren C.G. Iversen, København, der midt i forrige århundrede udsendte en række billedbøger for børn.

Den lille, beskedne ABC er fyldt med illustrationer, der har fået barneøjne til at skinne. Gang på gang er bogen taget frem, medens de små har siddet på skamlen og studeret de morsomme billeder i en tid, hvor billedforrådet iøvrigt var meget beskedent, og hvor folk næppe så så mange billeder i hele deres liv, som et barn af i dag ser inden for et døgn.

Bogen har dog formentlig ikke været blot til glæde og fornøjelse, for den er ingenlunde let tilgængelig, og det må have voldt store kvaler for de børn, der gennem den blev ført ind i læsningens vanskelige kunst. Der er i bogen ikke mindre end fire alfabeter som skulle læres: Det lille danske og det store danske alfabet samt det lille og det store latinske alfabet.

Til hvert bogstav er der et billede, der illustrerer et ord, som begynder med det pågældende bogstav. Det er svære ord, børnene som deres første staveøvelser præsenteres for. Ved bogstav v står Vederquægelse, og som illustration ses en dreng, der øser af et kildevæld. A står for Almisse, c for Condor og q for Quaksalver. Det pædagogiske har spillet en mindre rolle, men typisk for den tids bøger, som anvendtes i skolen, var den høje moralske standard, noget der kunne ønskes betydelig mere af i den moderne litteratur. Tydeligt finder man det i en børnebog fra 1839: »En god og en slem drengs levnedsbeskrivelse«. Ingen kan være i tvivl om, hvem der er hvem.

Her fortælles om Frands, som går pænt i skole, og om Frits, der slås med gadedrengene. Frands går til kirke med sin mor, Frits stjæler imens æbler på torvet. Frands får dejlige gaver af sine forældre, mens Frits bliver puttet i fængsel på vand og brød. Frands kommer på kontor og får en holden stilling, mens Frits bliver værre dag for dag, og så slutter bogen med verset:

Disse billeder, som står i strålende farver i bogen, har fået øjnene til at skinne på de små børn, når en bedstemor har taget bogen frem og læst i den. Quaksalveren var velkendt for godt 100 år siden, men ordet må have været svært som staveøvelse for en 7-årig.

Et sorgløst liv som Frands nu har,
fordi han god og stræbsom var,
men Frits som tigger her nu står,
hos barndomsven i unge år.

Dommen er afsagt fra begyndelsen af. Noget af det samme træffes i den gamle ABC, der straks moraliserer i sit første læsestykke:

— Her er en bog mit barn. Læs godt i den og pas smukt på, så skal du få en blomst, som er rød og har en rar lugt. Men det barn, som ei vil se i sin bog, får smæk på sin hånd, og det gjør ondt.

Når du har læst godt i din bog, så kan du gåe hen til Jens og fåe dig en rask leeg, som gjør dig varm, og det har du godt af, men gåe så hjem til den bog og læs mere i den, og bliv ved, til du får den læst helt ud.

At der er blevet hæget om den gamle bog, ses bl.a. af, at den er blevet ekstra indbundet, og det er sket i papir fra en gammel tobakspose, hvorpå står trykt: Knaster nr. 3 — Papirvældet var et ukendt begreb dengang, man måtte være taknemmelig for den smule papir, der kunne fremskaffes. Yderligere har bogen fået endnu et omslag af en side fra Illustreret Tidende.

Og ligesom bogens små, men langt fra lette læsestykker har været læst gang på gang, har de salmer og sange som afslutter bogen, været sunget af mange bedsteforældre eller forældre for de små, inden de blev lagt til ro i stuens snævre alkove.

En lille uanselig bog er den gamle ABC i bøgernes bjerg, men alligevel et klenodie, som formentlig vil fremkalde minder fra en svunden tid hos mange, som erindrer, da de den første skoledag mødte op i den lille skole med penalhuset og ABC'en i hånden.

Vendelboerne kunne også lave standure

To afrikanere, der for første gang var kommet til Europa, stod en dag foran et standur og betragtede interesseret fænomenet, hvorefter den ene peger op på skiven og siger: »Hvide mands afgud«. - Det var en ret tankevækkende udtalelse, når man tager i betragtning, hvad tidsmåleren betyder i dag for alle mennesker. Radio og TV har på så at sige alle tider af døgnet klokken i funktion. Hvert menneske har sit eget ur, der helst skal passe lige på minuttet, og er man i tvivl, kan man blot trykke 155, der også kører i døgndrift. Vi er efterhånden blevet slave af det lille instrument, der har sin store andel i, at folk bliver stressede.

For et par hundrede år siden var ure en næsten ukendt luksus i almindelige hjem. Man kendte tårnure fra kirker, og præsten havde sit timeglas på prædikestolen, så han kunne holde lidt styr på de timelange prædikener. På landet måtte man om morgenen nøjes med gårdens hane som vækkeur og så iøvrigt i dagens løb tage højde for tiden gennem solens stilling, når den ellers ville skinne. Det betydningsfuldeste tidspunkt var middagen, da husmoderen gerne skulle have maden færdig, for at den kunne serveres i rette tid, så der ikke gik for megen tid til spilde i det daglige arbejde.

Midt i 1700 tallet indførtes til Danmark en del engelske standure, og de blev hurtigt stærkt efterspurgte af folk, som havde råd til at købe dem. Urmagere i købstæderne forhandlede urene, og det varede ikke så længe, inden de også begyndte at efterligne dem. Det var meget naturligt, men mere mærkeligt var det, at også folk uden noget som helst kendskab til ure gav sig i lag med at fremstille ure med det primitive, selvlavede værktøj, de havde til rådighed. Det var først og fremmest på Bornholm, denne husflid blev udøvet, og det blev efterhånden så udbredt, at de fremstillede standure slet og ret blev kaldt »Bornholmere«.

Det var dog ikke alle »Bornholmere«, der blev fremstillet på klippeøen. I det dengang lige så fjerne Vendsyssel har der også været en omfattende urproduktion. I 60'erne foretog nu afdøde museumsbestyrer P. Christensen, Try, en betydningsfuld undersøgelse af de vendsysselske standure, og til denne undersøgelse fotograferede jeg over 200 standure, der alle var fremstillet i Vendsyssel. Ved at sammenligne billederne blev det klart, at ikke blot urværkernes tekniske enkeltheder var en tro kopi af de engelske ure, men også dekorationerne på urskiverne og visernes udsmykning var taget efter de engelske forbilleder.

De vendsysselske landsbyurmagere havde deres glansperiode i årene fra o. 1785 til 1820, og de mest kendte af dem var fantastisk dygtige og kunne fremstille enestående kunsture, som ingen kunne gøre magen til, ure som nu efter et par hundrede års forløb, stadig går præcist.

Når der blev behov for en produktion af ure i tiden fra 1750 her i Vendsyssel, havde det også en vis forbindelse med, at de vendsysselske bønder var blevet rationalister og var begyndt at tænke på at få mere ud af deres tilværelse. Det blev dem ikke nok at inddele tiden i formiddag, eftermiddag, aften og nat. Skulle man nå noget, måtte også timer og minutter tages i betragtning. Hertil kom, at Vendsyssel allerede fra begyndelsen af 1700 havde en livlig forbindelse med omverdenen både til lands og til vands. Studedriverne fulgte studedrifterne til Holsten,

og skudehandlere drev sejlads på Norge, England og Holland, og de hjemførte bl.a. engelske standure, som de hjemlige husflidsfolk efterlignede så godt, at det i dag kan være svært af identificere et sådant urs hjemsted. Det var dog ikke alle de unge karle, som senere blev kendt som urmagere, der havde råd til at anskaffe de ure, handelsmændene hjembragte. Men de havde en anden mulighed, navnlig her i Vendsyssel, og det var strandinger. Det var ikke så sjældent, et skib strandede ved kysterne, og det kunne være skibe, som var lastet med standure. Når en sådan håndsnild mand fik fat i et ur som strandingsgods, saltvandet havde ødelagt, var muligheden til stede for at skille det ad i de enkelte smådele og derefter fremstille delene selv og lave nye ure. At denne fremgangsmåde har været anvendt, peger den kendsgerning på, at flere af de kendte urmagere netop boede på udsatte kyststrækninger.

Den første vendsysselske urmager var Thomas Andersen Vium i Blokhus. Han levede fra 1736 til 1787. Skønt han kun blev 51 år, havde han en stor produktion af ure bag sig og var en højt anset mand på egnen. Det fremgår af en nekrolog, som avisen »Jydske Efterretninger« bragte ved hans død, og hvori berettes, at de fornemste på egnen stod ved hans grav og begræd med oprigtige tårer hans alt for tidlige død. Foruden at lave ure fremstillede han også mange andre kunstfærdige genstande som lysestager, mortere, kanebjælder og andre ting i messing, men det var dog urene, der gjorde ham kendt. Han forsøgte også at lave en vogn, der kunne gå ved hjælp af lodder ligesom et standur, et forsøg der dog på forhånd var dømt til at mislykkes.

De fleste vendsysselske urmagere stammer fra vestkysten. Blandt de dygtigste af disse er Anders Søgaard, der var født 1752 og døde i Vester Hjermitslev 1811. Han fremstillede 8 dages standure med time-, minut- og sekundvisere samt datovisere. - Den største produktion af vendsysselske standure er udgået fra Bertel Sørensen, Langthjem, født i Jerslev 1758, og han er tillige den, der har efterladt sig det største antal endnu bevarede ure. Han fremstillede henved 200 stueure, hvoraf der også er eksemplarer her i Østvendsyssel.

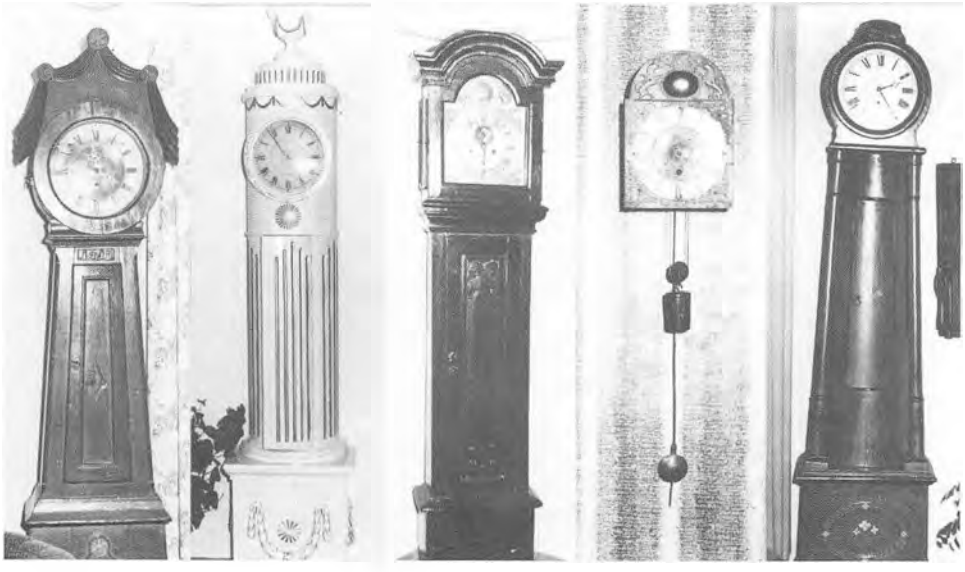

Forskellige typer ure, lavet af vendsysselske urmagere.

Omkring 1800 har der været urmagere i de fleste vendsysselske sogne. - For unge håndværkere og gårdmandssønner har det været et spændende husflidsarbejde at fremstille ure, men ikke alle nåede at blive kendt og ansete mestre, og for dem gælder det, at de sjældent dristede sig til at sætte deres navne på urskiverne. Nogle satte deres initialer på skiverne, men disse bogstaver er det i dag ikke muligt at identificere.

Østvendsyssel har også haft sine dygtige urmagere. Blandt dem er Jens Springborg, der omkring 1760 boede på gården Springborg ved Hals. Et ur af ham, der bærer hans navn og nr. 97, findes på Kibsgaard ved Asaa, og hvis ellers nummereringen er begyndt forfra, vidner det om en stor produktion fra hans hånd. I »Jydske Efterretninger« averterer han i 1777 om, at han forfærdiger såvel 8 dages repeter og stueværker som kirkeure, der kan gå i otte dage uden at blive trukket op. Et andet ur med navnet Springborg har for år tilbage stået på Østermølle i Dronninglund. Lars Christensen, Kragkær, var 1832 urmager i Ulsted, hvortil han er flyttet fra Nørresundby, hvor han nævnes som urmager 1823 - 1824. Hans ure synes dog at være forsvundet i mængden, hvilket også er tilfældet med standure fra Søren Jensen, som boede i »Urmagergården« ved Hønborgbro, sydøst for Ørsø. Her er kun nævnt nogle få af de mange selvlærte vendsysselske »klokmagere«. Den mest kendte af dem er Per Kok, Lyngsaa.

Den østvendsysselske bonde,
der distancerede de københavnske urmagere

For godt et par hundrede år siden henvendte ejeren af Gaunø slot i Præstø amt sig til urmagerlauget i København og bad lauget sende nogle af de dygtigste urmagere til slottet for at lave et tårnur. Det drejede sig ikke om noget almindeligt ur af slagsen. Det skulle kunne vise tiden til alle fire verdenshjørner. Lauget sendte sine bedste folk til godset for at se på forholdene, men efter længere tids undersøgelser erklærede urmagerne, at opgaven var umulig. Slotsejeren Otto Thott måtte derfor opgive sit ønske om at få det skitserede ur anbragt i tårnet på slottet, der netop var blevet udbygget og restaureret.

I 1775 døde Otto Thott, og en slægtning af ham, kammerherre Holger Reetz, der ejede Voergaard og Store Rugtved med tilhørende bøndergods, overtog baroniet. Holger Reetz flyttede derefter til Gaunø under navnet Reetz-Thott. Denne var naturligvis kendt med sin forgængers planer om tårnuret og kunne godt tænke sig at få fremstillet et sådant. Han var klar over, at det ikke nyttede at rette henvendelse til eksperterne i hovedstaden, men på Voergaard havde han en fæstebonde, Per Kok, der boede i Lyngså, og som var kendt i Vendsyssel som et geni, hvad engik fremstilling af ure.

Per Kok fik forelagt skitsen over det påtænkte tårnur med forespørgsel, om det var en opgave, han turde gå i gang med? Kammerherren fik ikke noget direkte svar, det villle ikke stemme overens med den sindige vendelbos natur. Per Kok bad om en nøje beskrivelse af tårnets form og den plads, der var i tårnet, og lagde da ikke skjul på, at han godt kunne tænke sig at se forholdene.

Det blev ordnet sådan, at Per Kok kunne rejse til Gaunø, og her foretog han en række nødvendige opmålinger, hvorefter han vendte hjem og gik i gang med arbejdet. Med sit primitive værktøj arbejdede han i enrum med opgaven gennem to år. Ingen måtte forstyrre ham eller få lov til at se, hvad han arbejdede med.

Da det komplicerede urværk endelig var færdigt, blev hver lille del pakket

omhyggeligt ind og anbragt i kasser, som blev sendt til Gaunø. Kammerherre Reetz-Thott lod nu falde en bemærkning, om det ikke var bedst, at urmagerlauget i København foretog opstillingen af uret. Det mente Per Kok ville være på sin plads, men fandt dog, at han også selv burde være til stede. Kontrasten mellem bonden fra Østvendsyssel og de fine folk fra København var iøjnefaldende, og de professionelle urmagere søgte ikke at skjule deres nedladende syn på den i deres øjne simple mand.

Inden arbejdet med opstillingen kom i gang, foreslog Per Kok, at eksperterne for ikke at spilde deres kostbare tid skulle tage fri et par dage, medens han pakkede tingene ud. Når han så fik brug for deres hjælp, skulle han nok sende bud. Det var der ingen, der protesterede imod. Da Per Kok nu blev ene i tårnet, gik han straks i gang med at samle værket, og da urmagerne blev tilkaldt, kunne vendelboen vise sit værk frem med de fire urskiver anbragt i hvert sit verdenshjørne.

Det var en flok forbløffede urmagere, som her måtte erkende, at de var blevet distanceret i høj grad af bonden fra Vendsyssel.

Hvem var han da, denne selvlærte urmager og fæstebonde? Ja, han var netop en af disse fingersnilde, selvlærte vendsysselske urmagere, men hævdede sig ved at have ganske særlige evner for faget. Hans far, Per Pedersen Kok, tjente som ung på gården Kjærskov i Albæk sogn. Han var ligeledes meget fingernem og havde sans for ure. Det viste han, da hans husbond sendte ham til Sæby med et standur, der var gået i stå, for at få det repareret. Urmageren måtte opgive værket, og da husbonden nu var klar over, at klokken ikke var til noget, fik Peder lov til at eksperimenter med den, og det lykkedes ham at få den til at gå igen. Den ældre Per Kok tog sig navnlig af tårnure, og i arkiverne fra Dronninglund slot kan man se, at han har repareret urværket i Dronninglund kirkes tårn. Han kunne forøvrigt meget andet end at lave ure, bl.a. skal han have lavet den jernbeslåede kirkeblok i Albæk kirke. Peder Pedersen Kok stammede fra »Kokgården« i Lyngså og overtog denne, da hans far døde. Særlig vidt med urmagerfaget drev han det dog ikke, men det gjorde hans søn Per Kok, der havde fået begyndelsesgrundene til faget hos faderen. Årsagen hertil må nok også ses ud fra den betragtning, at tiderne nu var blevet bedre, og afsætningsmuligheder for standure var blevet betydelig større.

Den unge Per Koks bedrift med at fremstille tårnuret på Gaunø gjorde ham kendt over hele landet, og da den kendte amtsforvalter Brinck.Seidelin, Hjørring, på opfordring af Det kgl. Landhusholdningsselskab i 1928 udgav en beskrivelse af Hjørring amt - et værk som Historisk Samfund for Hjørring amt udgav sammen med dette års årbog - omtalte forfatteren i rosende vendinger det vendsysselske geni og fortæller i samme værk om, hvorledes Per Kok lærte sig kunsten at slibe signeter i agat. Det var under et besøg på Gaunø hos Reetz-Thott. Per Kok kom i sin almuedragt, som han altid bar, ind til en kendt signetstikker i hovedstaden og bad om at få stukket et signet. Han optrådte yderst høfligt, samtidig med at han opførte sig som en meget enfoldig bondekarl. Den kongelige hofgravør, som han besøgte, bad ham komme igen nogle timer senere, så skulle signetet være færdigt. Per Kok undskyldte sig med, at han ikke var kendt i København og ville gerne, om han måtte spise sin medbragte mellemmad i værkstedet, medens arbejdet stod på, og det fik han lov til. Per Kok benyttede tiden godt og gjorde alle de betragtninger, han havde brug for. Han stillede en række enfoldige spørgsmål til gravøren under arbejdet, og denne morede sig

over bondeknøsen og fortalte gerne, hvad Per ønskede at få oplysninger om.

Da Per Kok kom hjem, gik han straks i gang med at lave en slibemaskine, som den gravøren havde, hvorefter han fremstillede sit første signet. Det sendte han til den kongelige hofgravør og bad denne udtale sig derom. At hofgravøren blev overrasket over at se, hvad den enfoldige bondekarl havde præsteret, kan man ikke undre sig over, og Per Kok fik tilbud om en varig plads i hofgravørens værksted, hvilket Per dog undslog.

Lyngsås beliggenhed ved det dengang så berygtede Stensnæs, hvor mange skibe strandede i gammel tid, har formentlig også bragt strandede skibe med standure ind på kysten, og det er ikke usandsynligt, at dette har været årsagen til, at en af de ældste urmagerfamilier netop er opstået her.

Lokalhistorikeren Anton Jakobsen, Sæby, som i begyndelsen af 1900'erne boede på gården »Sanden« ved Lyngså, har i 1912 i »Vendsyssel Folk og Land« i en meget fyldig beretning beskrevet Per Koks virke.

Da Per Kok som 67 årig døde den 7. juli 1815, var der ikke nogen overdrivelse i Pastor J. J. Asmussens ord, da han ved begravelsen på Albæk kirkegård sagde: »I dag jordes en mand, hvis lige næppe findes i Danmark«.

Indviklede grænseforhold i Melholt

Melholt var i gamle dage et omstridt område. For flere hundrede år tilbage var østkysten dækket af store skove, og »holt« - den sidste del af navnet Melholt - fortæller da også om en ryddet plet i skoven.

Et skel gennem en skov var ikke så ligetil at fastlægge, og det gav anledning til adskillige stridigheder vedrørende skovhugst og jagtrettigheder.

Dertil kom, at såvel Dronninglund gods som Vrå havde interesser i skovene, og det medførte en skovstrid, som strakte sig gennem århundreder. Nu afdøde skoleinspektør Kr. Værnfelt, Aalborg, der stammer fra Hou, har i Vendsyssel Årbog bind XI skildret denne strid med gengivelse af en række gamle tingsvidner fra 1533 og til den endelige afgørelse, der faldt hen på foråret 1720.

Striden mellem prinsessen og gårdejeren

På dette tidspunkt førte prinsesse Sophie Hedevig sag mod Jørgen Bille til Ellinggård, som var svigersøn til fru Kristine Bech til Vrå. Stridens emne var den del af skoven, som lå i Hals Birk. Her havde houboerne fra ældgammel tid haft græsningsret, hvilket ofte blev dem nægtet af Vrås ejere, ligesom disse hævdede at have jagtretten og skovhugsten.

Prinsessen havde naturligvis rettet henvendelse til sin kongelige broder Frederik den IV, og kongen nedsatte en kommission til at undersøge sagen. Resultatet faldt dog ud til fordel for Jørgen Bille, idet jagtretten og træerne blev tilkendt Vrå, medens houboerne fik stadfæstet, at grund og græsning var deres.

To amter, to herreder og to sogne

Når der fandt så mange trætter sted i Melholt, skyldtes det for en stor del, at skel- og grænseforhold i Melholt var meget indviklede. Melholt lå i sin tid i to amter, Aalborg og Hjørring, i to sogne, Dronninglund og Ulsted samt mellem Kjær herred og Dronninglund herred. Det var næsten umuligt i visse tilfælde at finde ud af disse grænser.

Gården Østergård havde således stuehuset i Dronninglund sogn, og det øvrige af gården i Ulsted sogn. Det havde sin fordel, når der blev holdt liegstow på gården. Herredskammeret skulle give tilladelse til at afvikle disse fester. På Østergård kunne man så søge herredskammeret i Nørresundby. Hvis man her fik afslag, søgtes Sæby, og blev tilladelsen givet, så blev festen afholdt i den del af gården, der hørte til her. På den måde kunne Østergård holde dobbelt så mange liegstow, som andre gårde kunne.

Oprøreren, der blev svigtet af sine brødre

Den sidste bondeopstand udgik fra Melholt og fandt sted i 1558. Det var bonden Bertel Hansen i Vestermelholt, der ville samle hovbønder på Hundslund til oprør mod lensmanden Erik Podebusk.

Bønderne var forbitrede over de store skatter og forstod ikke kongens mening med gæsteri og de byrder, som i forbindelse hermed blev dem pålagt. Bertel Hansen mente derfor, at den almindelige misfornøjelse blandt bønderne ville få dem til at følge ham i oprøret mod lensmanden. Han stak en dag under arbejdet på godset sit spyd i jorden og bød alle, som ville følge ham, lægge en hånd på spydet.

To rigsråder Otte Brahe og Knud Gyldenstjerne, som kongen havde sendt til Vendsyssel, dels for at fortælle bønderne om kongens mening med gæsteri m.m. og dels for at opkræve ekstraskatter, fik under besøget på Hundslund underretning om Bertel Hansens oprør. Denne søgte at flygte, men blev fanget og ført til Viborg Landsting.

Modet havde imidlertid svigtet de øvrige hovbønder, og Bertel Hansen kom til at stå ene med sin brøde. Selv hans egne brødre vidnede mod ham. Landstingets dom over oprøreren lød på, at Bertel Hansen skulle halshugges. De 24 bønder, der var indkaldt som vidner, indrømmede alle, at Bertel Hansen havde opfordret dem til oprør, men påstod, at de ikke på nogen måde havde været meddelagtige i oprøret.

Hekse og overtro

Overtroen havde et særligt grosted i Melholt for århundreder siden. I 1626 blev Ane Skaanild brændt på bålet som heks, efter at hun under tortur havde bekendt, at hun havde forskrevet sig til djævelen ved tre gange at hoppe frem og tilbage over en bæk i Melholt og tre gange havde fløjtet gennem nøglehullet til Ulsted kirke. Hun blev kendt skyldig i, at rugen ikke ville dræ, og at hun havde manet sygdomme over flere mennesker på egnen. Hele retsagen mod hende findes i en dombog på Landsarkivet i Viborg.

For blot 100 år siden stod der et træ nord for gården »Lykkensprøve«. Det var vokset sammen af to stammer, og forneden var der et hul, hvorigennem forældre, hvis børn havde engelsk syge, trak deres børn nøgne ved midnatstide tre gange frem og tilbage. Det skulle helbrede dem for sygdommen, når de bagefter lagde en mønt på stedet. Der blev for år tilbage fundet flere mønter ved »Kludetræerne« som de kaldtes, fordi noget af den syges tøj blev ofret og hængt op på træerne.

Levede under hårde kår

En gammel remse siger:

»Hals rakkere - Hov prakere, Melholts soikager - Gjerå boistager. Asaa grønn eng' - Sørå månne peng'.

I Voerså haar de ingen nød - men i Lyngså bejer di om dje brød!«

Denne remse hentyder for Melholts vedkommende til, at det i gammel tid var nødvendigt at tage alt med for at bjerge føden til livets ophold. »Soikagerne« var brød, der blev bagt af mel med avnerne i. Der måtte ikke gå noget til spilde.

Gerå havde sin bundstager, og det havde Melholtboerne da også. Havet gav også sit bidrag til den daglige kost.

Der var nok af fisk i havet, og i åen blev der sat ruser, der kunne være ret indbringende. Det skete vel også, at en stranding efter en nats storm kunne skaffe beboerne ved kysten lidt ekstra, noget der dog ikke blev talt højt om, og som ikke var et specielt fænomen på denne del af kysten i gamle dage.

Nu er der ingen amtsgrænse mere i Melholt, og sognegrænserne er forlængst regulerede. De gamle stridigheder om jagtret og markskel er gået over i Melholts historie.

Læreren i Hou skrev hyldestbrev til kongen

Avisarkiverne byder på spændende læsning, og når man sidder med en avis, der er 100 eller 200 år gammel, kommer den svundne tid på nært hold.

Som regel opsøger man arkiverne for at finde frem til en ganske bestemt sag, men det er kun alt for fristende at læse alle mulige andre artikler, selv om de ikke er relevante over for det problem, der skal løses. Det er da også en sådan tilfældig strejfet avisnotits, der er anledning til denne artikel.

Det drejer sig om et anonymt læserbrev, bragt i Aalborg Stiftstidende i april 1834, og hvori den ukendte forfatter til brevet fremfører sin store forundring over, at en skolelærer i Hou by, Hals sogn, opmuntret af 34 kolleger har tilladt sig at sende en takskrivelse til kongen Frederik den 6. i anledning af 50 års dagen for kongens overtagelse af regeringen. En ganske almindelig skolelærer i Østvendsyssel havde den dristighed at forme et brev til majestæten. Det var en højst kritisabel handling, der ikke kunne gå upåagtet hen. Der måtte ligge en historie bag dette, og ved en yderligere undersøgelse af tidens aviser og andet materiale, kunne det da også bekræftes.

Statskup 1784

Baggrunden var den, at Frederik den 6. som 16 årig kronprins ved et statskup den 14. april 1784 overtog regeringen efter faderen, den sindssyge konge Christian den 7. Reelt havde Frederik den 6. således fungeret som monark i 24 år, da faderen døde i 1808, og den egentlige tronbestigelse fandt sted. Ved 25 års regeringsjubilæet i 1833 blev der festet overalt i landet. Men allerede året efter, den 14. april 1834, var 50 året for kongens overtagelse af magten efter statskuppet. Denne begivenhed gik upåagtet hen bortset fra begivenheden i Vendsyssel, hvor de 35 lærere fandt anledning til at takke majestæten, der havde forbedret lærernes kår.

Det var lærer P. C. Møller Hou skole ved Hals, der tog initiativet og, som det hed, konciperede adressen, hvori stod:

- Dyrebare landets fader!

Vi vove herved allerunderdanigst at offre vore hjerters tak og fremføre vore ønsker om fremtids held og velsignelse for den ædle kongeslægt, i hvis spidse vor gode og kjerlige konge står. Vi takke for den kjerlige omsorg, som Deres Majestæt har vist, såvel for vor dannelse som for vore kårs forbedring, så ingen classe af borgere har nydt større velgjerning af Deres Majestæts vise og faderlige regjering, end den, der er vist mod skolelærerne, der forhen forbandt mådelige kår med upåskjønnet arbejde. Nu derimod lønnes vort arbejde, og vi nyde den hæder, som redelig flid og uafbrudt stræben har krav på. Derfor følte vore hjerter trang til at gribe denne lejlighed, og lægge vor hengivenhed og taknemmelighed for dagen mod kongen og hans 50 års vise og kjerlige regjering, ved at nedlægge denne takadresse for Deres Majestæts throne og derved gjøre det vitterligt: at vor stand velsigner Frederik den Sjette som den bedste konge.

Allerunderdanigst....

Så følger 35 navne på skolelærere, hovedsagelig fra Østvendsyssel. Blandt disse var den mere kendte Jens Pedersen Slotved, der var degn i Hellevad fra 1800-1844. Han kendes bedre under navnet Palmer, som han antog kort efter sin ansættelse i Hellevad. Han var udgiver af »Dansk Børneven« og skrev bl.a. en række digte.

Oeconomisk skildring af Hou

Adressens forfatter, der efter dens offentliggørelse blev stærkt kritiseret, var forøvrigt en kendt person i Østvendsyssel. Han kom til Hou skole i 1822 og skrev jævnligt artikler i aviserne. Han havde planlagt et større værk med titlen »Oeconomisk skildring af Hou i Hals sogn«. Den nåede han dog aldrig at få færdiggjort, kun det første hæfte udkom.

Lærer P. C. Møller skaffede i 1834 Hals sogn dets første bibliotek, som blev oprettet på grundlag af en boggave fra Det kgl. danske Landhusholdningsselskab. Det var også lærer Møller, der var den første, som arbejdede for »Bondevennernes Selskab« i Vendsyssel. Mindre held havde han med sig, da han lod sig opstille som kandidat til Folketinget i Frederikshavn. Ved valget opnåede han kun at få 18 stemmer.

Adressen til kongen vakte opsigt over det ganske land og blev årsag til flere indlæg i den tids aviser. I betragtning af, at kun de vendsysselske lærere markerede kongejubilæet, var det måske ikke så underligt, at der blev lagt mærke til det. Yderligere blev adressen trykt og udbudt til salg, og endelig kunne den læses i avisen.

Anledning til ej ubegrundet dadel

I et af læserbrevene forundrer indsenderen sig over, at en skolelærer i Vendsyssel, der for nylig har udgivet en liden bog om fiskerne i Hou by, Hals sogn, har konciperet en allerunderdanigst takadresse til vor allernådigste konge. Hensigten er vist såre god, men beklageligt er det, at koncipisten har netop ved forfattelsen af denne adresse, som er nedlagt for den ædleste konges trone, givet skolelærernes ej få, hemmelige og åbenbare, modstandere anledning til ej ugrundet dadel.

Videre skriver indsenderen, at det ej må dølges, at skolelærer P. C. Møller i Hou er af deres tal, der kun have erholdt en mere indskrænket dannelse end den, der i almindelighed kan opnås på et kongeligt skolelærerseminarium.

Forfatteren til læserbrevet påpeger, at han i mange år har overværet de årlige examina ved et skolelærerseminarium og læst elevernes skriftlige arbejder og er forvisset om, at mange af dem ville være i stand til at skrive langt mere passende og rigtig allerunderdanigst takadresse, og det er ikke mangel på allerunderdanigste erkendelse af den ædleste konges ophøjede værd, men undersåtlig underdanighed, der binder deres tunge og standser deres pen.

Skolerne til for almuens og ikke for skolelærernes skyld

Det bebrejdes også lærer Møller, når han skriver at »ingen classe af borgere har nydt større velgerninger af Deres Majestæts vise og faderlige regjering end den, der er vist mod skolelærerne«. Herved overses, at netop et af de skønneste blade i vor ophøjede konges uvisnelige hæderskrans er retfærdighed. Derom vidne såvel den hele vise lovgivning som de mange faderlige foranstaltninger for

alle klasser af statens borgere. Ingen har været undtagen. Selv den tilsyneladende ringe mand, der i sine træsko og med sin grove kofte går bag sin plov, ville han ej blot forunde frihed, men også indsigt til at bruge den ved passende oplysning. Derfor lod han allernådigst oprette skolelærerseminarium, hvor også bondesønner kunne få en hensigtmæssig uddannelse til at fremme ej blot religionsundervisning, men også andet gavnlig kundskab hos fremvoksende medlemmer af bonde- og almuestanden. For dennes og ej for lærernes skyld oprettedes flere skoler, og det stemmer fuldkommen overens med kongens ophøjede visdom, at skolelærernes kår måtte forbedres, da de nu må holde skole hele året, medens mange medlemmer af denne stand forhen om sommeren kunne drage ud og tjene som murere o.s.v.

Dixi et liberavi animam meam

Læserbrevet slutter med en latinsk sentens, så ingen kan være i tvivl om, at det er en lærd person der skriver. Sætningen lyder i oversættelse: »Jeg har talt og udløst min sjæl«.

Der kom også svar på det anonyme brev. En af underskriverne, lærer Jacob Hansen, Gandrup, skriver bl.a., at forfatteren med sit Smørumnedre nærmest har haft til hensigt at kaste foragt på de 35 skolelærere fra Vendsyssel. Det ophøjede i emnet, vi har skrevet om, er os alt for dyrebart til, at jeg vil indlade mig i videre avisskrivning desangående.

Takadressens forfatter indbyder i et indlæg alle til at købe et eksemplar af adressen hos hr. Roedstedt i Aalborg, så der kan blive penge til at betale de udgifter, der har været forbundet med sagen, og så tilføjer lærer Møller, adresseret til den anonyme indsender og andre af samme surdej:

Ved Taushed jeg dem vil overse
og ikke græde, uagtet de le.

Så skal det tilføjes, at lærernes takadresse forårsagede, at der under kongens rejse i sommeren samme år blev overrakt majestæten lignende adresser fra vendsysselske bønder og fra borgerne i Frederikshavn, og samtlige adresser blev modtaget med stor glæde af kongen.

Malkepigen Hanne var forud for videnskaben

Der er skrevet meget om Voergård Slot, hvis historie ofte er blevet farvet med beretninger om spøgelser og om den berygtede Ingeborg Skeel - der sikkert ikke har været så slem, som historierne om hende vil vide - derimod er kendskabet til livet på den store avlsgård til slottet betydelig mindre.

Ved jubilæumsfestligheden på Voergård Slot ses her Esther Bentzen (stående), datteren Aase Bentzen og retsassessor Harald Vaarst.

Det var derfor meget interessant, da bestyrelsen for Det grevelige Oberbech-Clausen-Péanske Familielegat i forbindelse med legatets 25 års jubilæum i 1980 udgav et skrift, hvordi Esther Bentzen, datter af Chr. Christensen, der var inspektør på Voergård Avlsgård i tiden fra 1898 til 1915 og derefter forpagter, fortæller om forholdene på den store gård i tiden fra 1900 til 1920.

En verden for sig selv

Midlerne til at bebo Voergård Slot kom fra de 1500 tdr. land, som dengang hørte til godset. Der var et vældigt format over Voergård, som var en hel lille verden for sig, fortæller Esther Bentzen.

Dagen begyndte kl. 3 om morgenen, så kom Puls-konerne fra husene ude ved Pulsvejen. Der var syv husmandshuse, delt med et skillerum i midten, så der boede to familier i hvert hus, og alle kvinderne deltog i morgenmalkningen. Det var ikke nogen morgengnaven forsamling, for vi kunne høre deres latter og sang, mens træskoene klaprede over vejen. Man kan ikke sige de blev fyrsteligt betalt for at malke de 272 køer med håndkraft, for de fik siger og skriver 2 øre pr. ko. Selv om pengene havde større værdi dengang, var lønningerne alligevel små. Min far fik som inspektør på Voergård 700 kr. om året, og mor fik 300 kr. årligt for at styre husholdningen for næsten 100 personer.

En af malkepigerne hed Hanne, og kunne malke 17-18 køer, mens hun hele tiden sang. Pudsigt nok gav hendes køer mest mælk, og senere har videnskaben fundet ud af, at man skal have musik i kostalden, så giver køerne mest mælk, men det vidste Hanne altså allerede 1905!

Stald og stue

Videre fortæller Esther Bentzen om, hvorledes karlene skulle møde og strigle og lægge seletøj på hestene, når den store klokke i porten ringede kl. 6. På det tidspunkt var hestene allerede fodret af staldkarlene. Kl. 6.30 serveredes det første måltid, der bestod af havregrød, øllebrød, to stykker rugbrød, et stykke sigtebrød og kogt mælk.

Kl. 7 begyndte arbejdsfordelingen i hestestalden, hvor inspektøren sammen med forvalteren dirigerede de forskellige spand til arbejdet på markerne og i skoven. Det var et stolt syn, når disse 50 kraftige heste sindigt drog af sted med taktfaste hovslag og knirkende seletøj for at begynde på dagens arbejde.

På samme tid begyndte arbejdet i stuerne, hvor otte piger: en husjomfru, kokkepige med en hjælpepige, to husholdningselever, kammerpige, stuepige og en bryggerspige, var i funktion. Fru Bentzen understreger, at kammerpigen ikke var dét, vi forbinder med titlen, men en pige, som skulle gøre karlekamrene i orden, og det var et helt andet arbejde, end man kan forstille sig i dag. Der var jo ingen elektricitet, og på kamrene var der servantestel, der skulle holdes rene, og servantespande, som skulle bæres ud, kakkelovnen skulle tømmes for aske, og der skulle bæres tørv ind, så det var ikke noget driverliv at være kammerpige.

Mad og folkehold

Den daglige middag bestod af to retter mad, først søbemad som vælling, øllebrød eller kål og så en kødret med kartofler. Lise, kokkepigen, kogte al søbemaden i en stor gruekedel, mens hun rørte med en enorm ske. Når maden kom i kog, fjernede hun ilden under kedlen, og det kogte videre ved varmen i stenene

om kedlen. På den måde kunne maden ikke brænde på. Så store portioner ødelagt mad ville da også have betydet en katastrofe. På det store komfur kogtes bjerge af kartofler, og her blev kødet også stegt.

Der blev spist fire forskellige steder. I folkestuen var der 20-30 mennesker, i elevstuen 14 landvæsens- og gartnerelever, i inspektørens spisestue i reglen 12-14 personer, og pigerne spiste i køkkenet.

Efter middagen og en hviletid for husholdningseleverne mødte de igen »klædt om«, hvilket vil sige, at de havde en lille, hvid krave på og helst også hvide opslag foruden et lille, hvidt forklæde. De stillede i spisestuen, hvor mor lærte dem håndarbejde. Husholdningseleverne var landmandsdøtre, der havde god udsigt til at blev gift med en landmand - og når man var landmandskone, havde man broderi på sit pudevår, så det måtte de lære.

Gæsterne — og fru Ingeborg

Fru Esther Bentzen fortæller i festskriftet levende og spændende om livet på Voergård og bringer mange enkeltheder fra sin barndom, f.eks. den afveksling, det var i hverdagen, når der kom gæster. Blandt disse var professor Andersen fra København. Far og dyrlægen var meget interesserede i kvægtuberkulosens udryddelse, og derfor fik køerne en indsprøjtning en gang om året. Ved den lejlighed kom professor Andersen fra Veterinærhøjskolen på besøg. Han var ikke ret pæn, og så stammede han, og når han stammede, var hele hovedet i bevægelse. Vi børn havde næsten ikke tid til at spise, bare for at se på det ansigt. Når vi havde spist og kom i stuerne, satte han sig ved klaveret og spillede og sang for os. Så var der ingen stammen, mens han bibragte os både lødige og mindre lødige sange og viser fra København.

Blandt gæsterne var også konservator Johannes Therkelsen og hans assistent Simonsen, der arbejdede i henved tre måneder på at restaurere kirkens altertavle.

Therkelsen, som også var konponist, havde bl.a. komponeret melodien til »Stille hjerte, sol går ned«. Da han så, at jeg spillede meget, kom han en dag efter en rejse til København og forærede mig noderne til denne sang, signeret af komponisten.

Adskillige andre emner kommer fru Bentzen ind på i skriftet og slutter med at fortælle om en skuffelse, hun havde som 13-årig, hvor hun havde sat sig for at ville møde fru Ingeborg.

Engang, da godsejer P.B. Scavenius ikke var hjemme, spurgte jeg oldfruen, om jeg måtte få lov til at sove i fru Ingeborgs seng, og det måtte jeg nok. Det var i grunden modigt, for jeg var kun 13 år, og jomfruen sov helt nede i kælderen.

Jeg blev installeret, og jomfruen kom med rabarbergrød og franskbrød, så jeg havde noget at trøste mig med, hvis det skulle blive for uhyggeligt. Jeg sov der én nat, og jeg sov der én nat til, mens uglerne tudede, men dem var jeg ikke spor bange for. Dem kendte jeg fra dagligdagen. Jeg sov der en tredje nat, men Ingeborg kom ikke. Det var sikkert, fordi hun vidste, jeg var der.

Da der var 200 mennesker til høstgilde på Voergaard

Gennem tiderne er afslutningen på høsten blevet fejret overalt på landet. De gamle traditioner er imidlertid mange steder smuldret væk. Høsten har med

landmandens store maskinpark fået en anden karakter. Den tid er forlængst forbi, da der skulle et stort folkehold til for at klare høstarbejdet.

Den første brugbare mejemaskine blev opfundet af en skotsk præst o. 1830, og herhjemme sås den første mejemaskine i funktion i 1852, men det varede meget længe, inden den kom i arbejde på bøndergårdene. For 100 år siden anvendtes mejemaskine på enkelte herregårde.

Høstfester holdes stadig, men under meget forskellige former. I gamle dage var det de fleste steder i landet en tradition at holde høstgilde Mikkelsdag, den 29. september, og det blev da kaldt Mikkelsgilde. Selve dagen blev dog ikke så nøje overholdt af praktiske grunde, da der jo var familiemedlemmer, som gerne skulle med til flere høstgilder.

De mest traditionsbundne høstgilder fandt sted på herregårdene og de større gårde, hvor så mange havde deltaget i høstarbejdet. Således havde man på Voergaard 100 mennesker i kost i den tid høsten fandt sted.

Om høsten i begyndelsen af dette århundrede indtil 1. verdenskrig fortæller Esther Bentzen:

— Vi kendte begrebet fremmedarbejdere på Voergaard. Om foråret kom der polakker, som far hentede nede i Vamdrup. I reglen var det 14-18 mænd og koner, der holdt roemarkerne rene. De arbejdede på akkord, og de var utroligt flittige. Hvis en kone fødte et barn om natten, trillede hun næste dag babyen med ud i marken i en lille mystisk vogn, og så fortsatte hun sit arbejde.

Når præsten holdt messe

Polakkerne var katolikker, og en gang om foråret kom deres præst fra Aalborg for at holde messe hos dem. Så blev huset først skuret og skrubbet, og der blev overalt pyntet med kunstfærdigt lavede papirblomster i alle farver.

Efter messen om formiddagen spiste præsten hos os, og han fik en stue stillet til rådighed som skriftestol. Der var jo altid småsynder, der skulle ordnes, og af og til også en af de lidt større. Vi havde en prægtig ung fyr, der hed Josef, og han havde været lovlig glad for Victoria, hvilket havde fået velkendte følger. Vi var temmelig spændte på, hvordan Josef ville klare den historie med præsten, men der kom hurtigt orden på tingene, og 14 dage senere kunne mor pynte Victoria som brud, hvorefter parret drog med Sæbybanen til Aalborg for at blive viet. De fik et hus her på egnen og boede her i mange år.

Når roearbejdet var forbi, rejste polakkerne sædvanligvis hjem igen, og så rykkede et nyt hold ind. Det var store, stovte landmænd fra nogle ganske små ejendomme ved Raabjerg. De supplerede deres beskedne indtægter ved at gøre høstarbejde, og når tiden var inde, blev der sendt tre vogne efter dem i Frederikshavn. Fra Raabjerg til Frederikshavn gik de. Også de havde deres koner med, for de skulle binde negene, efterhånden som mændene slog kornet med le. De boede i polakhuset, men spiste hos os i folkestuen, så ved høsttide kunne vi godt være ca. 100 mennesker på kost i vores husholdning.

Spillede på leerne og fik æbleskiver

Det var store arealer at høste med håndkraft, men når alt var skåret op, stillede høstfolkene op foran fars og mors vinduer og spillede med deres strygestik på leerne. De kunne virkelig spille melodier, og konerne sang til, hvilket var signalet til, at nu skulle de have æbleskiver.

Mor havde selvfølgelig fået besked i forvejen, og derfor var der sendt bud til Minne Kammer, der sammen med sin mand havde været på Voergaard i 50 år. Minne Kammer havde altid bagt æbleskiverne ved høstens afslutning, og hun ville blive meget fornærmet, hvis en anden blev sat til arbejdet, for der var efter hendes mening kun hende, der kunne gøre det rigtigt.

Romantiske forbindelser ved høstfesten

Det egentlige høstgilde var straks en større historie, for der kunne vi let være 200 mennesker. Hver karl og pige havde nemlig lov til at invitere sin hjertenskær, og mange romantiske forbindelser er blevet beseglet ved disse høstgilder.

Kalvestalden blev benyttet som lokale, mens først skulle der muges grundigt ud, hvorefter gulvet blev vasket i flere hold sodavand, og væggene blev kalket grundigt, inden man pyntede op med små kornneg, dannebrogsflag og blomster.

I den ene ende af denne sal blev der opstillet en tribune til musikken - en violin, en harmonika og en fløjte. Fløjtenisten hed Bøje Lauritz, og han blinkede med øjnene i takt til det, han spillede, hvilket vi syntes så ustyrligt komisk ud.

Godsejer P. B. Scavenius rider gennem Agersted by i 1912.

Bag tribunen var et stort flag og på begge sider en vinduesramme, men i stedet for glas var der en udspilet svineblære med PBS kunstfærdigt skrevet. Disse bogstaver stod for Peder Brønnum Scavenius, og når der blev sat lys bag disse svineblærer, trådte bogstaverne tydeligt frem for at markere, at dette var godsejerens fest.

Vi begyndte at spise kl. 2 om eftermiddagen, og så dansede vi i 12 timer - der skulle gode sko til. Ved midnat kom godsejeren med sine gæster - naturligvis i kjole og hvidt - og så blev der serveret varm punch i store transportspande, og her var det Christian Kammer, der øste punchen op i krus til hver især. Godsejeren var meget fåmælt, og når han havde fået sit krus i hånden, holdt han en meget kort tale, der var den samme hvert år: »Tak for høsten, Christensen, tak allesammen«. Så blev der skålet for godsejeren, senere blev det så mors skål, forvalterens skål, husjomfruens skål, og efterhånden blev det til ikke så få skåler, hvilket i nogen grad satte humøret i vejret. Så gik godsejeren igen, og vi fortsatte dansen, ofte til konerne skulle ud og malke kl. 3.

På fladvogn til Bardoline

Ved et af høstgilderne skete en lille begivenhed. Maren var rødhåret og iklædt en blå kjole, og desuden var hun højgravid, hvilket vi børn ikke vidste noget om. Hen på aftenen kom der bud efter mor, der lod en besked gå videre til forvalteren, der gav en af kuskene besked - man gik jo kommandovejen. Der blev så kørt en fladvogn frem med halm i bunden, der blev lagt en dyne på, og så agede Maren op til Bardoline i Flauenskjold, hvor hun fik en søn. Tænk, om vi i vore dage havde budt en barselskone at køre på en stiv fladvogn ad hullede veje - det ville antagelig tage livet af både moder og barn.

Bardoline overtog barnet uden nogen som helst form for papirer, så nemt var det at ordne en adoption dengang. Nok havde man besværligheder, men der var sandelig også noget, der gik betydelig lettere end nu.

I 1913 havde vi det sidste høstgilde, slutter fru Bentzen sin interessante skildring af høsten på Voergaard, - så brød krigen ud, og mange af vore unge mennesker var indkaldt. Man kunne simpelthen ikke tænke på at holde et høstgilde under de betingelser.

Da man ville gøre Hals til storby ved Limfjorden

Kyststrækningen mellem Hals og Hou er i dag et stort sommerhusområde, hvor tusinder af turister i sommersæsonen nyder sommerens glæder i det særprægede landskab - og seks købmænd sørger for at tilfredsstille turisternes materielle behov. Ingen kunne i forrige århundrede have forudset den udvikling, der er sket i disse tidligere så øde områder.

Den vendsysselske forfatter Niels Hancke har i sin bog »Skizzer« givet en interessant skildring af området for godt 100 år siden, da han foretog en vandring fra Nørresundby til Skagen.

Skal man ret se sig om heroppe i Vendsyssel, må man ikke sidde i en postvogn eller fornemt køre omkring i en »vogn på rullen«, og man skal kun i nødsfald føl-

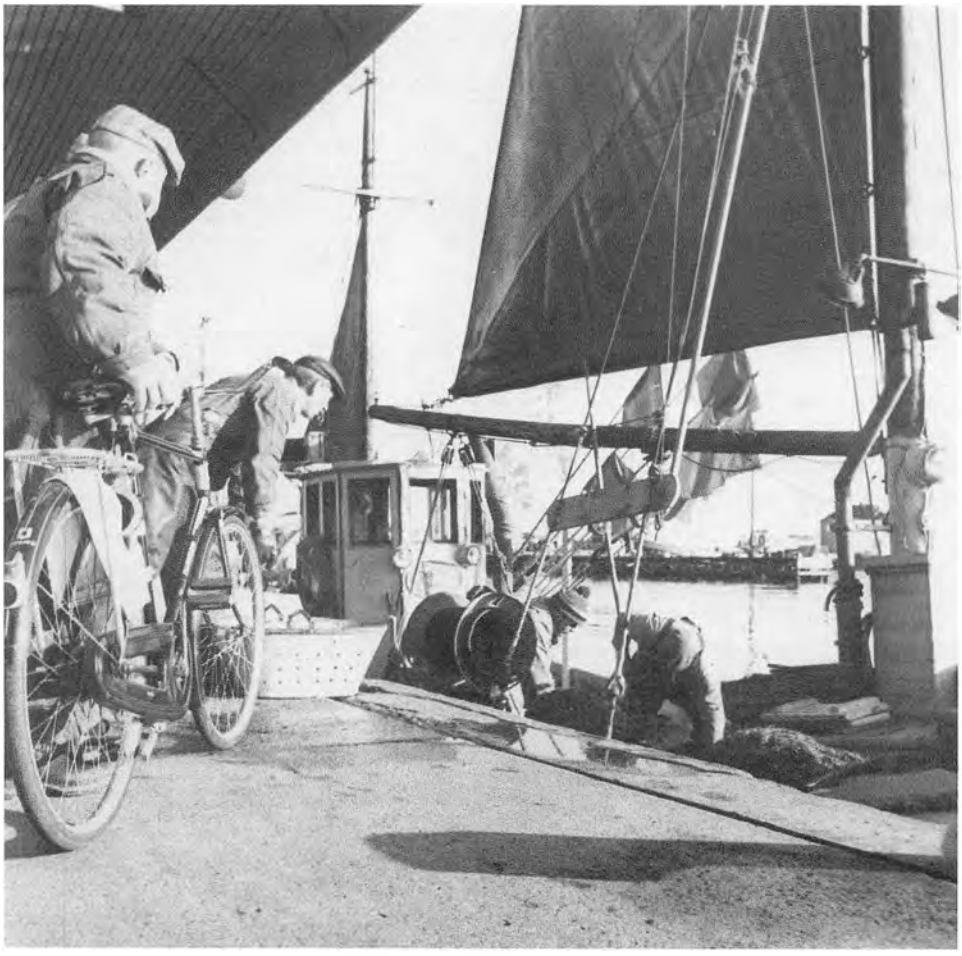

Selvom Hals ikke blev nogen købstad, blev den en betydelig by med den store havn, hvor der er et pulserende liv.

ge landevejen, men lade stå til gennem dale og over bakker, så får man ret landet at se, skriver Niels Hancke til indledning - og trøstigt traver han hele Vendsyssel igennem.

Niels Hancke, der er født på gården Rottrup i 1837, var en strålende fortæller og har i sin ret beskedne litterære produktion givet værdifulde skildringer af Vendsyssels natur og historie og i særlig grad af Østvendsyssel, som han anså for et område, hvor han alene havde lov at færdes. Når han i et øde område mødte en vandrer, der havde begivet sig ud på en beskeden fodtur, følte han, at vedkommende var en krybskytte i hans revir.

Niels Hancke skildrer skovene ved Hals, hvor man dengang kunne se flokke af kronhjorte på vandring over engene fra skov til skov og skriver videre:

- Som vi nu kommer ud af skoven, ligger lidt borte den lille flække Hals med sin skanse og sin store hvide kirke.

Forbi stråtækte huse og gårde ad en dygtig sandet og træls vej, forbi Hals Ladegaard, der i fordums tid hørte under Hundslund, kommer man til den mere borgerlige del af byen, hvor adskillige teglhængte huse og gårde bestræbe sig for at se købstadsagtige ud, uden at det dog ret vil lykkes. - En lang mole fører over den flade strand forbi et af tømmer konstrueret, helt løjerligt udseende udkigsstillads for lodserne.

Ved brohovedet kunne mindre skibe lægge til, og en lille bådehavn findes der. Skibsbroen er halsboernes Langelinie, og når dampskibene til og fra Aalborg kommer forbi, er der altid folk på færde for at se, hvem der kommer i land med båden, der tidligere legitimerede sig som postbåd ved et dannebrogsflag, som var malet med engelskrødt og tjære på et stykke lærred, og med en fører - den gamle styrmand - hvis snakketøj ingen, han nogen tid har sat i land, vil glemme.

Fæstningsværker ved Limfjorden

På Skansen var der endnu i 1848 monteret en hel del svære gammeldags kanoner. - Besætningen bestod af en gammel konstabel. Da tyskerne begyndte at rykke op gennem Jylland, besluttede man at gemme kanonerne og grave dem ned, men man valgte at gøre det på stranden uden at tænke på, at vandet snart ville skylle sandet fra dem. - Det varede heller ikke længe, inden det skete, og hele umagen var således spildt, så meget desto mere, som tyskerne aldrig nåede derop.

Da Skansen i Christian d. Fjerdes tid blev anlagt, var der udsigt til, at Hals skulle blive en vigtig by, fortæller Niels Hancke. På det kongelige bibliotek findes en protokol, hvorefter Jørgen Kruse til Hjermitslevgaard, der med flere adelsmænd var udmeldt til at gøre forslag til rigets bedste, gjorde det forslag at anlægge en købstad og fæstning på begge sider af fjorden ved Hals.

For at skaffe indbyggere foreslog de, at borgerne fra de to i høj grad forarmede byer Hjørring og Sæby skulle flyttes til Hals og deres byer besættes med bønder.

Arbejdere til at opbygge byen og fæstningsværkerne kunne blandt andet skaffes til veje ved dertil at dømme de mange, om hvem det var vitterligt, at de i krigens tid havde gået fjenden til hånde. Men det blev ikke til noget, og Sæby og Hjørring fik lov til at beholde deres borgere.

Niels Hancke vandrer gennem halsskovene og beklager sig over, at Nørreskoven, der i gamle dage var en prægtig skov, kun har ganske få store træer. Alligevel er den værd at se, for der er, når man ser bort fra træernes lidenhed, noget

ejendommeligt og vildt over dem. Eg, birk, tjørn og fyr står mellem hinanden, vredne i de underligste former. Imellem står kristtorn og brombærranker så tæt, at krattet er næsten uigennemtrængeligt.

Det ser lidt trøsteløst ud, når man fra skovens nordøstligste udkant stiler mod Hou gennem den betydelige Hou mose, hvor sognevejen langsomt snegler sig gennem lyngen og risene. Hugorme ligger og slikker solskin i sandet på vejkanten eller tager sig et bad i en af de få vandpytter. Nogle enkelte får vanke om hist og her og bekkasiner, som man hvert øjeblik støder på, gør sig til gode med den prægtige multebær, som i rigt mål findes i mosen. Her står endnu fra gammel tid egepæle, indebrændte med Holckernes våben, for at markere Gammel-Vraa's jagtdistrikt.

Forholdet var nemlig det, at Gammel-Vraa's ejere gjorde fordring på at have jagtret i Melholt skov, der ligger 30 km fra gården. Det foranledigede 1719 en langvarig proces mellem frk. Elisabeth Rodsteen på Vraa og prinsesse Sophie Hedevigs fuldmægtig på Dronninglund om denne jagtret. Ved kongelig befaling blev en hel kommission af herremænd og digteren Tøger Reenberg, som da var landsdommer, nedsat. De ældste bønder i egnen tilkaldtes for at vidne, gamle breve fra den tid, Dronninglund var kloster og hed Hundslund, blev fremlagt. Enden på sagen blev, at jagtretten tilkendtes Gammel-Vraa, mens Dronninglund bønder i Melholt og Hou fik ret til høslet og græsning i skoven.

Dronninglund Sogn havde otte vindmøller

Vindmøllerne, der i gammel tid stod som vartegn for mange egne og byer, og som var samlingssted for landmændene, der skulle have deres korn malet, er ved at forsvinde. I den gamle Dronninglund Kommune har der været otte vindmøller. Nu er der kun én tilbage, Dorf Mølle. Også den ville være forsvundet, hvis ikke kommunen havde taget sig af den og ladet den restaurere, så den kan bevares for eftertiden. Det er forøvrigt den sidste mølle på Jyske Ås.

Nye rejser sig

Møllerne, som i gammel tid var uundværlige centre for landbruget, er ved at blive aktuelle igen. Energisituationen satser som bekendt på vindkraft, og mange nye møller rejser sig i landskabet, men under en anden form end de gamle, karakteristiske vindmøller.

På Nørkjær Mølle ved Gerå i Dronninglund Kommune boede indtil i 60'erne den kendte møllebygger Jens Peter Jensen. Han blev anvendt som møllebygger over store dele af Vendsyssel.

Jens Peter Jensen købte sidst i forrige århundrede den gamle Nørkjær Mølle, som han nedrev og byggede op igen. Den nye mølle stod til 1936, da den forsvandt for stedse. Jens Peter Jensen havde imidlertid ikke tid til selv at passe møllen, men havde en møllerkarl til det.

Den seksvingede mølle i Ørsø var formentlig den eneste af sin art i Vendsyssel, og var en stor seværdighed. Den målte 20 m fra vingespids til vingespids, og var bygget af Rasmus Olsen, også kaldet Rasmus Mølle. De øvrige møller i Dronninglund sogn lå ved Dorf vandmølle, ved Asaavejen øst for Dronninglund, ved Nørkjær nær Geraa, ved Hjallerup Møllegård, ved den gamle markedsplads i Hjallerup, Dahl mølle i Hjallerup og en mølle i Thorup.

Han var altid på farten for at opføre nye møller. På fire måneder kunne han bygge en mølle med 26 alens vingefang. Den kostede 5.000 kr. I de første år spadserede han til de steder, hvor han opførte møller. Det var ture på adskillige mil, så han var kun hjemme om søndagen. De øvrige dage arbejdede han sammen med sine medhjælpere 14-15 timer i døgnet.

Siden anskaffede han sig hest og vogn, og så gik det naturligvis lettere på vej til og fra arbejdet.

Jens Peter Jensen opførte vindmøller indtil omkring 1916. Så kom petroleumsmotoren og standsede produktionen. I den følgende tid var han så med til at rive møllerne ned igen, og det var en trist situation at skulle nedbryde det, der var hans livsværk.

Han havde da opført over 25 store vindmøller i Vendsyssel foruden mange mindre gårdmøller. Herefter tog han arbejdet op igen med at passe sin egen mølle, og navnlig under 1. verdenskrig var der meget at gøre, fordi der dengang var mølletvang. Folk skulle male deres korn på møllen.

Værdifulde minder

Dorf Vindmølle, som museumsforeningen har overtaget, er opført i 1887 af ejeren af Dorf Vandmølle, Christen Jensen, som 1886 havde overtaget vandmøllen efter sin far. Han var tredie generation på vandmøllen, som endnu eksisterer. Dorf Vandmølle omtales i den såkaldte Landgilde matrikel i 1664, men man ved ikke, hvornår den er bygget. Indtil 1806 lå vandmøllen som fæstegods under Dronninglund Hovedgård. I 1755 var en mand ved navn Søren Olsen fæster af møllen, som på den tid var meget forfalden. Fæsteren androg derfor grev Moltke, som ejede godset, om at måtte bygge en vindmølle i stedet for vandmøllen, hvilket han fik tilladelse til på betingelse af, at han sørgede for, at vandtilstrømningen fortsat blev holdt i orden, så greven senere, om han ønskede det, kunne retablere vandmøllen.

Ud fra disse betingelser har fæsteren ikke ønsket at opføre vindmøllen, og den kom da først i 1887.

Når engang den over trehundrede år gamle vandmølle forhåbentlig også indlemmes i museet, har Dronninglund Kommune værdifulde minder fra en tid, hvor møllebruget var af afgørende betydning for hele landet. Den gamle vindmølle er meget smukt og solidt restaureret, og der er adgang for publikum til at se den.

Kulsvierne i Dronninglund Storskov under anden verdenskrig

I bogen »Kulsvierne« fra 1893 beskriver forfatteren Zakarias Nielsen dette specielle folkefærd, der boede i Nordsjællands skove i forrige århundrede. Men kulsvierne havde deres virke mange andre steder end på Sjælland, og i fordums dage var Dronninglund Storskov centrum for de vendsysselske kulsvieres arbejde.

De gamle kulsviere skal, efter hvad sagnet beretter, nedstamme fra fredløse bønder, der boede i Ardennerne i Belgien, og det var biskop Absalon, som lod dem hente til Danmark, for at de kunne lære danskerne at fremstille trækul. Gennem århundreder lagde der sig over kulsviernes arbejde et særligt romantisk skær, og talrige sagn og historier knyttede sig til dette specielle håndværk. Kulsvierne i Sjællands skove havde ord for at være et indesluttet folkefærd, der ikke blandede sig med andre mennesker, men hvis liv helt var helliget milerne i skoven. De boede i usle hytter, men opholdt sig det meste af døgnet ved de rygende miler, sov kun lidt, drak meget og opfattedes som naive, blidt troende mennesker. Sådan var de vendsysselske kulsviere dog ikke, men deres utraditionelle arbejde, der foregik døgnet rundt i Storskoven, og som prægede dem i det ydre ved altid at skulle færdes i sod og røg, skabte noget ganske særligt over forrige århundredes kulsviere, hvis arbejde bestod i at omdanne Storskovens bøgetræer til store, sorte kulklumper, som blev anvendt til smedning og metaludsmeltning. Trækul indeholder ikke så mange urenheder som træ, og da det er ret rent kulstof, kan der opnås højere temperatur med dette brændsel.

For at omdanne træ til trækul byggede man en mile. Den skulle have en faststampet grund at stå på. Bøgetræet blev skåret ud i længder på et par meter og anbragt på enden, så træstykkerne dannede en kegle, som i midten havde en åben, lodret kanal. Milen blev dækket med grene, hvorover blev lagt en blanding af kulstøv og ler. En sådan mile havde i bunden en diameter på en halv snes meter og kunne rumme o. 150 kubikmeter. Efter at milen var bygget op, blev der anbragt tørt brænde i kanalen i midten, og milen antændtes for oven. Forskellige steder på milen anbragtes trækhuller, hvor ilden kunne reguleres ved at tilstoppe eller åbne disse huller. Det var kulsviernes arbejde at sørge for, at træet ikke brændte, det skulle kun forkulles og måtte naturligvis ikke ende som aske. Forkulning tog mellem 1 og 20 dage. De gamle kulsviere fra Ardennerne kendte arbejdet som ingen andre, og hele familien deltog i vagtarbejdet. Hvis ilden brød igennem, bankede kulsvierne milen sammen med en svær knippel og fyldte nyt kulstøv på. Navnlig måtte de være opmærksomme på at, ilden ikke bredte sig uden for milerne.

Disse kulsviere udgjorde en lille folkegruppe for sig selv, men efterhånden lærte danskerne selv hemmeligheden ved brænding af trækul, og der blev svedet ikke så lidt kul de fleste steder, hvor der var skov, således ved man, at der blev fremstillet meget trækul i skovene ved Melholt i fjerne tider.

Sidst i forrige århundrede ophørte dette håndværk, men under anden verdenskrig blev det taget op igen, og nu var det ikke selve trækullet, der blev lagt vægt på, men et biprodukt, trægas, som i den nødsituation, krigen bragte, kunne anvendes som brændstof i motorkøretøjer. Bag på bilen anbragtes den store gas-

generator, hvor der nederst foregik en forbrænding af trækul til luftgas, og ved den varme, der udvikledes, forkulledes træet ovenpå, hvorved der dannedes en blanding af luftgas og trægas, som bilerne kunne køre på.

I den sydøstlige del af Storskoven kunne man i disse år se en tæt røg stige til vejrs mellem skovens træer. Dag og nat vældede røgen op, og ikke så sjældent troede vejfarende, at der var brand i skoven. Kulsvidningen var allerede dengang et ellers ukendt begreb. Men tog man så bestik af røgen og spadserede over de vældige bakkekamme og gennem dybe slugter så smalle, at to vanskeligt kunne passere hinanden, kom man frem til kulsvierne fra 1940-erne.

Oppe på en høj bakke kunne man så se kulmilerne side om side i en lang række. Det var ikke mere de gammeldags opbyggede miler, der anvendtes, men stålmiler, og kulsvierne boede heller ikke i datidens forfaldne hytter, men i moderne beboelsesvogne. Arbejdet var også helt anderledes end gamle dages kulsvidning. Disse stålmiler kunne delvis passe sig selv. Reguleringen foregik, når ilden fra ovnen nåede ned til en række indsatte drænrør, og kulsvierne måtte sørge for at stoppe rørerne til. Selve brændingen foregik under et vældigt tryk, og efter at være afkølet de næste 24 timer, kunne det færdige produkt tages ud. Kullene blev emballeret i store papirsække. I hver mile brændtes 11-12 sække, og produktionsprisen var omkring 11 kr. pr. sæk. Det var mange tons trækul, der blev brændt i Dronninglund Storskov i krigsårene. Eftersom enhver generatorbil skulle anvende trækul som bundfyldning i gasgeneratoren, var der brug for store mængder af dette produkt. Årligt blev der landet over anvendt 70.000 rummeter træ til formålet.

Ved fyraftenstid kunne kulsvierne tage sig en fortjent pause. De gik da hjem for at spise og fik vasket det værste lag sod og støv af sig, men hen på aftenen måtte de igen ud til milerne for at se efter, om de brændte rigtigt. Derefter kunne de gå til ro indtil næste morgen tidligt, når en ny travl dag ved milerne begyndte. Men selv efter at mørket havde sænket sig over Storskovens træer, sydede og boblede det livligt i stålmilerne, og røgen steg op over bakketoppen, som var det fra en vulkan langt inde i skoven.

Kulsvidning havde i fyrrene fået en renæssance. Det ældgamle håndværk var genopstået, men forsvandt lige så hurtigt igen, da der kom normale forhold.

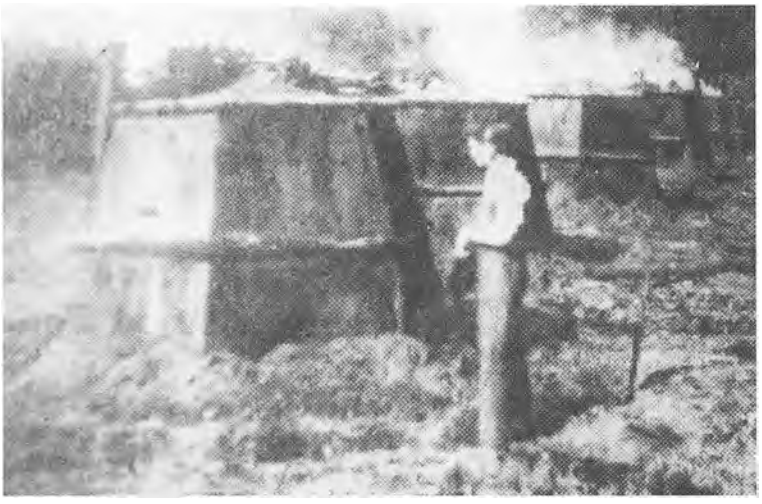

Under anden verdenskrig foregik kulsvidningen i lange rækker af stålmiler.

Husbygning på landet har fulgt en 2000 årig tradition

Det mest interessante fra udgravningen af den gamle Bolle landsby var fundet af en såkaldt skvatmølle, det vil sige en vandmølle, der var forsynet med en lodret stillet aksel og skrå skovle, ved hvilke det lille møllehjul blev drevet ved vandets kraft.

Denne vandmølle gav anledning til megen debat hos arkæologerne, navnlig hvad angik dens alder, og hvad der var særlig sensationelt var fund i forbindelse med skvatmøllen af stenbrolægning, der førte ud i mosen, hvor den fortsattes af en plankelægning. Meget tydede på, at man her stod over for et andet mølleanlæg af hidtil ukendt alder, idet fundet af den ældste stenrække dateredes til o. 100 f. Kr. Herom var arkæologerne imidlertid ikke enige.

Møllehus på mosegrund

I forbindelse med vandmøllen blev møllerens bolig udgravet. Den var sammenbygget med kværnhuset og var 8 m lang og 5 m bred. Dette møllerhus var bygget på tørvebund, der under det nordøstre hjørne nåede en dybde af 3 m. For at et hus under sådanne forhold kunne opføres, havde man først lagt et slyngelag af grene og derover et lag fyld, inden man var gået i gang med at rejse huset.

Gennem mangfoldige menneskealdre var der samlet sten af markerne, når datidens landmænd dyrkede jorden, men trods dette fremkom der under udgravningerne store mængder af stenbrokker, både af store mursten og gammeldags tagsten, hovedsagelig vingesten fra omkring 1600 tallet.

Det var ret så usædvanligt at finde brændte sten, som på dette tidspunkt skulle være blevet anvendt i bondehuse. Den almindelige bygningsform var træværk og lerklinede vægge. Når stenene alligevel forekom i Bolles gamle bygninger, skyldtes det formentlig, at herregården gennem århundreder havde haft teglværker lige nord for byen i skovbrynet, og ved klosterets ombygning og kirkens udvidelse under herremanden Hans Johansen Lindenov omkring 1590 er der blevet en overflod af murstensbrokker, som udmærket kunne anvendes i almindeligt husbyggeri. De skulle naturligvis fjernes, og den letteste måde at få det gjort på, var at lade bønderne få dem.

Kakkelpotter og fornemme lerkar

Interessant var også fundet af skår fra firkantede lerpotter, de såkaldte kakler, der anvendtes i gammel tid i bilæggerovne, og hvorfra betegnelsen »kakkelovn« har sin oprindelse.

De var sammen med skår af jydepotter i store mængder æltet ned i lergulvet omkring fyrstederne sammen med aske og trækul. Men mærkeligt nok var der i de 300 årige tomter også skår af mange slags fint ornamenterede lerkar, glasserede i flere farver: gul, rødt, brunt og grønt. Glasflasker har været sjældne, og der blev kun fundet et lille skår af en mundingsrand. En sjældenhed blandt fundene var også stumper af en glasvase - eller måske et drikkebæger - der var prydet med påsmeltede snore af højrødt glas. Derimod var stumper af gult og grønligt vinduesglas almindelige i alle de hustomter, der påvistes, og det må siges at

være overraskende, da det er den almindelige mening, at glasvinduer var en luksus hos almuefolk på dette tidspunkt. Det er imidlertid sandsynligt, at herregårdens ombygning har været årsag til glassets udbredelse, da vi ved, at der i forbindelse med herremændenes store byggeforetagender midt i 1500 tallet jævnlig blev anlagt glasværker i nærheden for at forsyne de store hovedbygninger med vinduesglas.

Glasruder i vinduerne

Man har altså i byen Bolle haft ruder i vinduerne, pyntelige lerkakkelovne og pæne krukker og fade at sætte på bordet, når der kom fremmede.

Hidtil har man troet, at landsbyens »rollinger« for 300 år siden var indrettet omtrent som de lerklinede bindingsværkshuse, vore oldeforældre boede i, måske endnu smallere og lavere, men med de samme rum: et »frammers«, en dagligstue, en storstue og nogle små rum i »udskuddet« langs nordvæggen. Undersøgelsen af hustomterne i Bolle har imidlertid givet os den helt overraskende oplysning, at man i hvert fald her på egnen brugte samme hustyper som dem, vi kender fra senere års mange udgravninger af oldtidshuse.

Tilfældigheder kan undertiden være årsag til spændende udgravninger. Det var således tilfældet, da Falck i 1958 fjernede et faldefærdigt træ, hvor der nu er parkeringsplads foran Dronninglund kirke. Herved kom et murværk til syne, og da området blev udgravet, fandt man et bryggers, som i sin tid har hørt til det gamle nonnekloster. Bryggersets gulv var dækket med munkesten, og gennem rummet var der en afløbsrende, der gik lige ud i voldgraven. Visse ting talte forøvrigt for, at rummet havde været brugt som spisestue for nonnerne.

Middelalderlig bondebebyggelse

Også i Asaa blev der fundet skår af kakkelpotter. Udgravningerne her blev foretaget i 1939, da daværende kroejer Nørgaard-Jensen under havearbejde stødte på usædvanlig mange potteskår og knogler. Tilsvarende fund blev på samme tid gjort ved Asaa skole, og det var derfor nær at tænke, at de to fund havde forbindelse med hinanden.

Først troede man, at fundene drejede sig om rester fra et stort pottemagerværksted, og antagelig har der også i området mellem skolen og Asaa Kro været et sådant.

Men da arkæologerne Halkjær Kristensen og Axel Steensberg fra Nationalmuseet fik afrømmet overjorden, blev det klart, at fundet i Asaa Kros have drejede sig om en hustomt fra omkring 1800. Det var umiddelbart at se ikke nogen større sensation, men alligevel blev det en udgravning af meget stor arkæologisk værdi.

Ved afdækning af jordlagene fremkom der ialt fem hustomter, der tilsammen omfattede et tidsrum af 500 år, og derved fik man et indblik i bondebebyggelsen på landet, som man ikke har haft tidligere fra denne periode.

Sænkesten til torskeruser

Talrige fund af lerkarskår, sten, der har haft forskellige anvendelsesmuligheder f.eks. sænkesten til torskeruser og sten, der har været anvendt i stedet for skibsanker, samt de mange dyreknogler bidrog til at tidsfæste hustomterne.

Der blev fundet adskillige skår af vinduesglas, hvis kanter var mærket af blyindfatning. Alt tydede på en beboelse med den tids moderne bekvemmeligheder. Der blev også fundet rav, dog ikke forarbejdet. Blandt fundene af dyreknogler var får, svin, heste og kronhjorte repræsenteret, og i den ældste hustomt fra omkring 1300 var der rester af mindst 6 okser, 9 tamsvin, 2 heste samt enkelte knogler af kronhjort og rådyr.

Udgravningerne i Bolle og Asaa er interessante også derved, at de giver et indblik i husmændenes og landsbyhåndværkernes boligvilkår gennem det lange tidsafsnit.

Desuden viser de, at bøndernes huse for 300 år siden mere lignede oldtidens huse end nutidens i opbygning og indretning, men at der i deres udstyr med fint glasserede pottemagersager, kakkelovne og vinduesglas kunne spores en ny boligkultur. Alligevel har de gamle traditioner med, at bygningerne ligger solret med langsiderne mod nord og syd, køkken og bryggers i østenden og storstuen og de pænere værelser i vestenden været fulgt. Det samme har været tilfældet helt tilbage i oldtiden. Det er interessant at konstatere, at denne form for husbygning på landet således følger en totusindårig tradition.

»Gamle Nielsen« - skrædderen fra Agersted, der skulle have været biskop i Amerika

En dag i maj måned 1878 holdt de danske menigheder i Amerika årsmøde og havde som et vigtigt punkt på dagsordenen forslag om at vælge en biskop for de sammensluttede menigheder. Der var ét sikkert bispeemne, præsten Andreas Sixtus Nielsen, som var formand for foreningen »Den danske og luttherske Kirke i Amerika«. Men netop denne mand gik stærkt imod at vælge en biskop.

I en længere tale frarådede han det og sagde bl.a.:

»I Danmark lærte vi at kalde Jesus Herre, og da der lød et suk herovre fra Amerika, som gav genlyd i menighedens hjerte herhjemme, var det så måske en biskops fortjeneste, at vi kom herover som sendebud i Kristi sted? Nej, det var en levende menighed, som sendte os. En kirkelig menighed samlet og fremstillet i en menneskelig person, behøver jeg ikke.«

Meget god i kundskab og i opførsel sædelig

Med denne tale blev forslaget nedstemt, og der blev ikke mere talt om ansættelse af en biskop. Andreas Sixtus Nielsens ord havde så stor vægt, at der ikke blot blev lyttet til dem, men de blev også fulgt.

»Gamle Nielsen«, som han blev kaldt i Amerika, ikke på grund af alder, men for lang og tro tjeneste i den danske kirke i Amerika, stammede fra Østvendsyssel. Han levede sin barndom i Sæby, hvor faderen var skrædder og havde en betydelig forretning og var medlem af kommunalbestyrelsen. Andreas var en velbegavet dreng, og ved sin konfirmation i Sæby kirke fik han skudsmålet: »Meget god i kundskab og i opførsel sædelig«. Såvel sognepræsten som skolens lærere anbefalede, at Andreas skulle læse videre, men forældrene ville ikke høre tale om det. Drengen skulle i skædderlære, og sådan blev det. Efter at han var udlært, rejste han til udlandet og kom bl.a. til Kristiansand i Norge, og her blev han stærkt grebet af præsten J. Bruuns forkyndelse, og det kom til at betyde alt for hans senere tilværelse.

Skræddermester i Asaa og Agersted

I en alder af 25 år nedsatte han sig som skræddermester i Asaa. Han blev gift med husjomfruen på Dronninglund, og deres hjem blev samlingssted for en kreds af mennesker, der mødtes for at drøfte tidens spørgsmål.

Opholdet i Asaa blev kun af kort varighed. Efter to års forløb overtog han faderens virksomhed i Sæby, men det viste sig hurtigt, at interessen for skrædderforretningen ikke var særlig stor, og tre år senere, i 1863, overtog han gården Sølvkjær i Agersted. Han lejede folk til at passe landbruget og drev selv en mindre skræddervirksomhed på stedet. Det gav ham tid til at drive missionsvirksomhed, som han blev mere og mere optaget af. Han holdt møder derhjemme og rundt om på egnen. Sammen med præsten i Dronninglund - pastor Buchwald drog han ud og missionerede i Indremissions tjeneste. Han blev den første kolportør for Indre Mission, og de to mænd, præsten og missionæren, blev pionerer for det religiøse gennembrud i Vendsyssel.

Det første kaldsbrev

Som kolportør var det også A. S. Nielsens opgave at sælge gudelige skrifter, hvilket han dog ikke var særlig begejstret for, og det blev en af årsagerne til, at han trådte ud af Indre Missions tjeneste. Han holdt dog stadig i Agersted forbindelse med sine mange venner inden for Indre Mission og blev nu i sit uafhængige missionsarbejde støttet såvel af disse som af folk fra grundtvigske kredse.

Den 15. november 1868 fik Sixtus Nielsen, hvad han kaldte sit første kaldsbrev. Det var en henvendelse fra seks familier i Brønderslev om at komme dertil for at virke blandt dem og styrke dem til kristenliv og hjælpe i kampen mod de mange, der søgte at dræbe al kristen livsytring. De lovede, at de nok skulle finde en udvej for at klare hans økonomi og skaffe ham et sted at bo.

Til Amerika

Efter et års forløb i Brønderslev tog Sixtus Nielsen i vinteren 1869-70 på Testrup Højskole, hvor han havde en meget lærerig tid, og han genoptog derefter arbejdet i Brønderslev samtidig med, at han rejste rundt i Vendsyssel og prædikede. Her kom han i berøring med mange mennesker. Alle vegne fik han venner og havde et særdeles godt forhold til landsdelens præster.

Han besøgte således jævnligt pastor Jantzen i Jerslev, og det var denne, der tilskyndede ham til at rejse til Amerika, hvor der var hårdt brug for en missionær blandt de danske udvandrere. Flere præster stod bag pastor Jantzens opfordring om at rejse, og de sørgede for, at Sixtus Nielsen kom i forbindelse med »Udvalget til fremme af evangeliets forkyndelse blandt danske i Amerika.«

Sixtus Nielsen kom til en prøve i dette udvalg og bestod den. Herefter var han klar til at forlade sit fædreland. I maj 1871 gik han i Hamburg om bord i en amerikabåd og sejlede til New York, hvorfra han rejste videre til Cedar Falls i Iowa.

Her blev han kaldet til præst og ordineret den 17. november samme år.

Oprettede skole og børnehjem

I 1879 forflyttedes han til Chicago som præst for den danske menighed i den store by. Sixtus Nielsen kom nu til at øve en helt fantastisk missionsgerning, der på så mange måder satte spor. Han var utrættelig i sit arbejde, sparede aldrig sig selv og påtog sig den ene opgave efter den anden.

Han oprettede en dansk menighedsskole, der fik lokale i kirkens kirkerum. En dag rettede en kone, som lå for døden, henvendelse til ham og lod ham vide, hvor ængstelig hun var for sine fire små børns fremtid. Sixtus Nielsen lovede, at han skulle sørge for børnene, om det blev nødvendigt. Da moderen var død, fik Nielsen straks samlet 15 dollars sammen, og for dem lejede han et par værelser med lidt bohave og fik en ældre pige til at passe de fire børn. Det blev begyndelsen til »Det danske børnehjem« i Chicago, en institution, der efterhånden blev meget betydelig og omfattende.

Sixtus Nielsen blev endvidere formand for foreningen »Den danske og lutherske kirke i Amerika«, som han selv var initiativtager for at stifte, og af de 81 præster, som foreningen i Sixtus Nielsens tid ansatte, ordinerede han selv de 52.

»Gamle Nielsen« er et navn, som endnu 100 år efter, at han stod midt i sit virke, stadig huskes inden for danske menigheder i USA, Skræddersønnen fra Sæby, der siden blev skrædder i Asaa og Agersted, skabte så stor respekt om sit navn og sin missionsgerning, at man ønskede at se ham som biskop i det frem-

mede. Det ønskede han ikke selv. »Vi børn af den danske moderkirke skal vogte os for alle stive former. Vi skal stille tro på ordet af Jesu mund. Lad det være vor biskop, intet andet kan bringe fred og forlig mellem os«, sagde han.

Tilbage til landbruget

Sixtus Nielsen glemte aldrig sin hjemegn, og måske var det hans tid på gården Sølvkjær i Agersted, der gjorde, at han ofte udtrykte ønsket om igen at komme til landbruget. Som 61 årig i 1893 blev det til alvor. Han rejste til Withee i Wisconsins store skove, hvor han samlede en nybygd om sig. Her fik han selv jord til en præstegård, og i løbet af tre år kunne han bygge en kirke. Den blev indviet i 1896 på 25 årsdagen for Sixtus Nielsens kaldelse til præst i Cedar Falls. Under festlighederne blev Nielsen af den danske konge hædret med ridderkorset, og det er få, der har gjort sig mere fortjent til det end Sixtus Nielsen.

Takkens blomster ligger uvisnet på hans grav

I en skildring »Sixtus Nielsen Liv og Virke,« som Anton Jacobsen, Sæby, skrev for et halvt hundrede år siden, nævner han højskoleforstander Ole Stevns minderune over Sixtus Nielsen og citerer derfra:

»Nu højner skovens sorte muld sig i en tue over Sixtus Nielsen. Men mindets og takkens blomster ligger uvisnet på hans grav.« Sixtus Nielsen døde den 6. marts 1909. I 1924 rejste Østvendsyssel Museum med bidrag fra venner i Amerika en mindesten over den dansk-amerikanske præst.

Andreaes Sixtus Nielsen, der i 1871 rejste til Amerika.

St. Nelaus kilde i Røgelhede

I årene helt tilbage til 1890-erne havde forskere i tidsskrifter og aviser efterlyst en hellig kilde St. Nelaus kilde i Østvendsyssel, men hidtil uden resultat.

I den lærde Peder Dyrskjøts optegnelser findes der beretninger om denne kilde fra o. 1690. I disse optegnelser står der, at St. Nelaus kilde på Røgelhede mark har været et valfartssted for syge mennesker, som blev helbredt af kildens undergørende vand. Kilden var på det tidspunkt næsten tilstoppet, men ville nu blive renset igen.

I 1728 oplyser præsten Peder Brøndlund i Hellevad i en indberetning til magister Albert de Thura ligeledes, at St. Nelaus kilde havde været tilstoppet, men var blevet oprenset igen.

I begyndelsen af 1890-erne udfærdigede en lærer på Djursland J. Nissen en beskrivelse af helligkilder i Jylland, og i denne omtales også St. Nelaus kilde. Nissen påpegede, at kilden ikke mere kunne påvises, hvilket han iøvrigt fandt mærkeligt, eftersom han mente, at Hellevad by og sogn måtte have navn efter kilden.

30 års jagt efter kilden

Museumsbestyrer P. Christensen, Try, var af den formening, at kilden måtte kunne findes, men selv om den ret ofte blev nævnt, kom der ingen reaktioner på det, og først efter 30 års jagt på kilden, kronedes hans anstrengelser med held. Tilfældigvis kom han til at tale med gdr. Niels Sort Jensen, Raunstrup, og familien kunne da fortælle, at de kendte den omtalte kilde. De var født på den egn, hvor kilden er, og de huskede udmærket »Den hellige kilde« eller St. Nelaus kilde, som de gamle folk omtalte kilden i deres barndom.

En særlig romantik over Kildedalen

I en beskrivelse af kilden fortæller P. Christensen:

- Til St. Nelaus kilde i dalen ved Røgelhede har der næppe været søgning det sidste halvandet århundrede, og om søgningen har været af synderlig betydning siden 1690, er vist tvivlsomt. I terrænet omkring Allerup Bakker har befolkningen så langt tilbage, som vi har underretninger om gennem tingbøger o.l., levet deres eget liv og har haft grumme lidt respekt for verdslig og gejstlig øvrighed, langt mindre for fromme helgener og beretninger om deres undergerninger. Kildedalen har sin egen romantik. Den åbner sig mod øst ind i slugterne mellem Allerup Bakker, der med deres bøgepurl og granplantage i toppene er lyse og skønne at se ved sommertid, men dystre og mørke om foråret. Langs dalens sydside er der en høj, stejl skrænt, og her ser vi kilden vælde ud af et hul lidt oppe ved skrænten og trækker en bred stribe af grøn vegetation efter sig. Ved skrænten fod krydses striben af gamle hjulspor. Her går en ældgammel vej, der langt ude i vest har forbindelse med vejene til Hellevad, Hallund og i øst går ind i bakkerne og fortsætter til Allerup by. På nordsiden af dalen er skrænten lavere og bugter sig ud og ind i tunger og næs. I lavningen mellem disse ligger hist og her et husmandshjem, nu pænt velholdt og med have omkring. Men i forrige århundrede så det anderledes ud. Da fik man et stærkt indtryk af, at man færdedes i en oldtidsegn. Skrænterne og højsletten overfor var lyngklædte, og kom man lidt til

vejrs, så man, at bakker og højdedrag kronedes af kæmpehøje. Tæt syd for dalen ligger de anselige Kvindbjerg Høje, der formodentlig som andre Kvindhøje i Jylland har navn efter heksebrændinger i århundredet efter reformationen.

St. Nelaus kirke i Hellevad

St. Nelaus eller Nilaus, måske Nicolaus, alle tre former kan man støde på, var de søfarendes og de vejfarendes skytshelgen. Hellevad kirke hedder St. Nelaus kirke og er således tilknyttet St. Nelaus. Beliggenheden stemmer udmærket overens hermed, for i vikingetiden gik Limfjordens vand helt ind til Hellevad præstegård, hvor der er fundet rester af en vikingeborg, og på samme tid var området centrum for en større færdselsåre gennem Vendsyssel. Det viser, at såvel vejfarende som søfarende i stort omgang har passeret det område, hvor kirken nu ligger.

Endnu en St. Nelaus kilde?

Lige nord for Hellevad kirke findes en anden kilde, og det er spørgsmål, om ikke også denne kilde skulle bære navnet St. Nelaus kilde.

St. Nelaus kirke i Klokkerholm. Har den mon navn efter kilden i Røgelhede, eller efter kilden ved kirken? Det er et spørgsmål, som nok aldrig bliver løst.

Herom har nu afdøde sognepræst Chr. Nielsen, Klokkerholm, at det må være sandsynligt, at kilden ved St. Nelaus kirke, har navn efter kirkens skytshelgen. Man kan dårligt tænke sig, at navnet skulle være flyttet til Røgelhede, men der kan dog ikke være noget i vejen for, at der skulle findes to kilder med St. Nelaus-navnet.

Hellevad kirke er opført i året 1150, og det er ikke usandsynligt, at kirkens beliggenhed er valgt i forbindelse med den hellige kilde. Det er imidlertid et uopklaret spørgsmål, der næppe vil finde nogen konkret løsning.

St. Nelaus - julemanden Santa Claus

Pastor Nielsen oplyste endvidere, at St. Nelaus er særlig aktuel her ved juletid. Han er nemlig den store gavegiver og identificeres med julemanden.

St. Nelaus er den berømte kirkehelgen bisp Nicolaus af Myra. I Ål kirke ved Oksbøl, hvor pastor Nielsen tidligere var sognepræst, findes der en hel væg med kalkmalerier, der viser St. Nelaus velgørenhed og hjælpsomhed over for sine medmennesker. Man kan se ham redde mennesker fra overhængende fare, eller hvorledes han giver gaver til de fattige.

Som den store gavegiver er St. Nelaus i England og i Amerika blevet til Santa Claus eller julemanden, der spreder lys og glæde. At han så formummes i nissedragt er en hel anden sag.

St. Nelaus kilde ved Røgelhede. Drengen spejler sig i kildens vand.

Harsk torskelever i tranlampen

For godt tredive år siden blev der i en grusbakke hos gårdejer Martin Nørgaard, Tolstrup, fundet en ejendommelig granitsten, der havde et skålformet hul i midten. Skålen var tydelig røgsværtet, og uden om den var et mørktfarvet bælte på en bredde af fire cm.

Skålstenen, som den kaldes, viste sig at være en 2000 årig lampe, der har været anvendt til belysning i oldtidsbebyggelse. Stenlampen har åbenbart været noget af en luksus i en tid, hvor det vigtigste belysningsmiddel i bondehjem har været det åbne arnested i stuen, hvorfra røgen trængte op gennem et hul i taget.

I kolde vinteraftener har oldtidsfamilien siddet tæt omkring arnen og kastet brænde på bålet for at holde det vedlige, og samtidig har flammerne kastet et sparsomt lys ud i stuen.

Det almindeligste belysningsmiddel for årtusinder siden har iøvrigt været lyspinde, som blev lavet af fyrretræernes harpiksfyldte indre, og disse lyspinde er blevet anvendt så sent som for et hundrede år siden i fattige hedesogne, hvor folk ikke havde råd til at købe tran eller tælle.

Oldtidens fyrretræer var ganske vist forsvundet, men de tusindårige rester kunne findes i moserne, og herfra sikrede beboerne sig fortræffelige lyspinde.

Så sent som i Christian den 4.s tid anvendtes endnu her i Østvendsyssel åbne arnesteder, hvilket en række udgravninger, som Aksel Steensberg, Nationalmuseet for en årrække siden foretog i Asaa kros have, viste.

Til venstre stenlampen, som blev fundet hos Martin Nørgaard, Tolstrup. Den er 2000 år gammel. Den skålformede fordybning er sværtet sort af afbrændt tran. Til højre 2 jernlamper, som antagelig er lavet i en af købstæderne og muligvis har været forhandlet på Hjallerup marked for et par hundrede år siden.

Først da bilæggerovnen afløste det åbne ildsted, blev det nødvendigt med en lyskilde, og her kom da tranlampen i anvendelse, men problemerne opstod, når der skulle anskaffes tran. Beboerne ved kysterne havde den fordel, at der her af og til blev fanget sæler, men iøvrigt anvendtes i omfattende grad tran fra torskelever. Endnu omkring midten af forrige århundrede smeltede beboere i Asaa, Geraa og Hals torskelevertran, noget der var højst ubehageligt, navnlig i betragtning af, at man mente, leveren helst skulle være harsk for at give det fulde udbytte.

Det er ikke vanskeligt at forestille sig, hvilken stank en sådan tranlampe har udgydt, når væsken var fyldt i den åbne tranlampe, og en osende væge spredte en sort røg ud i stuen. - En sådan lille tranlampe af brændt glaseret ler har man fundet i Geraa. Den er fra tiden omkring 1800. - Originalen, der er noget beskadiget, er blevet eftergjort i et halvt hundrede eksemplarer på Nr. Uttrup lervarefabrik.

Forsyningen af tran til Østvendsyssel var i tiden fra 1735 til 1753 bedre end andre steder, fordi storkøbmanden og skibsrederen Jakob Severin i den tid ejede Dronninglund slot og drev en meget betydelig handel på Grønland. - Han har herfra kunnet bringe forsyninger hjem, og disse er for en stor del blevet solgt på egnen.

Den dårlige belysning har i høj grad generet aftenarbejdet i hjemmene. Vel blev der spundet og kartet, det havde kvinderne efterhånden lært at gøre uden at se til det, og lidt husflidsarbejde kunne de unge mennesker måske også udføre, men ældre folk, med svækket syn, havde ingen muligheder for aftensyssel. De fordrev derfor tiden med at fortælle spøgelseshistorier, et emne der havde særdeles god grobund under sådanne forhold. Og mens de ældre fortalte, sad børn og unge og lyttede til og blev mere bange, eftersom de uhyggelige skygger, tranlampens flakkende lys kastede i stuens kroge, var levende illustrationer på fortællingens indhold.

Noget bedre blev det, da tællepråsen og stearinlyset afløste tranlampen. Nu var der dog en mulighed for at tage et lys med sig, når man gik fra sted til sted, men overtroen blomstrede stadig videre.

Først da petroleumslampen blev en realitet, hjalp det. - Med denne forsvandt vel omkring halvdelen af alle spøgelser. De kunne ikke trives i hvert tilfælde indendørs, når en sådan lysgiver var tændt. I mange hjem blev der dog taget forbehold over for begejstringen for petroleumslampen. Man frygtede for de ulykker, en sådan lampe kunne bringe over et hjem. Således fortæller Jeppe Aakjær i »Da lampen tændtes«, hvorledes aftægtsmanden Anders pakkede alle sine ejendele sammen, da man for første gang skulle tænde petroleumslampen, og så forsvandt han ud af stuen. Han skulle ikke have noget af at være i stue med dette »Dævelskram«, der kunne sprænge dem alle i luften på én gang.

Men lampen gik sin sejrsgang, indtil elektriciteten holdt sit indtog i en ny verden. I Dronninglund skete det i begyndelsen af århundredet, da den store udstilling for håndværk og industri blev holdt i en imponerende udstillingsbygning, rejst til formålet.

Men ingen kunne dengang selv i deres vildeste fantasi forestille sig, hvad fremtiden ville bringe på belysningens område, og hvad elektriciteten kom til at betyde på alle områder.

Gamle menneskers indgroede uvilje mod, at noget skulle gå tabt, har gjort, at

et stort antal lysestager og lamper lige fra stenlampen til forskellige tiders former for lamper er blevet bevaret i østvendsysselske hjem, og Try museum har en betydelig samling af disse. I samlingen er der endvidere lysestager i pottemagerarbejder, som er udgravet ved forskellige fund. - Mest interessant er en meget smuk dekoreret dobbelt lysestage, der i brudstykker blev fundet under udgravning af de gamle teglværker ved Dronninglund 1950.

På Nationalmuseet er der udført en rekonstruktion heraf og denne viser, at der har været fremstillet særdeles fint pottemagerarbejde på det pottemagerværksted - som fandtes her omkring 1590.

Der er forøvrigt gjort flere fund af samme fornemme type lysestager, og disse stager har antagelig haft en eller anden særlig anvendelse. Måske har de været forarbejdet til kirken, måske til herregården, men under alle omstændigheder har de ikke været hvermandseje.

Den betydelige østvendsyssselske samling fortæller meget om tider, hvor mørket rugede, hvor overtroen blomstrede, men beretter samtidig om en vis teknisk snilde og opfindsomhed hos befolkningen her på egnen.

Fem julegaver grundlag for musikaktivitet i Agersted

Hovedsædet for levende musik i Dronninglund kommune er så afgjort Agersted.

Det hele begyndte en efterårsdag i 1957, fortæller lærer P. Aastrup, der er den eneste, som er tilbage i arbejdet blandt dem, der startede.

Mejeriejer Leif Sletten overværede en fodboldkamp i Frederikshavn. I pausen mellem halvlegene spillede Tordenskjoldgarden, og Sletten blev så grebet af musikken og de unge musikere, at det slog ned i ham, at en lignende garde måtte man også have i Agersted.

Det var tilsyneladende umiddelbart en umulig tanke at realisere, for garder af den slags kendtes kun fra de større byer.

Leif Sletten var imidlertid ikke af dem, der uden videre på forhånd opgav en sag som uigennemførlig. Han grundede fortsat på spørgsmålet, og sidst på året fik han en god ide. Da han skulle købe julegaver til sine fem sønner, udvalgte han et blæseinstrument til hver af dem. Eftersom hele familien er meget musikalsk, var det naturligvis fremragende gaver, og med Leif Slettens eget instrument var der nu foreløbig seks medlemmer til et orkester.

Med fuld musik gennem byen nytårsaften

Det næste skridt var herefter at overtale venner og bekendte med drenge i en passende alder til også at købe instrumenter, og en god reklame for det var, da »familiesekstetten« overraskede agerstedboerne ved nytårsaften at gå med fuld musik gennem byen. I løbet af kort tid var der omkring en snes drenge i den første Agersted garde.

Et sted at spille skulle man jo have, men det kom ikke til at volde problemer, for mejeriejer Leif Sletten stillede lokaler til rådighed. Som musikleder antog man Kaj Kjær fra Dybvad, og det var et særdeles godt valg. I løbet af få måneder var orkesteret nået så vidt, at det kunne give den første koncert, assisteret af Dybvad spejderorkester. Det blev en stor succes. Forsamlingshuset var fyldt til bristepunktet, og agersteddrengenes præstationer var imponerende i betragtning af den korte tid, drengene havde øvet.

Politimesteren glædede sig over initiativet

Protektor for denne første koncert var politimester Jens Lønborg, Sæby, der efter at formanden Møller Sørensen havde budt velkommen, ønskede Agersted by tillykke med det nye orkester og udtalte sin glæde over det initiativ, som her var taget. Det er med til at aktivisere de unge i deres fritid, sagde politimesteren og understregede, at det er den slags fritidsbeskæftigelse, der er med til at hindre den stigende kriminalitet.

Disse tyve drenge, samt en halv snes andre, som efterhånden kom til, hovedsagelig fra Agersted, men også fra nabobyer, udviklede sig til at danne et af de dygtigste drengeorkestre i landet gennem de følgende år. Det var for en stor del meget musikalske drenge, der med ildhu gik op i arbejdet med at øve sig. Når man dengang spadserede gennem Agersted, kunne man bestandig høre toner fra blæseinstrumenter og ind imellem trommehvirvler. I næsten hvert hjem var der et medlem af et orkester.

Pigerne ville også være med

Sagen var nemlig den, at musikaktiviteten standsede ikke med drengene. Pigerne ville også være med, og den 21. januar 1959 startede de Agersted Pigegarde. Musikinteressen bredte sig til alle alderstrin. Samme dag, som pigegarden lagde ud med musik, dannede en snes ældre mennesker i Agersted et orkester, og fem dage senere oprettedes et sangkor på ca. 25 medlemmer.

Forældrene betalte selvfølgelig instrumenter og undervisning, og de forældre, der havde bil, stillede den gerne til rådighed, når drenge- og pigegarden skulle udenbys og spille. Enkelte drenge i garden følte, at de kunne have udbytte af endnu mere undervisning. De blev så indmeldt på konservatoriet i Aalborg, og mejeriejer Sletten fyldte sin bil op med disse musikkonservatorieelever og bragte og hentede dem hver undervisningsdag i Aalborg.

Mælkemanden ringede med klokken

Men selvfølgelig var der også andre udgifter i forbindelse med musikudfoldelsen. Som regel var der udvej for at skaffe de fornødne midler. Således blev der arrangeret bortlodning af en knallert med et overskud på 2.500 kr., hvilket var mange penge i halvtredserne. Hver eftermiddag besøgtes de forskellige østvendsysselske landsbyer. Nogle børn spillede et par numre for at vække folk. Byens mælkemand Svend Balle gik råbende og svingende med mælkeklokken gennem byerne efterfulgt af ivrige lodseddelsælgere, der stemte samtlige dørklokker.

Den største indtægt inden for garden fik man ved en storstilet basar, hvori mange af byens foreninger var involveret. Til gengæld for den hjælp, der blev givet, lovede garden, at man skulle spille ved de medvirkende foreningers arrangementer gratis frem i tiden. Det blev dog ikke nærmere formuleret eller nedskrevet og gav derfor siden hen anledning til adskillige tvistigheder.

Men manglede der penge til nødvendige udgifter, så var der alligevel altid en sidste udvej, og det var at henvende sig til Leif Sletten. Her vidste man, at garden ikke fik nej.

Pigegarden fik en flot start og kunne i løbet af kort tid præsentere 25-30 piger, som spillede under ledelse af musikdirektør Kaj Kjær. Pigegarden beherskede til forskel fra drengene flere forskelligartede instrumenter som blokfløjte, guitar, signalhorn og harmonika, ligesom der også blev sunget til musikken, og pigerne øvede sig flittigt i tattoo under ledelse af Karen Myrhøj og Iris Andreasen.

Agersted Pigegarde blev hurtigt meget efterspurgt rundt om i Vendsyssel og Himmerland. De dygtige piger i deres smukke røde uniformer var attraktive underholdere som indledning til byfester og ved andre lejligheder, og da der på den tid, hvor garden var nystartet, ikke fandtes andre pigegarder i Nordjylland, var der naturligvis jævnligt bud efter Agerstedgarden.

Den store interesse for musik i Agersted gav også anledning til, at der tid efter anden blev dannet smågrupper, som fik kortere eller længere levetid.

Hver femte indbygger i Agersted spillede i orkester

Omkring drengegardens 10 års jubilæum i 1968 og pigegardens året efter spillede hver femte indbygger i Agersted i orkester, og heri er medregnet alle aldersklasser fra spædbørn til byens ældste.

Drengegarden holdt talrige koncerter og hævdede sig smukt, endog på internationalt plan, således ved internationale musikstævner i Tyskland, hvor dren-

georkesteret to gange opnåede en førsteplads. I den i sin tid populære orkesterdyst »Fra kyst til kyst« opnåede drengene to år i træk at blive nr. 4 efter Odense, København og Sønderborg.

Der er som bekendt noget, der hedder statistik, og det kan både bruges og misbruges. Statistik skaber normer, og hvis de brydes, rejser myndighederne børster, fortæller Poul Aastrup. Det skete også vedrørende musiklivet i Agersted for mange år siden. Her var der nemlig ifølge statistikken alt for mange, der udøvede musikalske aktiviteter, mente daværende amtsskolekonsulent Mølgaard i Hjørring, og han kunne ikke gå med til at give tilskud til så mange musikudøvere i så lille en by som Agersted.

Amtsskolekonsulenten besluttede derfor at rejse til Agersted for på mejeriet, hvor musikundervisningen fandt sted, at afsløre dette misbrug af offentlige midler. Beklageligvis fik han i første omgang ret i sin antagelse, for da han ankom var der ikke en eneste musikant til den undervisning, der efter skemaet skulle finde sted. Sagen var nemlig den, at musikudøverne var gået op på skolen for at give et par numre til skolens afslutningshøjtidelighed. Det blev naturligvis årsag til visse komplikationer, inden sagen fandt sit rette leje, og øvrigheden fik konstateret, at undervisningsgrundlaget var i orden.

Agersted Byorkester startes

Ligesom Agersted var først med garderne og dermed hornmusikken i landsdelen, var man også her først med »Soft music«. I 1973 startede lærer Aastrup, »Agersted Byorkester«, der dog ret hurtigt tog navneforandring til »Agersted Underholdningsforsyning«, et orkester hovedsagelig bestående af pensionister. Siden er der opstået adskillige af den slags orkestre forskellige steder som nedtrapningsmulighed for folk, der har nået den alder, hvor der ikke er kræfter til det helt store mere, og hvis formål er at underholde ved forskellige fester bl.a. i pensionistforeninger og på plejehjem. På det område glæder »Agersted Underholdningsforsyning« talrige mennesker, og opøvet som orkesteret er gennem de mange år i musikbyen Agersted, optræder det med meget stor succes.

Agersted Byorkester startede i 1973. Det blev senere til Agersted Underholdningsforsyning, som stadig optræder for mange mennesker i noget mindre udgave.

Da man troede, telegrafisten selv fabrikerede telegrammerne...

Den tekniske udvikling har skabt helt nye vilkår for at kunne sende budskaber fra den ene ende af kloden til den anden. Det er helt fantastisk, hvor vidt man er nået inden for den elektroniske verden, men det er der nok ikke mange, der imponeres over i dag.

Helt anderledes var det i radioens og telegrafens barndom - da mange ligefrem nægtede at tro på, at det var muligt at sende en meddelelse gennem en tråd, og endnu mere usandsynligt blev det, da også tråden forsvandt, og ordene tilsyneladende blev opfanget fra den tomme luft.

Den første radiotelegrafist inden for statstelegrafen, der fik ansættelse i radiotjenesten, var fra Asaa. Det var nu afdøde postmester A. P. Asby, som gennem en årrække var radiotelegrafist i Det forenede Dampskibsselskab.

A. P. Asby var født i Asaa den 8. august 1877. Efter at han i 1893 havde taget præliminæreksamen fra Hals Realskole, blev han elev ved telegrafvæsenet i Aalborg og i 1901 assistent samme sted.

Siden krydsede han adskillige gange Atlanten som radiotelegrafist i D.F.D.S. både. Det var i en tid, hvor radioen var omgivet med megen mystik. I 1899 vakte det således stor opsigt, da Marconi telegraferede over den engelske kanal, og da Asby som telegrafist få år efter sendte telegrammer ud over det store ocean, var det vel ikke så underligt, at folk havde svært ved at tro, at nyhedstelegrammerne var ægte. Det var såmænd den almindelige mening, at telegrafisten selv fabrikerede telegrammerne ved at oversætte stof fra gamle aviser til engelsk.

Asby har således fortalt om en maskinmester, som kategorisk nægtede at tro på, at der kunne modtages telegrammer i rum sø. Under en sejlads fra København til New York blev maskinmesteren imidlertid overbevist om rigtigheden deraf, da Asby havde modtaget telegrammer om, at Danmarks justitsminister havde meldt sig til politiet som storbedrager. Først stillede maskinmesteren sig dog meget tvivlende over for beretningen og indvendte: »Ja, der ser man, hvad du kan finde på. Alberti er jo ikke justitsminister mere. Han blev hyldet og fejret som aldrig før, da han tog sin afsked sidst i juli måned«.

- Men da Asby så kunne oplyse enkeltheder om Albertis bedragerier for millionbeløb, og meddelelserne senere blev bekræftet, var maskinmesteren overbevist. Telegrammerne om Alberti gjorde forøvrigt så stærkt indtryk på kaptajnen, at denne bad Asby om at hemmeligholde dem, til skibet var i havn.

Postmester Asby var også den første, der var med til at bringe korrespondance i stand mellem skibe i rum sø. Det skete på en rejse sammen med den berømte nordpolsfarer Frederick A. Cook, som deltog i Peary's ekspedition til nordvest Grønland i 1891-92, i Miranda ekspeditionen til Grønland 1895 og de Gerlache's ekspedition til Antartika 1897-99. I 1906 besteg han Mac Kinleybjerget i Alaska. I 1907-09 rejste han på Polarhavet og påstod, at han under denne rejse den 21. april 1908 havde nået Nordpolen, en påstand som Peary senere bestred, uden at der dog kunne påvises noget reelt bevis hverken for eller imod. Det skabte fire urolige døgn for Asby. Cook var imidlertid en meget populær mand på det tidspunkt, da Asby om bord på Oscar den II sejlede fra Kristianssand til New York

som radiotelegrafist og med Cook som passager. En rød løber var lagt ud til berømtheden, da han gik om bord, og der blev affyret salut som ved en fyrstemodtagelse. D.F.D.S. skibe var dengang forsynet med det amerikanske »De Forrest« radio telegrafanlæg og var derfor radiotelefonisk boykottet af alle Marconi kyst- og skibsstationer, der kun måtte samarbejde med radiostationer, forsynet med Marconi apparater.

Dette forhold omtalte Asby til Associated Press korrespondent mr. Berry, der sørgede for at få det ændret på denne rejse. Fra det tidspunkt modtog Asby tele-

A. P. Asby, der havde nogle spændende år som telegrafist til søs.

grammer fra »New York Times« daglig med opfordring til at sende løst og fast om rejsen og specielt om, hvad dr. Cook foretog sig på overfarten. Telegrammet endte altid med løfte om stor belønning. Men den omstændighed, at arbejdet med telegrafen iøvrigt lagde fuldt beslag på telegrafisten, var grund nok til at afslå tilbudene. På dette tidspunkt var mr. Peary også undervejs hjem fra Nordpolen, og han søgte i telegrammer, som Asby modtog, at gøre gældende, at dr. Cook ikke havde været på Nordpolen. Journalisten mr. Berry forelagde dette for Cook, der gav en længere redegørelse, som Asby så måtte sende videre til Associated Press, der videretelegraferede det til skibet, som Peary sejlede med. Der indløb atter svar, og således blev der telegraferet i fire døgn, og i den tid blev der så godt som ingen søvn.

Da skibet nærmede sig New York, indløb der telegram fra en skibsstation med opfordring til kaptajnen på Oscar II om at udsætte skibets ankomst et helt døgn, fordi man ikke var færdige med forberedelserne til modtagelsesfestlighederne. Det var med nogen ængstelse, Asby afleverede dette telegram til kaptajnen. Det kunne jo være et falsum. Telegrammet skabte nervøsitet, men kaptajnen bestemte sig dog til at stoppe op 16 miles fra New York til den følgende dags morgen. Straks efter ankom mindre fartøjer med journalister om bord, og disse forsøgte med alle midler at komme om bord på Oscar den II.

En af dem udgav sig således for chefoperatør for et trådløst telegrafselskab, der sendte ham til assistance for telegrafisterne. Kaptajnen gav ham tilladelse til at entre damperen, men lige da han skulle til at svinge sig over rælingen, kunne Asby efter modtagelse af et telegram afsløre ham, og under umådelig jubel måtte han gå den besværlige gang tilbage ad skibsstigen.

Da det ikke lykkedes at komme ombord, forsøgte journalisterne at få interviews ved hjælp af råbere, og denne interessante kamp fortsattes mange timer. Ved daggry blev dr. Cook afhentet af en stor floddamper, og naturligvis var det en skuffet hær af journalister, der modtog Oscar den II i New York.

Under opholdet i New York blev Asby inviteret til at besøge chefen for Associated Press superintendent Charles T. Thompsen, der ønskede at bevidne sin erkendtlighed for det gode arbejde, der var udført under denne rejse, hvor der for første gang i historien var bragt en virkelig korrespondance i stand skibene imellem.

Da A. P. Asby i 1912 holdt op med at sejle, kom han til Hoftelegrafstationen, som flyttede rundt til Amalienborg, Sorgenfri slot, Fredensborg slot, Marselisborg og Skagen, hvor kong Christian den X ofte opholdt sig. I denne periode modtog han bl.a. som den første meddelelsen om krigsudbruddet i 1914. Det kom som telegram til Hoftelegrafstationen fra den danske gesandt i Berlin. I 1919 var Asby blandt de fire telegraffolk, der overtog telefonerne og telegrafstationerne i de fire sønderjydske byer. Han kom til Aabenraa og blev senere postmester i Tinglev.

Hans 50 års jubilæum blev fejret i Tinglev under dramatiske forhold. Dagen i forvejen faldt en bombe lige uden for postkontoret i Tinglev. - Alle ruder knustes, og huset var ved at falde sammen. For åbne døre og vinduer fandt festlighederne sted d. 16. april 1945.

Sit otium tilbragte A.P. Asby i Asaa, hvor han lod bygge en villa tæt ved sit gamle hjem i Havnegade.

Hvem som finder denne seddel eller flaske...

Det sker af og til, når en gammel gård nedrives eller restaureres, at et eller andet minde fra fortiden dukker frem. Det var tilfældet på Søndergård i Melholt. Gården gennemik en større restaurering, og under arbejdet med at fjerne en væg, stødte håndværkerne på et hulrum, hvori gemte sig en flaske. I denne lå der en gulnet skrivelse, der stammede fra 1887 og skrevet som en hilsen til finderen, der i dette tilfælde er den nuværende ejer ingeniør Poul Nielsen, Dronninglund.

Brevet er dateret Søndergård den 22. juni 1887, og det beretter:

> Dette hus er bygget af Gaardens Eier Lars
> Chr. Hansen og Hustru Ane Marie Hansen.
> Byggeren er Niels Jacobsen og dennes søn
> Chr. Jacobsen.
> Hvem som finder denne Seddel eller Flaske
> Ønsker vi Undertegnede al Held og Lykke.
> Chr. Hansen, Niels Jacobsen, Chr. Hansen,
> Ane Marie Hansen, Niels Jacobsen,
> Chr. Jacobsen.
> Aaret 1887.

Der har således ved byggeri på Søndergård for over 100 år siden fundet en grundstensnedlæggelse sted i en enklere form, end hvor det sker idag ved påbegyndelse af større bygningsforetagender. En skik der iøvrigt er ældgammel og kendtes allerede hos assyrerne.

Opført af munke fra Vitskjøl

Søndergård var i gammel tid den betydeligste ejendom i Melholt, og til gården hørte oprindeligt 300 tdr. land ager og eng samt størstedelen af de store skove, som dengang fandtes ved Melholt.

Gården blev opført af munke fra Vitskjøl kloster i Vesthimmerland. Klosteret har haft brug for fiskeretten i Kattegat, hvorved man har fået mad i fastetiden, og endvidere berettes det, at klosteret fik dets saltbeholdning ved brænding af tang fra havet.

I 1533 var Niels Mikkelsen fæster af Søndergård og samtidig skovfoged under Vitskjøl kloster. Dengang hed gården Munkeboel. Den fik sit nuværende navn i 1600.

Til Søndergård hørte også en vandmølle, der omtales i Markbogen 1683. Møllen blev drevet af vandet fra en lille bæk, som endnu løber gennem haven. For at få vand nok til at drive møllen, måtte man stemme vandet op, og i tørre perioder kunne møllen dårligt klare de udgifter, der var ved den.

Nonner på Søndergård?

Som den største gård i Melholt blev dens fæstere regnet for egnens mest ansete folk. Et gammelt sagn beretter, at der skulle have boet nonner på Søndergård,

og at disse endog har været med til at bygge gården. Der er dog ikke nogen historisk baggrund for dette.

Stuehuset til Søndergård blev for år tilbage undersøgt af Nationalmuseet, hvis assistent Claudi Hansen opmålte og tegnede stuehuset, og som kunne fastslå, at dets vestre ende var bygget i 1600 tallet, medens den østre ende var opført ca. 100 år senere.

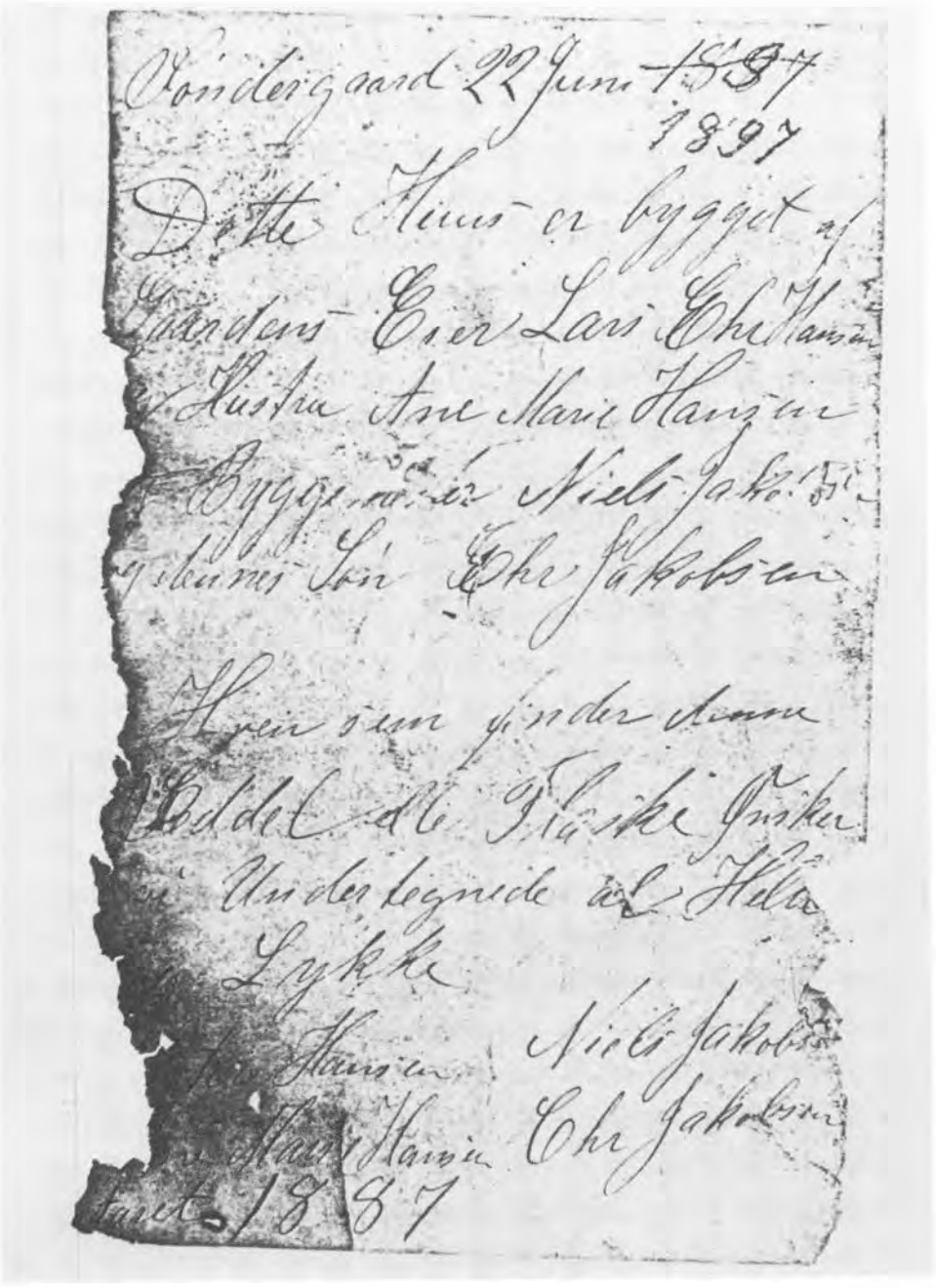

Medens Søndergård som nævnt i gammel tid var på 300 tdr. land, blev en stor del af dens arealer udstykket i begyndelsen af dette århundrede, og da den forrige ejer, nu afdøde Marius Hansen, i 1932 købte Søndergård, var den kun på 28 tdr. land.

Sagn og overtro

Til en gård med så rig en historie knytter sig naturligvis også en del sagn og overtro. På loftet var der gennem århundreder et fåreskind, der ikke måtte flyttes, da gården i så fald ville synke i jorden. Sagnet fortæller, at en pige på gården en dag tog skindet og kastede det i bækken. Men med det samme blev der sådan et spektakel, at pigen hurtigst muligt måtte hente skindet igen og anbringe det på dets rette plads.

I husets baggang stod der en svær egebjælke, der blev anvendt som kløstolpe. Det hjemmevævede tøj, man bar i gamle dage, kunne vel nok få det til at klø på folk, men så hjalp det, når man gned sig op ad stolpen, der for øvrigt bærer tydelige spor af brug. Såvel kløstolpen som fåreskindet findes stadigt på Søndergård, men begges funktioner er indstillet, eftersom bygningen, hvori de fandtes, ikke står mere.

Jordemoder og klog kone

I 1811 - 1837 ejede Lars Pedersen, Søndergård. Hans kone Gyde var kendt videnom som klog kone, og hun var egnens jordemoder. Hun blev som klog kone konsulteret mere end lægerne, der jo boede så fjernt som i Aalborg og Sæby. Gyde havde praksis i Dronninglund, Ulsted og Hals kommuner. Når hun havde travlt, løb hun, men skulle det gå meget hurtigt, tog hun gerne hesten og for af sted i et vildt ridt over de sandede og ujævne veje. Gyde vidste også, at det spøgede, og hun var ikke glad for at skulle passere Voldskovbro, som dannede sogneskel mellem de nævnte kommuner.

Det gamle »Søndergård« i Melholt.

Tavlen over sognepræster i Dronninglund kirke

Under orgelpulpituret i Dronninglund kirke blev for en del år siden opsat en tavle med navnene på de præster, som har været ansat ved kirken siden reformationen i 1536. Tavlen rummer en lang række navne og enkelte oplysninger, men er i virkeligheden en disposition til hele sognets historie, om man ellers havde oplysninger om tildragelser, der knytter sig til præsterne gennem de godt 400 år.

Kirkens historie er som bekendt meget gammel, idet den i sin tid var kirke for Benediktinerklosteret, der var et af de ældste klostre i Danmark.

Kirkens første præst hed hr. Svend Staverskov. Han var adelsmand og derfor af ædel byrd. Da man gik over til Luthers lære, og han ikke var ren lutheraner, selvom han havde visse interesser for den nye lære, sagde han ret hurtigt præstekaldet fra sig og slog sig på havedyrkning. Han nedsatte sig i et hus i kirkens nærhed, og det blev siden kaldt »Svends Have«. Svend Staverskov havde været nonnernes skriftefader.

Hans efterfølger hr. Gabriel havde været munk i Vestervig. Efter hvad gamle optegnelser beretter, var han ikke velanskrevet i sognet. Der var ingen præstegård dengang. I den katolske tid boede præsterne på klosteret, og da det blev kongeligt len, kom præsten i knibe. Man havde glemt at anvise ham en standsmæssig bolig.

I præsteindberetningen fra 1553 klager præsten over situationen. Han har selv opbrudt så meget af heden, at han kan så 3 tdr. korn og avle 7 læs hø, men da han er en fattig gammel mand, der er nødsaget til at holde kapellan, beder han mindeligt om at få en gård. Der er hede nok til at grunde en præstegård på. Kong Christian III bestemmer da, at der skal anvises sognepræsten en passende gård.

Præstegården Sønderled, der var en af Nygårdene i Bolle, var dog ikke, hvad man kunne kalde passende for standen, og præsten hr. Matz Jensen fortæller i præsteindberetningen 1571, at han har et sogn og en præstegård, hvorpå han ikke kan få sit udkomme. Da herremanden Jacob Lindenow blev ejer af Hundslund, ønskede han at få Sønderled, og da der blev ansat ny præst i 1644, hr. Michel Pedersen, var det på de vilkår, at han skulle overlade præstegården til herremanden og modtage en anden gård i stedet. Det blev Lundager, hvor præsterne boede helt frem til 1928, da præstegården i Dronninglund by blev bygget.

Præsten Michell Pedersen var en meget berejst person. Han opholdt sig flere år i Tyskland, Frankrig, Spanien og Italien, hvilket dengang var noget helt enestående.

Under udenlandsopholdet blev han katolik, men skiftede igen tro, da han i 1643 vendte hjem, og året efter blev han præst i Hundslund.

Kirken slog revner

Blandt de præster, der findes flest oplysninger om fra gammel tid, er Broder Brodersen, som var præst i Dronninglund fra 1748 til 1775. En lang række breve, som præsten sendte til sin far biskop Brodersen i Aalborg, har denne arkiveret i Aalborg Bispearkiv. Man får herigennem et godt billede af en landsbypræst på den tid. Brevene er af vidt forskelligt indhold, og i mange tilfælde anmoder præ-

sten sin far om gode råd. Således er der udbrudt en farlig smitsom sygdom i Dronninglund, og præsten har hørt, at en præst kan forlange, når han kommer på besøg et sådant sted, at den syge bæres ud under åben himmel, og at præsten skal stå i vindsiden for ikke at blive smittet. Også mere dagligdags spørgsmål behandles i brevene. Broder Brodersen køber tre skovsvin til sin far biskoppen for 8 rdl. 5 mark og 8 sk. Det er dyrt, men intet er billigt, skriver han. Dyrene drives til Sundby, og Brodersen beder sin far sende pengene med Jens Kusk hjem, da han skal betale de folk, han har købt hos. I 1759 skaffer Brodersen sin far en stud for 5 rdl. 3 mark, også det er dyrt, men han kan ikke få dem billigere. Han fortæller i brevet til faderen, at der har været jordskælv, og kirken har slået revner, og der er også sket skade på præstegården. Forøvrigt har han hørt, at Budolfi tårn i Aalborg skulle være styrtet sammen. Jordskælvet gentager sig i januar måned 1760, og husene rystede. I 1762 beklager Brodersen sig til biskoppen over, at der er så megen sygdom i sognet. Hans heste er løbet løbsk med kanen, der splittedes, og kusken ligger hårdt såret. Året efter er en omløber død og skaber problemer. Må der kastes jord på, da manden aldrig gik til alters hos os og på dødslejet råbte: Maria, Jesus Maria, så han var vel katolik. Brodersen fortæller også i et brev sin far, at han har holdt taksigelsesfest på grund af en vækkelse og for stopfyldt kirke. Prædikenen varede i to timer, men bagefter var han så våd, at kraven

Den første tavle over sognepræster er fyldt ud, og en ny er taget i brug. Med samme af- og tilgang af præster skulle den ny tavle kunne anvendes til omkring år 2450.

var som en klud og måtte vaskes. Soldater og bønder har været i slagsmål, og Brodersen har omtalt det i kirken og forlangt, at det måtte blive straffet. Nu har amtsforvalteren ladet soldaterne ride på træhesten, skriver præsten, der samtidig beklager sig over, at en familie fra Sæby lægger sig ind i Præstegården i 14 dage og oven i købet låner gårdens heste i den aller travleste tid, for at de kan tage en tre dages tur til Sæby. Han håber snart at komme af med dem for alle de mange uordeners skyld.

Pastor Brodersen har også problemer med en skoleholder i Hjallerup, der ikke har forbedret sig, og han omtaler i et brev en mand, som ikke har været i kirke i to år, og som lever et forargeligt liv med sin husholderske, hvilket er den største skandale i hele Vendsyssel.

Selvom brevene er af hovedsagelig privat karakter, har biskoppen dog ment, det var rigtigst at arkivere dem. Pastor Brodersen, der blev provst, var en særdeles aktiv mand og var afholdt af sin menighed.

Dronninglunds smukke og hyggelige kirke er en bygning, hvor fortiden taler overalt, hvad enten det drejer sig om kalkmalerierne, om epitafier eller om alle de øvrige klenodier, kirken rummer. Og i kirkens karakteristiske tårn har den ældste af de to kirkeklokker ringet til gudstjeneste søndag efter søndag for alle de præster, der står på præstetavlen.

I ravsliberens værksted

Det gyldne rav, Danmarks prægtige smykkesten, har ikke mindst tilknytning til Østvendsyssel, hvor det gennem umindelige år er blevet forarbejdet af håndsnilde folk, som lærte sig selv kunsten at slibe rav, lavede sine egne maskiner og redskaber til formålet og opkøbte rav fra de mange, som samlede det op ved kysten.

Mange kvinder i fremmede lande går med ravsmykker, der er fremstillet i Østvendsyssel. Under sidste verdenskrig tog en japansk general på en af Stillehavsøerne som krigsbytte en ravperlekrans, der var forarbejdet i Lyngså hos nu afd. Peter Christensen. En kvindelig missionær havde købt smykket, og da japanerne bemægtigede sig missionsstationen, tog generalen den for ham så mærkelige perlekrans og hængte den om sin hals.

Samme ravsliber fik en dag besøg af en australsk ingeniør, der præsenterede sig som driftsleder Kalmberg, Tasmanien. Ad mærkelige veje var rygtet om den østvendsysselske ravsliber nået ham, og da han nu var på besøg i Danmark, måtte han se ind. Han fortrød det ikke, for, som han sagde, det var i virkeligheden hele turen værd. Længe stod han og betragtede de prægtige ravsmykker, og da han fik foræret et stykke med et insekt i, som var mange millioner år gammelt, kunne gæsten ikke holde en tåre tilbage.

Der er efterhånden ikke mange ravslibere tilbage, men her i Dronninglund kommune er Osvald Højer, Geraa, en meget dygtig udøver af faget, og et besøg i hans virksomhed som han har indrettet i »Ravhuset« - det smukke, gamle bindingsværkshus midt i Geraa - er en oplevelse.

Osvald Højer har haft en række udstillinger bl.a. på Naturhistorisk Museum i Aarhus. Foruden forarbejdede smykker, lavet på eget værksted, omfatter disse udstillinger også en betydelig arkæologisk samling af ravstykker.

Også fra Geraa udgår der mange smykker til den store verden.

-Interessen for rav er i dag større end nogensinde, fortæller Osvald Højer. Fra

Ravsliber Osvald Højer, Geraa, i sit værksted. Maskinen, hvorpå ravet slibes, har Højer selv lavet. Der skal fingerfærdihed til for at bearbejde de små ravstykker, ligesom man må være i besiddelse af følelse overfor materialet.

gammel tid har man fremhævet, at rav hovedsagelig fandtes ved Vestkysten. Det er ikke rigtigt. Her ved Østkysten findes rav ikke blot i havet, men også i store mængder på markerne. Da Limfjordstunnelen blev gravet ud, fandt man således masser af rav, og det samme var tilfældet, da Vendsysselværket blev bygget.

Spændende sport at samle rav

- Ravslibning er ikke et håndværk, man uden videre kan lære som et andet fag, fortæller Osvald Højer videre. Man skal holde af det og have en naturlig forkærlighed til arbejdet, men så bliver man også uvilkårligt bidt af det. Og så »smittes« man af andres interesse for ravkunsten. Således er mine tre drenge også interesseret i ravslibning og arbejder med det.

Om vinteren er der mange, som går langs stranden og søger efter rav. Forholdet er det, at ravs vægtfylde er større end vands, og derfor ligger ravet almindeligvis på bunden af havet, men kuldegrader i vandet får ravet til at løfte sig, og dette sammen med vind og strøm skyller ravstykkerne op på land.

Det har altid været en spændende sport at samle rav. I århundreder har børn og voksne vandret langs stranden og spejdet efter den gyldne smykkesten. En vis øvelse skal der til for at finde rav.

I gammel tid kom ravjøden Feinbergh på besøg i hjemmene langs kysten i Østvendsyssel for at opkøbe rav. Han havde en kuffert med, fuld af spændende legesager som fiskeknive, punge og andre herlige ting, som drenge kunne anvende, og denne kollektion kunne nok få øjnene til at stråle hos de små ravsamlere. At det var jøden, som gjorde den bedste forretning, tænkte drengene dengang ikke videre over.

Forretningen i dag med salg af rav er blevet en anden. Nu sælges det ikke mere »på slump« men efter vægt.

Rav har mærkelig egenskaber. Det bliver elektrisk ved gnidning, smelter ved 287 grader og brænder med en osende flamme. To ravstykker kan se nøjagtig ens ud, men alligevel være vidt forskellige. Det mærker ravsliberen, når han får ravet i hænderne. Ravslibning kan byde på mange overraskelser, der gør det særlig spændende. Der er ravstykker med vandblærer i, nøjagtig som var det et miniature Waterpas, og der er ravstykker med insekter, som for millioner af år siden intetanende kravlede om på fyrrestammerne, da den flydende harpisk indkapslede dem. Hvis man skærer ind til dem, finder man blot et tomrum, de er helt forstøvede, men her i ravklumpen tager de sig ud, som levede de endnu.

Som nævnt bliver rav elektrisk ved gnidning, og det må være årsagen til, at rav har en gavnlig påvirkning over for gigt.

- Der er talrige eksempler på, at mennesker er blevet hjulpet for gigtlidelse ved at bære ravsmykker, fortæller Osvald Højer. Mange ravperlekranse anskaffes netop af den grund, og lige fra oldtiden har det været kendt, at rav blev anvendt mod »krop« og mod mange andre sygdomme. Også for smitte skulle rav have en præventiv virkning, mente man i gammel tid, hvorfor man f.eks. indfattede små ravsmykker i drikkebægere for at hindre smitte.

- Fremstilling af ravsmykker er et spændende arbejde, og det er med det som med pottemagerarbejdet. Fornøjelsen ved smykket er størst, når man selv ser det blive fremstillet, ligesom man helst vil se pottemageren lave krukkerne.

Hos ravsliberen i Geraa er der rig lejlighed til at følge ravets forarbejdning, ligesom man forøvrigt også her kan få rav, man selv har fundet, lavet til smykker.

Houfiskeren - »Smejs Peters« dramatiske levned

Der var næppe nogen, der kendte så meget til fiskeriets udvikling i Østvendsyssel som nu afdøde Peter Bager, Fredly i Voersaa. Han var født i Hou og opvokset med fiskeriet. Han var meget nær knyttet til sin bedstefar Peter Johansen, der bedre var kendt som »Smejs Peter«, og som var blandt pionererne inden for fiskeriet i Hou, da de kølbyggede både kom til Østvendsyssel fra Fyn som afløsere for de fladbundede kåge, som indtil omkring 1870 anvendtes af fiskerne her. De nye både betød en stor forbedring for fiskeriet. Nu kunne man sejle til fiskepladser længere fra kysten, ligesom en sådan jolle også kunne anvendes til andet end fiskeri.

Den første skipper i Hou på en kølbygget båd var fisker Jens Madsen, hvis båd »Duen« vakte stor opmærksomhed. Snart fulgte Simon Jørgensen, Hou, efter, og der kom efterhånden flere til. Blandt de kendte houfiskere var Mads Chr. Jensen, der en tid havde førnævnte Peter Johansen som makker. Mads Chr. Jensen kom til Hou som arbejdsmand og bosatte sig på en hedelod, hvor han havde to køer. Det var ikke nok til at skaffe udkommet til familien, og derfor ernærede han sig hovedsagelig som fisker. Han blev hurtigt en estimeret mand blandt fiskerne, og da han en dag henvendte sig til Hous ukronede konge, Anders Peter Rasmussen, der var sognerådsmedlem gennem 40 år, om hjælp til at kunne tage et lån i sparekassen på 600 kr. til en båd, tilbød Peter Rasmussen ham et privat lån på 700 kr. I Grenå havn havde Mads Christian flere gange set en færdigbygget kutter, der skulle anvendes som postbåd mellem Grenå og Anholt. Af en ukendt grund blev den ikke godkendt af staten, og da lejligheden bød sig, købte Mads Christian kutteren, som han gav navnet »Aktiv«. Dette navn blev til et familienavn på fiskekuttere helt ind i fjerde generation.

Mads Christians søn Johannes, der allerede dengang som dreng var med faderen på fiskeri, fiskede i over 60 år fra Hou og Asaa.

Peter Johansens samarbejde med Christian og sønnen Johannes udviklede sig til et nært venskab, og da Peter Johansen i 1885 tvunget af omstændighederne emigrerede til Amerika, var Johannes den sidste, der tog afsked med Peter. Sammen med sin ældste datter Cesilie vandrede Peter syd på mod Hals for at tage med en båd til København. Da han havde sagt farvel til datteren, dukkede Johannes pludselig op af lyngen. Han havde sat sig for, at han ville være den sidste, der trykkede Peters hånd til farvel. Peter blev så bevæget over situationen, at han tog sin gamle, slidte pung frem og gav den til Johannes. Den skulle han have til et minde om Peter. Pungen indeholdt 7 øre. Det var Peters formue.

Peter Johansens livshistorie var fuld af dramatik, og herom fortæller dattersønnen Peter Bager, der var den, som kom til at stå bedstefaderen nærmest, da denne efter 17 år i Amerika vendte tilbage til Hou.

En dag midt i forrige århundrede kom den syvårige Peter Johansen forknyt og grædende travende over heden mellem Hals og Hou. I hånden havde han et brev til sin morbror »Smed Jens« i Hou. Drengen var kommet fra København, hvor han havde sit hjem. Hans mor, der stammede fra Hou, havde af en ukendt årsag ønsket at få ham i pleje hos broderen i Vendsyssel, og hun aftalte med en skipper,

der skulle til Aalborg, at denne skulle tage ham med og sætte ham af ved Toldboden i Hals, og så havde Peter fået besked om, at han blot skulle gå lige mod nord, og når han havde gået et stykke vej, skulle han begynde at spørge efter »Smed Jens« i Hou.

Peter, der hverken kendte vej eller sti i det dengang udyrkede mose- og engdrag, flakkede tilfældigt om, indtil han mødte en gammel mand, der vogtede en flok kreaturer. Det var byhyrden fra Hou, forøvrigt vist nok den sidste fælles hyrde. Han tog sig af drengen og sørgede for, at Peter kom til bestemmelsesstedet, hvor han blev optaget i familien.

Hans store interesse var alt, hvad der havde med fiskeri at gøre, og i en ung alder begyndte han som fisker i Hou.

Peter anskaffede sig tidligt en kølbundet båd, og samtidig med, at han passede sit fiskeri, sejlede han med sten, som han hentede på teglværket i Dokkedal. Der kunne være 300 sten i jollen. Engang var det ved at gå galt for ham. Det var i et vejr med frisk vestlig kuling, og da han var på vej uden om Nordmandshage, sprøjtede bølgerne ind over stenene, som sugede vandet til sig og blev så tunge, at båden truede med at synke. Det lykkedes ham dog at sætte jollen på grund, hvorefter han måtte bære det halve af lasten på land til senere afhentning.

I 1872, da Peter var 24 år, giftede han sig med den 19 årige Ane, hvis forældre boede i Hou, og på samme tid havde han et efter den tids forhold godt og solidt hus færdigbygget til indflytning. Da Peters svigerfar Jens Krab nogle år efter døde, bad svigermoderen Else de unge om at flytte hjem til hende i huset »Tre kroner« - navnet hentyder til, at det havde tre skorstene.

En stor del af den fisk, der blev fanget ved Hou, afsattes til de såkaldte krejlere, der kom fra hele oplandet, Dronninglund, Try, Vestbjerg og andre steder. Men var der ikke aftagere nok, lejede fiskerne en landmand til at køre fisken til Aalborg, eller man slog sig sammen og sejlede ind med lasten.

Peter emigrerede til Amerika

I 1885 var Peter i Aalborg med fisk, og der erfarede han, at fiskehandlerne i fællesskab havde fået bygget en kutter til Nordsøfiskeriet, og de tilbød ham at overtage stillingen som skipper på båden. Det passede ham særdeles godt, og som skipper på den nye skude så han fremtiden trygt i møde. Imidlertid skulle den første tur vise noget andet. Begyndelsen lovede godt. De var heldige med fiskeriet og fik ret hurtigt fuld last, men på hjemturen gik det galt ved Tyborøn. Ved indsejlingen hertil strandede kutteren. - Mandskabet blev reddet, men båden og dens last gik tabt. Peter havde solgt sin egen jolle og redskaber, da han skulle være skipper. Nu stod de helt på bar bund med en håbløs økonomi. Det blev årsag til, at Peter emigrerede til Amerika, hvor Ane havde en bror, som tidligere havde tilbudt at sende svogeren en billet til Staterne. Det var Ane, der opfordrede sin mand til nu at tage imod broderens tilbud. Hun indså, at Peter efter sit nederlag som fiskeskipper, ved at gå derhjemme aldrig ville blive den mand med det lyse, muntre sind, hun giftede sig med. Der skulle lange overvejelser til, før beslutningen endelig blev taget, og det var en smertens dag for hele familien, da faderen tog afsked med kone og børn for at begive sig ud i det uvisse. Kun håbet om, at de igen skulle forenes i den vendsysselske fiskerby i deres fælles hjem, gjorde tilstanden udholdelig.

Ane stod nu alene og skulle sørge for sig selv og tre børn, hvoraf den mindste var 1½ år og den ældste 13 år. Tre andre børn døde som små, derfor den store aldersforskel.

Ved at sælge en jordlod til købmanden, som denne var meget interesseret i, kunne Ane ikke blot betale den gæld, de havde hos købmanden, men også få penge til overs til køb af en symaskine, og den gav hende efterhånden meget arbejde, idet hun hurtigt blev kendt som en særdeles dygtig syerske både hvad angik børnetøj og kjoler til de unge piger. Den eneste, Ane havde forbindelse med i den første tid efter Peters afrejse, var Peters fostersøster Maren, som var kone på sin fædrenegård og gift med Jens Nøustrup. En dag bad Maren Nøustrup Ane om at hjælpe sig med at male deres storstue, og resultatet heraf blev så godt, at andre gårdkoner henvendte sig til Ane, når de havde en stue, der trængte til maling. Efterhånden delte Ane sin tid mellem symaskinen og penslerne, når hun var færdig med sit private arbejde. Ved en tilfældighed kom hun engang til at arbejde som kogekone ved et bryllup, hvor den kogekone, der var bestilt, pludselig blev syg umiddelbart før bryllupsfesten. Også dette klarede hun til alles tilfredshed og med det resultat, at hun herefter blev en meget efterspurgt kogekone, og var det, lige til alderen gjorde, at hun måtte holde op. Med de mange gøremål klarede Ane sig godt uden økonomiske bekymringer.

I hjemmet i Hou ventede man naturligvis med stor spænding på det første livstegn fra Peter i det fremmede, og da det kom var det en beroligelse at høre, at rejsen var gået godt. Anes bror Rasmus var mødt op i New York og havde taget imod ham, hvorefter de sammen var rejst den lange tur med jernbanen til Colorado. Rasmus havde sikret Peter arbejde på en nabofarm. Peter sluttede brevet med at understrege, at han nok skulle sende penge hjem, så snart det var muligt. Det varede da heller ikke længe, inden de første 10 dollars kom, og de blev vekslet til 36 danske kroner, og det var ikke så få penge i 1885.

Ane skrev tilbage, at hun klarede sig godt, og Peter behøvede ikke at sende flere penge, før han havde betalt for billetten, som hendes bror havde lagt ud for. De 36 kroner ville hun lægge til side og anvende, når huset engang skulle gøres i stand.

Efter et halvt års forløb havde Peter Johansen - »Smejs Peter« - tjent så mange penge, at han kunne betale sin svoger Rasmus for udlæg til amerikabilletten, og desuden havde han lært sig så meget af det fremmede sprog, at han mente, han kunne klare sig uden svogerens hjælp.

De sparsomme ejendele, han havde, pakkede han i en bylt og rejste til Denver. Her indlogerede han sig i en beværtning, der bar det danske navn: »Pet Sørensen« - indehaveren var dansker og havde set en mulighed i at beværte arbejdere fra guldminerne i bjergene, når de vendte hjem fra det besværlige arbejde. - Landsmanden tog sig pænt af Peter og sørgede for, at også han fik arbejde i minerne. Det var et hårdt arbejde mellem eventyrere af alle nationer, men også en arbejdsplads, hvor der blev udvist kammeratskab og sammenhold. Her arbejdede Peter i seks år, og i den tid sendte han jævnlig penge hjem, samtidig med at han fik samlet så meget sammen, at han mente, at han nu var i stand til at hente Ane og børnene til Amerika. En dag kom svogeren Rasmus imidlertid til Denver og fortalte Peter, at han havde været i nabostaten for at se på en savmølle, der bød på store muligheder, men han manglede de fornødne penge til at købe den, om ikke Peter kunne låne ham den sum, han manglede. Peter kunne ikke sige nej,

og da han jo kendte svogeren som en solid og samvittighedsfuld mand, fik han de penge, som familien skulle have været rejst til Amerika for.

Ramt af uheld

Året efter ramtes Peter af en ulykke, der kostede ham det ene øje. Det blev ramt af en stensplint, som beskadigede synsnerven. Det fik dog ikke indflydelse på hans arbejde. Han fortsatte i guldminerne. Til sin kone havde han skrevet og fortalt om pengene, som svogeren havde lånt. Ane svarede, at hun fandt han havde handlet helt rigtigt, selvom familien længtes meget efter at se faderen.

Der kom imidlertid flere sørgelig hændelser for Peter. Fra en sagfører fik han efter endnu et års forløb meddelelse om, at danskamerikaneren Rasmus Jensen havde mistet livet ved en ulykke på savværket. I hans besiddelse havde de fundet breve fra Peter Johansen og derved fundet ud af, at de to var svogre. De kunne iøvrigt tilføje, at boet var gjort op, og der ikke var noget tilbage efter afdøde.

Med sit kendskab til Rasmus var Peter klar over, at sagføreren havde taget deres del af svogerens penge. Nu måtte Peter begynde forfra. Hans opsparede formue gennem 8 år i Amerika var uigenkaldeligt tabt. På samme tid pressede Ane i sine breve stærkt på for at få Peter til at komme hjem, så de endnu, mens tid var, sammen kunne bygge en fremtid op. Det tog meget hårdt på Peter, når han fik et sådant brev fra familien i Hou.

En vintermorgen i 1897, under en forrygende snestorm, vågnede Peter og kunne ikke forstå, det endnu var helt mørkt. Han tændte lyset for at se, hvad klokken var. Han nåede lige at observere et svagt lysglimt, så blev det helt mørkt igen. Det var det sidste lys, han så. Peter var blevet blind. Han måtte forlade barakken og arbejdspladsen og lejede sig ind i et værelse hos Pet Sørensen. - Dybt deprimeret gjorde han sig klart, at der ikke var nogen fremtid for ham. At rejse hjem i denne sørgelige tilstand som mislykket guldgraver, forbød hans stolthed ham. Som årene gik, opbrugte han de sidste sammensparede penge, samtidig med at brevvekslingen med familien i Hou hørte op. Pet Sørensen tog sig stadig godt af Peter og søgte at trøste ham i hans nød. Han talte med flere sjakformænd og den uheldige dansker, og da mærkede Peter for alvor det kammeratskab, der var mel-

Hou strand 1903. Fra venstre: Fiskeskipper Karl Jensen (Skrædder Karl), fisker Jens Jørgensen, mejeribestyrer Nielsen, fiskeopkøber Niels Jensen, Margrethe Jensen (Skrædder Karls kone), skrædder Anne Marie, gift med Anders Christensen (Skoleanders), fisker Jens Dahl, Kristiane Hjelm, gift med mejeribestyrer Nielsen, fisker Anders Andersen, Margrethe Dahl, gift med Jens Dahl, fisker Jens Madsen junior, drengen Alfred Andersen, fisker Jørgen Sørensen Hjelm, fisker Anders Christensen (Skoleanders), fisker Martin Madsen, fisker Jørgen Jørgensen (Læsø Jørgen), fisker Jens Madsen senior (fader til de øvrige Madsener), fisker Tinus Madsen, Peter Dahl (kystvagt og toldembedsmand), købmand og fiskeopkøber Simon Jørgensen, fisker Peter Madsen. Mange fiskere i Hals og Asaa er efterkommere af fiskerne på dette billede.

lem disse mænd. De foretog en indsamling til ham, og han fik et beløb, stort nok til, at han kunne vende tilbage til Danmark. Længe vægrede Peter sig. Såret stolthed holdt ham tilbage, selvom det var tydeligt, at han længtes umådelig meget efter hjemmet. Så skete det, at en norsk pige, som arbejdede i beværtningen fik brev fra Norge om hurtigst muligt at komme hjem. Hun bad meget mindeligt Peter om at rejse med, så kunne de følges ad til København, hvor hun nok skulle sørge for, at han kom videre til Aalborg. Efter lange overvejelser lod Peter sig overtale, og midt i juli måned 1902 stod Peter atter i sit fædreland. Han fik efter ankomsten til Aalborg, hvor der netop var dyrskue den dag, en dreng til at følge sig til en beværtning ved havnen, hvor han vidste, houboerne ofte kom, når de var i byen. Han var heldig og traf tre af dem, han havde kendt så godt, før han emigrerede, og der blev stor gensynsglæde, da de blev klar over, at det var »Smejs Peter«, de stod overfor.

En af disse houboere Chr. Jensen, der var landmand og selv kørende, gjorde sig hurtig færdig til at køre hjem med Peter. Ved ankomsten til »Tre Kroner« stod sønnen Niels netop og kalkede en husvæg, mens en dattersøn Peter opholdt sig ved foden af stigen. Da Niels så køretøjet med den fremmede og fik øje på den fremmedartede kuffert bag i vognen, udbrød han: Det er far! Gensynsglæden var ud over al beskrivelse. Da Ane kom frem i døren, nåede hun lige at sige: Aah, herregud, Peter, så er mine bønner blevet hørt! - Derefter faldt hun besvimet om i armene på sin mand. For dattersønnen Peter blev dette møde med bedstefaderen af stor betydning. De to blev knyttet meget nær til hinanden i tiden, der kom.

Den første tid efter hjemkomsten blev meget urolig. Alle skulle jo hilse på den hjemvendte, og gamle fiskekammerater kom for at snakke om fortiden. Peter følte sig meget oplivet, men når samtalen førte hen på opholdet i Amerika, blev Peter tavs.

Det blev imidlertid ret hurtigt en byrde for den tidligere så energiske Peter at sidde uvirksom hen, og det kunne ikke undgås, at det gik ud over familien. I vinteren 1903 kom tilfældet Peter til hjælp. En dag kom fiskeren Jakob Thomsen på besøg i hjemmet og medbragte en pakke fisketvist og bødenåle med henblik på, at drengen Peter, der var ti år, havde godt af at få lidt arbejde. Han skulle lære at knytte garn. Drengen lærte det hurtigt, men blev også snart træt af det, og så var det, at Peter fik den ide at lære bedstefaderen dette arbejde, og det lykkedes efter mange anstrengelser. Den blinde fisker blev efterhånden så dygtig til at knytte garn, at han kunne præstere at binde mere pr. døgn end en seende. De store bundgarn havde efterhånden slået an i Hou og krævede meget net, og selvom det kunne fås lige så billigt fra fabrik, så manglede Peter aldrig arbejde. Fiskerne tog hensyn til ham, og det gjorde, at Peter samtidig oparbejdede sit gode, gamle humør. En stor oplevelse for ham var det, at restauratør Pet Sørensen en dag bankede på hans dør. Han var på besøg i Danmark og ville ikke undlade at hilse på sin gamle pensionær. Pet Sørensen tog med Anes billigelse Peter med sig på en ottedages tur, hvis første station var hotellet i Hals, hvor amerikaneren boede. Ved afskeden stak han Peter en sum penge, hvor mange fik ingen at vide uden Ane og Peter.

I 1925 døde »Smejs Peter«, 77 år gammel, og han havde da haft en række gode år med sin familie efter emigrationen til Amerika.

Arkæologiske udgravninger i Dronninglund kommune

»Hver spån du finder i Danmarks jord, er sjæl af dem, der har bygget riget. Vil selv du kende dit væsens rod, tænk på de skatte, de efterlod.«

Således skrev Johannes V. Jensen i Danmarkssangen i 1925. Det var netop på den tid, da mænd som P. Christensen og Frode Fogt, Try, gik med planer om at oprette et museum for Dronninglund kommune og helst i nærheden af Try Højskole, hvor det også kom.

Museets oprettelse i 1929 kom til at åbne folks øjne for betydningen af at forske i fortiden. Mange landmænd, som under markarbejde var stødt på stensætninger, havde hidtil kun betragtet en sådan foreteelse som noget generende uden at spekulere på, om det måske kunne dreje sig om fortidsminder. Interessen for de fjerne tider var meget ringe, og det samme var kendskabet til oldsager.

I Hjemstavnsmuseets kølvand fulgte imidlertid talrige udgravninger, der har givet os vægtige oplysninger om egnens historie gennem forskellige tidsperioder. Interessen for alt det gamle var tydeligt vågnet, hvilket betød, at der kom en række henvendelser fra landmænd, som kunne fortælle, at de på deres marker var stødt på fund, der muligvis kunne have historisk interesse, hvorefter museet under P. Christensens kyndige ledelse og måske med assistance fra Vendsyssel Historiske Museum eller Nationalmuseet lod foretage udgravninger i det omfang, det var økonomisk muligt.

De ældste mennesker

Herved kunne det konstateres, at der havde boet mennesker i det store sogn helt tilbage i de ældste tider, og en nøjere granskning bragte disse menneskers levevilkår for dagen. Således blev en stor boplads udgravet ved gården Kristinesminde i en eng syd for Try. Her fandt man en kultur, der var 7-8000 år gammel, og hvorfra der blev udgravet et væld af flintsager.

Dette foranledigede fund af stenalderredskaber, som man kunne konstatere var til stede langs Geråens løb i hele dens længde gennem kommunen, hvor sandbanker i engdraget viste, at her havde der i stenalderen været en havarm, hvor stenaldermennesker havde boet på øer i stenalderhavet. Man var således kommet på spor af de første menneskers levevis i Dronninglund kommune.

Ravperlefund fra yngre stenalder

Et fund af en større samling af ravsmykker kunne berette om den næste kulturperiode, den yngre stenalder. Det var ligeledes ved gården Kristinesminde, dette fund blev gjort. En del af smykkerne kom på Nationalmuseet, medens resten opbevares i Try. Lignende fund blev senere gjort i en stensat grav ved Hovmarksgård syd for Dronninglund, og i et bælte, der går fra Dronninggård om Sønderled til Hedegård, konstateredes spor af yngre stenalders grave, hvoraf dog de fleste var ødelagte før vor tid. Her er der fundet ornamenterede lerkar, der havde ligget i jorden i omkring 3500 år. I et lille urørt gravkammer på Try Møllegårds mark syd for Hedegård blev der fundet en enkelt ravperle og en flintøkse. Gravkammeret var meget sjældent i sin opbygning. Stenene herfra blev

Gravkammeret fra Try Møllegårds mark. Det kan nu ses ved Try Museum.

forøvrigt anbragt i soklen under museet. Der er endvidere fundet en del slebne flintøkser og flintdolke i kærene syd for Try og Bolle, hvor fortidens mennesker har drevet jagt og kvægavl.

Færrest fund fra bronzealderen

Bronzealderen er den tidsperiode, hvorfra der er færrest fund i kommunen, bortset fra de mange bronzealdergrave, der findes på egnen. De fleste af dem er imidlertid bleve ødelagt i gammel tid. Ved Nørgård i Try fandt man i trediverne rester af en stenkrans, der engang må have omsluttet en mægtig bronzealderhøj, men både høj og gravkammer er blevet fjernet for mangfoldige år tilbage. I Try museums have står der et gravkammer, det stammer fra Obenholt i Hellevad.

Talrigest er fundene fra jernalderens ældste periode, den keltiske og romerske jernalder, der strækker sig fra 400 f. Kr. til 400 efter. Fra denne tid stammer en stor gravplads ved Skelgården, hvor slægt efter slægt har begravet deres døde gennem 6-700 år. Her konstateredes store stensatte grave med ubrændte lig og simple brandpletter med bålrester, brændte knogler og lerkarskår mellem hverandre, og en mængde af de gamle grave er blevet afdækket, ligesom et omfattende materiale, der er fundet på stedet, har været medvirkende til at tidsfæste oldtidskirkegården og give en karakteristik af gravskikken i denne fjerne tid.

Jernalderfund

Gravpladsen har som nævnt været i brug i o. 700 år, hvilket lerkar og våben fra jernalderens ældste afsnit, den førromerske tid, og fra tiden efter Kristi fødsel, den romerske jernalder viser. Tilsyneladende glider de to tidsafsnit jævnt over i hinanden, og der forekommer i mange grave skår af romerske og førromerske kar mellem hinanden. De stensatte grave tilhører dog alle den romerske tid. De er meget kunstfærdigt opbyggede af ret store sten. I det bedst bevarede gravkammer, der var 1.7 m × 2.6 m i bunden og 1.3 m højt, blev der fundet nogle få lerkarskår med meget fint udførte bladornamenter, men iøvrigt var gravene tidligere plyndret for deres indhold.

I brandpletterne fandtes sorte, røde og gulliggrå lerkarskår med ornamenter i mange forskellige mønstre. Hyppigst forekom den velkendte ornamentik af streger og punkterede linier i bånd, trekanter, bueslag og bølgelinier, ligesom der ofte forekom små runde mærker og stjerner, indtrykkede med et særligt stempel. På en sort kop kunne man tydeligt se ligesom på de øvrige skår fra stenkammeret, et bladornament, der mindede om kapitæler på de oldgræske søjlebygninger.

Den korte kniv i alle gravfund

Af jernredskaber forekom oftest den korte kniv, der hørte med til såvel mandens som kvindens gravudstyr og formentlig anvendtes ved måltiderne. Nogle fint formede spydblade med midtribbe vidnede om en forbavsende dygtighed hos oldtidens smede. Materialet var desværre af ringe kvalitet. Jernet har ved udsmeltningen været fuldt af blærer og er i de udsmedede våben tydeligt lagdelt. Rusten har spaltet lagene fra hinanden og bulet dem ud i store blærer, hvorved stykkerne efterhånden er blevet helt uformelige.

I en stor brandplet, der indeholdt meget trækul og aske, men mærkeligt nok næsten ingen skeletdele, fandtes skår af simple lerkar og en del store rustklumper, der viste sig at indeholde brudstykker af et enægget sværd fra førromersk tid. Efter en omhyggelig rensning lod brudstykkerne sig nogenlunde sammensætte. Af sværd fra den romerske periode er der fundet et stort antal brudstykker, men ingen af dem har været så velbevarede, at den oprindelige form tydeligt kan ses.

De ældste brandpletter er brede, flade gruber, muligvis selve bålpladsen, der var dækket med et forholdsvis tykt lag jord, ca. 1 m. De yngre grave var snævre huller, hvori fandtes lerkarskår, jerndele og brændte knogler, opsamlede og begravede efter brændingen. Blandt de småsten, der lå som dække umiddelbart over knogler og skår i en grav af sidst nævnte type, fandtes et smukt håndtag af en flintdolk, hvilket tyder på, at der i bakken oprindelig fandtes grave fra yngre stenalder.

Fiskerne tørrede flyndere over kakkelovnen

Fiskeriet, der ikke mindst i Vendsyssel i dag har meget stor betydning, blev i begyndelsen af forrige århundrede betegnet som en binæringsvej sammen med teglbrænding, husflid, kulbrænderi, biavl og forskellige slags håndværk. Dog understregedes det, at fiskeriet var langt den vigtigste binæringsvej.

Imidlertid havde de fleste gårde ved kysten en båd, som de kunne gå på havet med, når den travle tid med såning og høst var forbi, ligesom den daglige kost i trange vintermåneder for en stor del blev klaret med føde fra havet.

Interessant er det at se i gamle optegnelser, hvorledes man drev fiskeri ved Vendsyssels Kattegatkyst omkring begyndelsen af forrige århundrede, da Sæby med sine godt 500 indbyggere var større end Frederikshavn, og da Læsø som landsdelens største fiskeriplads sysselsatte 180 mand fra midt i april til hen i juni ved fiskeriet.

I 1826 omtales Voersaa som en af de bedste fiskepladser i Østvendsyssel. Fiskeriet var så betydeligt, at det kunne holde 43 mand og 11 både beskæftiget. På samme tid berettes det fra Skagen, at der her var uendelige mængder af små sild, som lå og rådnede på stranden, da man ikke fandt det umagen værd at behandle dem. Siden har man fundet ud af, at de kan anvendes som industrifisk eller »skidtfisk«, som de almindeligvis kaldes. Her læsses industrifisk i kasser i Voersaa for adskillige år siden.

Stor ålefangst i Voersaa og Søraa

Såvel Kattegat som Limfjorden var meget fiskeholdige, og blandt de virkelige gode fiskepladser ved østkysten var Søraa og Voersaa, hvor der blev fanget torsk og flyndere med vod, garn og bakker og torsk tillige med kroge og pilke. Men navnlig ålefiskeriet var ved kysten her en betydelig indtægtskilde for fiskerne.

Fiskerne satte deres garn ud om sommeren, 20 stykker ad gangen, og røgtede dem to gange daglig. Fangsten var almindeligvis 20 snese rødspætter og 10 snese torsk og kuller for en båd.

Indtil 1817 blev fisken afhentet af bornholmere, men dette år blev den første kvase bygget, og hvert år fulgte flere efter. Hver kvase kunne gøre 6 rejser årligt til København med levende rødspætter og torsk. De pågældende kvaser lå under fiskeriet på søen for straks at kunne opkøbe, hvad der blev fisket, og der blev betalt 1 skilling pr. flynder. Hvad der ikke blev solgt, blev tørret, og så sejlede man til Grenaa, Aarhus, Horsens og Aabenrå, alt efter, hvad bådene havde kapacitet til, og fisken blev solgt på landet de pågældende steder.

Fiskekonerne fra Hou gik til Hjallerup Marked med fisk

Et godt afsætningssted for fisk var Hjallerup marked. I en lille, snurrig bog »Økonomisk beskrivelse af Hou i Hals sogn« fortælles det, at fiskekonerne fra Hou spadserede de fire mil til markedet med deres kurve fulde af røgede sild, »thi bønderne anså hvedebrød og flækkede sild for herrekost«. Mange af dem bar deres kurv på ryggen den lange vej eller kørte deres varer på en trillebør, mens de, som havde vogn og en hest og en skæppe malt eller to til overs, brygge-de øl deraf til at skylle silden ned med. For at få en virkelig god afsætning, skulle markedsdagen være hed, fortæller det nævnte værk.

Det var dog ikke blot røgede sild, der blev solgt på markedet. Østkystfiskerne - navnlig skagboere - kom i stort tal på markedet med vogne fulde af tørfisk: Torsk, hajer, stenbidere og flyndere. De tørrede flyndere blev bundtet sammen i 20 og 30 stykker pr. bundt, og et sådant bundt vejede op til 16 pund. Da de ikke blev solgt efter vægt, blev de almindeligvis bundtet sammen således, at de små eller mindre gode, harske, for lidt saltede eller på anden måde mindre vellykke-de blev anbragt inderst i bundtet, så køberen ikke umiddelbart kunne se dem.

En utålelig lugt

Det berettes også i de gamle optegnelser, at fiskere i en periode med vådt vejr måtte tørre flyndere inde ved kakkelovnen, hvilket gav en utålelig og meget usund lugt i stuen, og de flyndere, der tørres på den måde, fik hverken det udse-ende eller den smag, de skulle have for at blive en god salgsvare.

Store mængder af fisk blev fortæret på Hjallerup marked under åben himmel af folk, der ville have et billigt måltid. Ved opstillede borde kunne de få en ret stegt ål eller flynder. Anretningen var simpel, men gæsterne havde den fordel, at de kunne se, hvordan maden blev tillavet, så de ikke bagefter havde nogen ret til klage, hvis de syntes, de havde fået et større mål snavs i tilgift, end det var nød-vendigt. Lidt fra bordet var der gravet et hul ned i jorden eller dannet en halv-rund væg af græstørv, og der brændte et mægtigt bål under en stor trefod. Køk-kenbordet var grønsvær, som efterhånden blev slemt tynd, her blev ålen skrabet. En slump sand kom der vel med, men det antoges at blive skyllet af ved en hastig neddypning i en bajle eller gryde med gråt fluidum, som engang havde været

rent vand. En klump smør eller fedt i panden, ålestumperne deri, og så brasede det lystigt over ilden og var snart stegt. Var det et større selskab, blev panden sat på bordet, til enkeltmand blev der anrettet på en tallerkener. Afsætningen var bevis på, at det ikke smagte værst, og den indbydende duft af stegt fisk lokkede sultne markedsfolk til.

»Marsvinlever«

En stor gene for fiskeriet var »Marsvinlever«, som de kendte vandmænd blev kaldt. Herom berettes fra Østkysten:

»Marsvinlever« indfinder sig i sommerens varmeste tid, og det i sådan mængde, at garnet kunne optrækkes halvt fuld af dem. Fiskerne kalder dem mandædere eller vandmænd. De er geleagtige, runde og gennemsigtige, af en underkops størrelse. Når de sætter sig på garnene og tørres, rådner disse og bliver ganske ubrugelige. De er vanskelige at udpille, da de ved berørelse går i stykker, og det smerter at røre ved dem. Når garnet er trukket i land, og fiskene med deres haler slår på marsvinleveren, kan dennes saft sprøjtes op i øjnene på fiskerne og for et par timer berøve dem synet.

Limfjordsprojektet, der løste sig selv

Fiskeriet i Limfjorden var også af betydning o. 1800. I 1798 foreslog de vestlige fiskesteder, at der blev gravet en kanal over Aggertangen mellem Limfjorden og havet. Mange anså det for gavnligt og veg kun tilbage derfor på grund af de store omkostninger, der var forbundet hermed.

Al diskussion tav imidlertid herom, da stormfloden den 3. februar 1825 på få øjeblikket delvis udførte projektet. Glæden herover var imidlertid blandet, da man konstaterede, at en utrolig mængde »mandædere« drev ind fra havet og ødelagde fiskernes garn samt bortskræmte ålene.

Også i de vendsysselske åer og indsøer var der fiskeri af ål, gedder, karusser og aborrer. Ved Dronninglund var der åer med krebs, men karper fandtes ikke. Et gammelt ordspil blev til heraf, og det lød: »Grever og karper ville ej trives i Vendsyssel«. Og det fastslås, at der omkring 1825 hverken fandtes grever eller karper i den nordlige provins.

Fortidens signemænd i Østvendsyssel

I et forord til Henrik Smids lægebog fra 1557 retter grundlæggeren af det medicinske studium i Danmark, professor Christiernus Morsianus, et kraftigt angreb på kvaksalverne eller bisselæger, der fordærver folk og slår mange ihjel med deres bedrageriske kunster.

Disse »kloge folk« har eksisteret i århundreder, og så sent som for 100 år siden var der så mange af dem, at hvert sogn havde sin heks eller troldmand.

En gammel mand i Østvendsyssel fortalte mig for mange år siden om en oplevelse, han havde omkring 1870, og som satte et uudslettelig spor i hans sind. - Det var, da han første gang skulle have lægehjælp.

Læge henvendte man sig imidlertid ikke til, hvis det ikke var et meget alvorligt tilfælde. Der var flere mil til nærmeste læge, så alene det at få ham hentet kunne være et problem. Dertil kom at han også skulle have penge, og dem var der ikke mange af dengang mellem folk på landet. Egnens kloge kone eller kloge mand kunne nøjes med naturalier i form af et stykke flæsk, et rugbrød og lignende. Det spillede ikke så stor en rolle.

Nævnte mand, der dengang var en lille dreng, havde fået en frygtelig tandpine, og da det til sidst blev for meget for ham, blev der sendt bud efter den kloge mand, der boede nede ved havet.

Alene at se denne mærkværdige mand, der var hele egnens signemand, gjorde mig så forskrækket - fortalte manden mig - så jeg helt glemte min tandpine. Jeg turde ikke være alene med ham, og til alt held blev min mor da også i stuen og holdt mig i hånden, medens den kloge mand handlede. Med sine hænder gjorde han de underligste tegn over mig samtidig med, at han mumlede nogle uforståelige ord. Så var ondskaben drevet på flugt, og mine forældre havde gjort, hvad de kunne.

Nu var tandpine naturligvis heller ikke noget, man under andre forhold ville hente læge for, men ikke blot i mindre sygdomstilfælde blev der sendt bud efter den kloge mand i Melholt. Han læste også over alvorligere tilfælde. Havde en karl brækket armen, var det som regel signemanden, som blev hentet.

Lægen havde de fleste ubetinget aversion over for. - Et eksempel fra Østvendsyssel viser tydeligt, hvor lidt tiltro, man havde til en læge. En gammel mand havde ligget syg i længere tid, og i mere end en uge havde han intet spist. Så ytrede han da endelig ønske om af få lidt mad, og man lagde råd op om, hvad det skulle være. Da han intet havde fået at spise i så lang tid, blev man hurtigt enige om, det skulle være noget rigtigt styrkende. Der blev kogt en gryde oksekødsuppe med tykke fedtperler på og tilsat en god del safran samt stegt en pande flæsk med røræg.

Nu nødte man den afkræftede mand til at tage for sig af retterne. Følgen blev, at han et par timer efter blev så dårlig, at der for alvor blev tale om at hente læge. Da det blev drøftet var byens hjulmand til stede, men han satte sig på det kraftigste imod en sådan flothed, og han motiverede sin udtalelse med at sige: »Havde nogen endnu hørt, at en doktor kunne holde ånden i et menneske, når den ikke ville være der længere?«

Trods hjulmandens protester blev doktoren alligevel hentet. Det var imidlertid for sent, der var intet at gøre. - Kort tid efter døde den gamle mand. Da han en uge efter blev begravet, og slægt og venner fulgte ham til det sidste hvilested, var hjulmanden også med, og han skjulte ikke sin forudseenhed. Her kunne da enhver tydeligt se, at doktoren ingenting var til, og at et menneske ikke kan holdes i live længere end Vorherre vil. Nu havde man ofret store penge på doktoren for at give vor gamle ven helbreddet tilbage, men hvad nytte var det til?

På den måde skabtes uviljen overfor doktoren, men med signemanden var det noget andet. Ham kendte man, og i de tilfælde, hvor sygdommen gik sin naturlige gang, og patienten blev rask, fik han æren derfor.

At man så ofte tøvede med at hente læge, havde som nævnt også den praktiske årsag, at der mellem Hals og Sæby ingen læger var, så for folk, der boede mellem de to byer eller et stykke inde i Vendsyssel, var det en besværlig rejse til en læge, ikke mindst i betragtning af, at vejene var næsten ufremkommelige i dårligt føre.

Man kørte nødigt ud, når det kunne undgås, og da ejeren af Strandgården i Geraa i forrige århundrede en dag var på vej til Nørresundby, blev han standset ved et hus i Melholt af en mand, som spurgte ham, om han skulle ind til købstaden. Jo, det skulle han da.

»Kan du så ikke gå ind på herredskontoret i Nørresundby og få en jordseddel til Stine?«

»Er hun da død?« spurgte den kørende. »Nej, men hun er meget syg, og så et det jo nemmest at ordne det, nu du skal derud«.

Der blev dog ikke hentet nogen jordseddel, og Stine levede forøvrigt mange år efter den tid.

Den vendsysselske signemand var imidlertid ikke blot »læge«, men også »dyrlæge«, og behandlingen af dyr og mennesker var stort set ens, så når den kloge mand blev tilkaldt, var det ikke nødvendigt på forhånd at opgive, om det var i stald eller stue, han skulle virke. Også over dyrene gjorde han tegn og mumlede magiske ord, der skulle virke som ufejlbarligt middel mod sygdommen.

De »kloge folk« virkede gennem århundreder, og historikeren A. P. Gaardbo, Raabjerg, beretter i Jyske Samlinger 1875, at der i Raabjerg og Tværsted på den tid var adskillige bosiddende troldfolk, og at Vendsyssel endog havde en over-heksemester, der gjorde alle andre rangen stridig og udøvede både sortkunster og lægepraksis.

Det var mirakelmanden »Hals-Præst«, der var kendt i hvert sogn fra Limfjorden til Skagen.

»Hals-Præst«, der døde for 100 år siden

I april måned 1978 var det 100 år siden, en af de ejendommeligste skikkelser, Vendsyssel har fostret af »kloge« mænd, døde. Over hele landsdelen var han kendt under navnet »Hals-Præst« eller »Den gale præst«. - Udtrykket »gale« skal formentlig forstås som »forkerte«.

Hans rigtige navn, som kun få kendte, var Michael Jensen, og da han 63 år gammel fik en søn, tog han navneforandring til Møller. Øgenavnet »Hals-Præst« havde han dog ikke noget imod og anvendte det selv, hvor han kom frem.

Navnet gik helt tilbage til hans første skoletid, hvor han viste så fremragende evner i læsning og religion, at det hed sig, han var klog som nogen præst. Derfor følte han sig smigret over navnet, som også skabte en vis respekt for ham som

klog mand. Det berettes også om ham, at han kunne gengive en præsts prædiken så godt som ordret, og hvor han kom frem, citerede han gerne store stykker af prædikener og gudelige bøger, når han holdt aftenandagt i herregårdens folkestuer.

Michael Jensen var født i Hals den 7. november 1804. Hans far var skipper og skibstømrer. Moderen døde, da Michael var 13 år, og hjemmet opløstes, men tre år forinden havde Michael som 10 årig forladt sit hjem. Han havde sneget sig om bord i en skonnert, men da han blev opdaget, tog skipperen ham på tilbagevejen med hjem til Hals, hvor han blev sat af på molen, og her fandt en anden skipper Mikkel Ydegaard fra Strandby ham hulkende og grædende. Mikkel Ydegaard fik ondt af ham og opsøgte hans forældre, og så blev det besluttet, at drengen skulle blive hos skipperen, der ville tage sig af hans opdragelse. I Strandby opholdt drengen sig i 7 år, men en dag, da der var marked i Frederikshavn, forsvandt han helt umotiveret med en zigøjnertrup. Nogen mente at vide, at han fulgte truppen helt til Italien.

Han kom dog ret snart tilbage igen og førte de følgende år en noget omflakkende tilværelse. Han læste meget, og på grund af den viden, han tilegnede sig i gamle lægebøger, cyprianusbøger og andre trylleformularer, påbegyndte han sit virke som klog mand, der stimuleredes ved hans tro om, at han var synsk og besad visse overnaturlige evner. Engang, da han var med færgen over Limfjorden fra Aalborg til Nørresundby, var der en karl, der gav sit til at karikere ham og stod bag hans ryg med åben mund og hænderne bag på, som Michael plejede at optræde. Men selv om Hals-Præst ikke kunne se manden, opdagende han straks, hvad han var ude for og gjorde nogle håndbevægelser, hvorefter karlen gabte munden af led og derved blev til morskab for passagererne og måtte forlade færgen på den ubehagelige måde. Først da de var kommet et stykke op ad gaden, forbarmede Michael sig over karlen og satte hans underkæbe på rette plads igen, med en formaning til den unge mand om ikke oftere at gøre nar af folk.

Den gamle vendsysselske Cyprianus indeholder de trylleformularer, som kloge folk brugte under deres særegne form for lægekunst. På baggrund af håndskrevne bøger udgav nu afdøde museumsbestyrer P. Christensen, Try en bog med de gamle tekster. Bogen var illustreret af Henry Vilsbæk, og illustrationen er fra denne bog.

Michael Jensens kvaksalveri forårsagede imidlertid, at han i 1842 fik 1½ års fængselsstraf i Viborg Tugthus, hvilket i høj grad formørkede hans sind. Mange ansete folk fandt, at dommen var for hård, og det skyldtes uden tvivl visse herremænds beskyttelse, at han ikke senere blev tiltalt af politiet.

I 1846 skete der en begivenhed, som skaffede ham beundring og anseelse hos mange landmænd. På gården N. Elkær var hestene blevet angrebet af en hidtil ukendt sygdom. Af gårdens angrebne 19 heste døde de 8, og dyrlægerne i Aalborg og Hjørring havde opgivet de resterende 11, da Michael kom på besøg i gården. Ejeren P. Ring så det nu som den sidste udvej at bede Michael om hjælp, og denne foreskrev en medicin, som han mente skulle hjælpe. Den ene af hestene, der var særlig medtaget, ville han ikke påtage sig at kurere, men de øvrige fik medicinen og kom sig, om det nu var på grund af medicinen, eller det var, fordi den kritiske periode var overstået. Hans held skaffede ham imidlertid en popularitet, som gjorde, at der virkelig blev brug for hans evner som mirakeldoktor.

Lignende held havde han på gården Lunden i Dronninglund, hvor han helbredte en hest, der var blevet forhekset og påført slemme bylder og sår, og herefter havde han i Lunden sit standkvarter, når han virkede i Dronninglund sogn.

Altid var Hals-Præst på vandring, og hvor der var sygdom, havde han en recept parat, bl.a. havde han en mirakelsalve, der kunne helbrede sår af alle slags. Hans praksis gav ham ikke blot anseelse, men også penge, og da han var midt i 50-erne, var han i stand til at købe sit eget hjem. Han anskaffede sig en husholderske Christine Pedersen fra Nørre Bindslev, med hvem han blev gift i 1861. Hun var 27 år, og Michael var 57.

Han fortsatte sit arbejde i nogle år, men hørte op med at vandre rundt i Vendsyssel. Ville folk have hans hjælp, måtte de selv hente ham.

Efter syv års ægteskab fik han en søn, der blev døbt Mikael Broderius Møller. Sønnen var som faderen velbegavet, han blev læge og praktiserede en tid i Island. Fra 1913 blev han læge i Tryggelev på Langeland, hvor han blev en velhavende mand.

Hals-Præst beskrives af lærer Urban Hansen i bogen »Norden Fjorden« som stor og kraftig, vel sine 70 tommer høj, men noget foroverbøjet i hvert fald som gammel mand. Han havde grove ansigtstræk, en stor, kroget næse, glinsende røde kinder og store hænder, som han gerne holdt omme på ryggen, når han gik.

Hans grovkornede skikkelse gjorde imidlertid intet frastødende indtryk, ikke heller lignede han en frygtindgydende troldkarl, om man end havde en vis respekt for ham.

Han gik altid klædt i mørk vadmel, og hans frakke var forsynet med kappekrave og lukkedes ved halsen med et sølvspænde, og den var så lang, at den nåede ham ned til hælene. I en rem over skulderen bar han en urtekasse, fyldt med forskellige ingredienser, medikamenter og salver for både mennesker og dyr.

Han var en ærlig og godmodig mand, der ikke fornærmede nogen, blot han fik lov til at være i fred. Velbegavet var han med specielle evner, som havde grobund i de gamle tiders overtro. Den 25. april 1878 blev han fundet død i sit lille afsides liggende værelse, hvor han havde sine medikamenter og tryllebøger, og hvorfra han havde direkte udgang til en have, i hvilken han dyrkede forskellige gamle lægeurter.

Storkene på Dronninglund vendte aldrig tilbage

Vi savner dem, de store smukke fugle, som indtil for ikke så mange år siden var faste gæster på Dronninglund slot hver sommer.

Grundtvig skriver i sin efterårssalme: »Alt flygted storken over strand, ham følger viltre svaler.« Det passer stadigvæk, for der er endnu storke i Danmark, men grænsen for fuglene er sat længere mod syd. Engang havde Dronninglund

Det var et dagligt syn for 30 - 40 år siden om sommeren at se storke spadsere rundt på markerne for at finde føde. Man kunne komme ret nær ind på dem, og det var da også utænkeligt, at nogen ville gøre en stork fortræd.

verdens nordligste storke, men en sensommerdag tog storkeparret sammen med familieforøgelsen denne sommer flugten mod syd fulgt på vej af svalerne, der fortsat vender tilbage som en årlig begivenhed for fugleelskere.

Der var så dejligt ude på landet, der var sommer, Kornet stod gult, havren grøn. Høet var rejst i stakke nede i de grønne enge, og der gik storken på sine lange, røde ben og snakkede ægyptisk, for det sprog havde han lært af sin moder.

Vi kender allesammen denne indledning til H.C. Andersens eventyr »Den grimme ælling«. Næppe nogen anden fugl er så meget omtalt i dansk digtning som storken. Oehlenschläger omtaler storken i et St. Hansaftenspil:

»Se, hvor storken knejser på det gamle, mosgroede tag«. Poul Martin Møller synger i sin aprilvise: »Storken er så travl højt på bondens gavl, og de røde fødder næbbet slibe.« Chr. Winther omtaler storken som den kloge fugl, og Ingemanns kendte børnesange: Stork, stork langeben, og storken klaprer på bondens tag, var engang børnenes bedste sange.

Tørlagte vådområder

Det er ikke så svært at skimte årsagen til storkens forsvinden fra Dronninglund. Eftersom vådområder, Klokkerholm Møllesø og Østermølle, Dronninglund blev tørlagte, og alt landbrugsland blev taget under opdyrkning, reduceredes storkens muligheder for at overleve på disse kanter. Det samme har også gjort sig gældende andre steder i landet.

Men i forrige århundrede var der mange storke på Dronninglund. Ornitologen C. H. Fischer opholdt sig midt i 1800 tallet i længere tid på Dronninglund slot for at studere storkens liv, og han fortæller, at der den 22. august 1858 kom en flok storke og tog plads på hovedbygningen og laderne til hovedgården, hvor de i hundredvis sad i tætte rækker. Det var storke, der samledes til mønstring og foretog de sidste flyveøvelser, før den lange rejse sydpå begyndte.

I 1918 dekorerede maleren Valdemar Andersen loftet i Kong Salomons stue - det ene af tårnværelserne på Dronninglund slot. Som motiv anvendtes storke, og Valdemar Andersen malede netop så mange, som der den sommer var på godset, og det var omkring 30.

Det var på den tid noget af en begivenhed, når storken ankom til Dronninglund, omtrent på samme tid hvert år i den første halvdel af april måned. Når storkens ankomst rygtedes, var der mange, der lagde spadsereturen om ad slottet for at byde gæsterne velkomne, og for sommergæsterne i Dronninglund var det en selvfølge, at de skulle se egnens storke. Ligeledes glædede man sig over at se, en flok storke slå ned på marker omkring Dronninglund.

Endnu mere spændende var det at følge det nye kuld unger, der voksede med en forbavsende hastighed. Fra uge til uge kunne man faktisk se, hvorledes de mere og mere kom til at ligne de voksne, og hen på sommeren begyndte det skuespil, ungerne opførte, når de påbegyndte deres første flyveøvelser.

100 årige bygningsværker

Storkereden var i sig selv et imponerende bygningsværk. En rede kunne være over 100 år gammel, og der blev bygget til hvert år. Den kendte zoolog Ingvald Lieberkind fortæller i værket »Dyrenes verden«, at en storkerede kan opnå en højde af 2 m, og det må siges at være et imponerende bygningsværk, lavet af en fugl. Hvor store de gamle storkereder på Dronninglund blev, finder der ikke no-

gen optegnelse for, men store var de, og i de nederste regioner af reden havde andre fugle som gråspurve og alliker indrettet deres egne beskedne bopladser mellem storkeredens fletværk, så der var altid et livligt fugleliv i storkens nærhed.

Der er forøvigt mange, som har undret sig over, at en så stor fugl som storken byggede rede i menneskers umiddelbare nærhed. Der er da heller ingen tvivl om, at storken oprindelig har bygget rede i høje træer, men at den efterhånden har fundet det bekvemt at tage mod den indbydelse, som mennesker har givet den ved at anbringe et gammelt vognhjul på taget af de større gårde eller på skorstene, som ikke anvendes.

Mange farer undervejs

Storken vender som regel tilbage til den rede, den har haft det foregående år, og det kunne give anledning til mange tanker og spekulationer, når man så storkeparrene på Dronninglund lige ankommet efter at have krydset to verdensdele. Mange farer har luret undervejs. De kunne flyve ind i højspændingsledninger, og kom de i andre lande ind på anlagte fiskedamme var risikoen for at blive skudt stor. Der var fare for at komme til at spise forgiftede græshopper undervejs, og endelig var der folkeslag, som ikke betragtede storke på samme måde som os, men skød dem ned for at få deres kød eller for at anvende skindet.

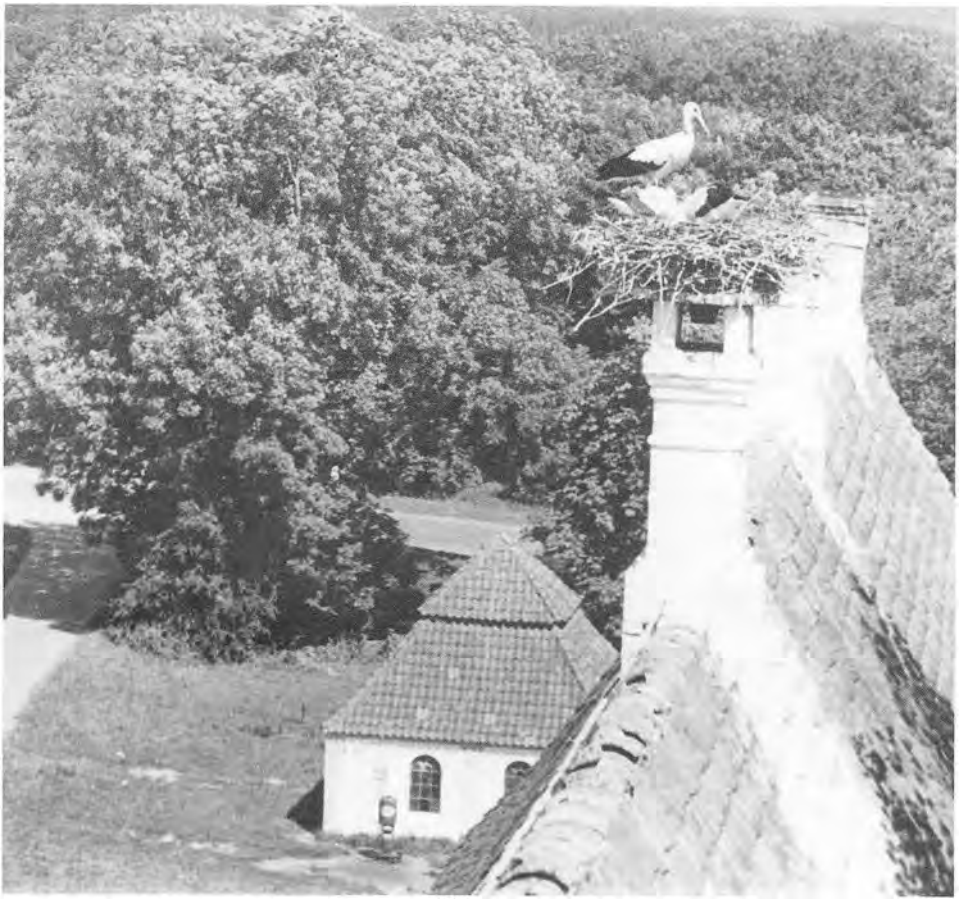

Storke på Dronninglund Slots vestfløj med landevejen i baggrunden.

Læreren, der kortlagde storkens vandring

Storkenes lange vandring blev kortlagt af en lærer H. Chr. Mortensen fra Viborg, der i 1899 begyndte sin landsomfattende ringmærkning af storke, som han førte op i et eksperimentelt videnskabeligt plan, og som snart blev fulgt op af ornitologer verden over.

Mortensen måtte overvinde mange vanskeligheder navnlig i de første år, han ringmærkede storkeungerne. Ofte blev han anset for en mistænkelig person, når han kom og bad om tilladelse til at sætte stiger op for at komme op til storkerederne. Mange mente, at storkene ikke ville tage ungerne til sig, når de var berørte af menneskehænder, og det kunne hænde, at en svigermor underkendte den tilladelse, som svigersønnen havde givet ham, så han måtte vandre ned ad stigen for at indhente den højere instans allernådigste samtykke til at fortsætte arbejdet ved reden. En landsbys søndagsledige ungdom kunne finde på at forstyrre ringmærkningen ved at lave den stærkest mulige støj med mælkejunger.

Efterhånden gik det dog op for befolkningen, at der virkelig lå en fornuftig tanke bag ringmærkningen, og som tiden gik, fik læreren en større stab af elever, studenter og andre interesserede fra forskellige dele af landet som medhjælpere i det omfattende arbejde. Takket være C. Mortensens initiativ, der resulterede i de talrige tilbagemeldinger fra de to verdensdele, storkene gennemfløj, kender man i dag helt nøje, hvor flyveruterne for storkene går.

Dronninglundstorkene set fra glughul i tårnet

Der var god lejlighed til at studere storkenes liv nøjere, da de residerede på Dronninglund slot. Når man gjorde sig den ulejlighed at entre op i kirketårnet, så havde man den nærmeste storkerede på få meters afstand og kunne se den ovenfra. Det var netop den rede, de sidste storke på slottet beboede.

Det var et stort savn, da storken formentlig for stedse forlod Dronninglund, den fugl, som Jeppe Aakjær så fint karakteriserer, når han skriver:

Velsignede fugl uden høgenes klør
med ørnenes mægtige vinge,
du dukker dig helst mellem græssende køer,
kun hygge og fred vil du bringe.

Sorte storke i Dronninglund Storskov

Og når vi nu omtaler storkene i Dronninglund, er det også på sin plads at nævne, at der i Dronninglund Storskov for år tilbage var sorte storke. De trækker på samme måde som den hvide slægtning, men bygger altid rede i høje træer på steder, hvor det er meget vanskeligt at komme dem nær.

Helt frem til omkring 1930 kunne man se den sorte storks rede i Storskoven, men på det tidspunkt var den allerede forladt.

Der er næppe nogen i dag, som har set de sorte storke i Dronninglund Storskov, men en og anden kan formentlig huske storkerederne, der gerne blev omtalt med en vis pietetsfølelse. For det første er den sorte stork en ældgammel dansk fugl. Man har fundet rester af den i stenalderens køkkenmøddinger, og for det andet kendtes den kun fra Østjyllands store skove, deriblandt altså Dronninglund Storskov. Indtil 1850 var der 150 ynglepladser for sorte storke i Danmark, og de fleste fandtes i Nordjylland. På Sjælland var der kun fem og på Fyn 1.

En 100 år gammel dagbog fortæller

En næsten 100 år gammel håndskrevet dagbog ligger foran mig som et dokument fra en tid, da mange vendelboere blev grebet af mormonernes lære og forlod hus og hjem for at drage til mormonstaten Utah i Amerika.

Dagbogen er skrevet af Christian Pedersen Hald, som stammede fra Allerupgaard, hvor han blev født den 24. maj 1846. Her voksede han op sammen med flere søskende, hvoraf broderen Jesper overtog gården efter faderens død. I 1871 blev han gift med Anne Marie Nielsen, der var enebarn af gdr. Jens Nielsen og hustru, »Hald« i Idskov. Samme år overtog Christian Pedersen svigerforældrenes gård og tog samtidig navneforandring til Hald.

Da mormonerne kom til Danmark

Mormonerne begyndte deres virke i Danmark midt i forrige århundrede. Det var næppe et tilfælde, at deres ankomst hertil faldt lige efter grundlovens vedta-

Christian Halds tre søstre. Fra venstre: Anne Kirstine Christensen, Hjallerup Møllegaard, Marie Johansen, Krabdrup, Ørum og Kirsten Nielsen, Rykind, Dybvad.

gelse i 1848. Under enevælden ville deres virke nok have været umuligt, og antagelig var de blevet udvist. Men grundloven gav dem beskyttelse. I Vendsyssel var der større grobund for Mormons lære end i andre dele af landet. En præst i Vadum, Jacob Holm, forklarede dette med, at der på den tid rådede et mørke af åndelig død og vankundighed i denne landsdel.

Mange fra Dronninglund Herred var rejst til Amerika, da mormonpræsten Jens Christensen fra Spring City i Utah kom til Vendsyssel. Chr. Hald og hans hustru kom i nær kontakt med denne præst og blev stærkt grebet af hans forkyndelse.

Det har uden tvivl vakt stor opsigt, da Anne Marie og Christian Hald tog beslutningen og solgte deres slægtsgård og alt, hvad de iøvrigt havde for at emigrere til Utah. I otte år havde de drevet gården Hald og havde her alle muligheder for at skabe en god fremtid. Nu drog de afsked med deres familie, deriblandt Christian Halds tre søstre Marie Johansen, V. Krabdrup, Ørum, Kirsten Nielsen, Rykind, Dybvad og Anne Kirstine Christensen, Hjallerup Møllegaard.

Rejsen til Amerika foregik med dampskibet »Wisconsin«. Efter ankomsten til New York fortsatte de til Utah, hvor de slog sig ned i byen Ephraim et par hundrede km syd for Salt Lake City. Her begyndte de deres arbejde som missionærer for mormonismen den 16. juli 1879.

Tilbage til Vendsyssel

Efter at have været i Utah i 14 år blev Chr. Hald udpeget som udsending til Danmark, hvor han skulle missionere i den del af Vendsyssel, hvorfra han var kommet. Han måtte efterlade sin hustru i Utah, medens han i to år spadserer rundt i Vendsyssel fra Aalborg til Frederikshavn og besøger et utal af hjem samtidig med, at han daglig holder op til tre møder på de steder, hvor han overnatter.

Det er fra disse år, dagbogen stammer, og den fortæller i enkeltheder om hans færden fra sted til sted.

Dagbogen begynder den 22. maj 1893, da Chr. Hald ankommer til København. Den 27. maj er han i Aalborg, og da det er torvedag, opsøger han dette og træffer her mange gamle bekendte, og han skriver i dagbogen:

»Jeg fandt også min broder, som var slagter, og jeg sagde til ham — Hør slagter, hvor meget tager De for pundet af kviekød? — 33 øre, svarede slagteren. — Jeg synes det er for meget. Kan De ikke sælge det lidt billigere? Nej, sagde han, og han så først på kødet og så på mig, og jeg tænkte, det er mærkeligt, han ikke kan kende mig. Så sagde jeg til ham: Kan du ikke give bedre køb, når det er til din broder? — Da så han, hvem jeg var, og han kom til at græde.

Mine svigerforældre, som boede i Nørresundby, kendte mig derimod straks. Da svigermor så, jeg kom gående forbi deres vinduer, sagde hun til svigerfar: »Nu kommer Christian«. De var forfærdelig glade for at se mig og høre om deres datter«.

På Hjallerup marked

Videre fortæller dagbogen, hvorledes Chr. Hald drog til Frederikshavn til fods. Her skulle han arbejde sammen med en anden missionær fra Ephraim. Undervejs gjorde han ophold i Hjallerup, hvor der netop var marked. — »Jeg gik omkring på markedet, hvor der var mange kendte folk, men jeg kunne gå frit, for der var ingen, som kendte mig. Jeg besøgte min broder Jens Pedersen, Hu-

stedgaard i Hjallerup, hvor jeg overnattede, og den næste dag besøgte jeg min søster på Hjallerup Møllegaard, hvor jeg logerede i to nætter. Derfra tog jeg til Krabdrup, og da min søster så mig, udbrød hun: »Nej, det kan da ikke være dig!« hvortil jeg svarede: »Hvem skulle det så være?«.

Chr. Hald besøgte også broderen Jesper på Allerupgaard, inden han begyndte på sit missionerende arbejde.

Herefter beretter dagbogen om, hvad Chr. Hald oplever fra dag til dag under sine besøg i Østvendsyssel og Nordvendsyssel. Det går ikke alle steder lige let for ham, og mange nærgående spørgsmål bliver stillet ham, bl.a. det tilbagevendende om mormonernes ret til flerkoneri, hvilket han efter bogen at dømme ikke har svært ved at afvise. I det store og hele bliver han dog godt modtaget, navnlig af de gamle venner fra den tid, han boede på Hald og i Allerup. Ofte er han ude for hårde strabadser. Der var ingen jernbane i Østvendsyssel på den tid. Daglig foretager han lange vandringer — på enkelte dage helt op til 5 mil, og det er ofte i regn og storm. For det meste tager folk sig af ham og tilbyder han natlogi, men i Asaa får han afslag hos dem, han besøger, og må sove på hotel. Det koster 1,25 kr., og han skriver i dagbogen, at det dog er en stiv betaling for en enkelt nat.

Mange steder har han lange diskussioner med stedets præster, og af dagbogen fremgår det, at han nærmest har ondt af mange af disse præster. Det er navnlig spørgsmålet om barnedåben, der skaber meningsudvekslingerne.

Chr. Hald benytter også opholdet i Danmark til at lave et slægtsregister, som dagbogen slutter med.

Til sølvbryllup på Allerupgaard

Efter godt to års ophold i Danmark, længes han meget efter at vende tilbage til sit hjem og sin kone i det fremmede. Kort før afrejsen oplever han at komme til sølvbryllup hos sin broder på Allerupgaard. Det er en stor oplevelse for ham. Herom fortæller dagbogen: — »I gården var der et tre mands orkester med horn, og de hilste på os med de nydeligste toner. Det var herligt at høre på. Nu kom vi ind og blev opvartet med vin og kage og derefter med kaffe og kage. Og så begyndte dansen. Jeg kom herefter ud i laden, og der var der dækket bord for 100 mennesker, og der var pyntet med lærred og flag og graner, og der var vi ude fire gange og fik varm spise. Skolelæreren stod op flere gange og talte for min broder og roste ham for hans gæstfrihed, og sidste gang, han stod op, talte han for mig og sagde, at jeg elskede mine medmennesker. Brylluppet varede i 24 timer.

Den gamle dagbog har været vidt omkring. Efter at Anne Marie Hald døde som den sidstlevende af ægteparret i 1934, blev dagbogen overgivet til en nevø af Chr. Hald, Laurits Jensen, Detroit. Herfra er den sendt til dennes broder, Richard Jensen, Hjallerup, der tidligere var ejer af Møllegården, og han opbevarer nu bogen som et minde om onklen, der forlod sit hjemland for at slå sig ned blandt mormonerne i Utah.

Den forsvundne landsby

Har der engang ligget en landsby mellem Tolstrup og Stagsted i Dronninglund kommune?

Det er et spørgsmål, som mange historisk interesserede har beskæftiget sig med.

Noget afgørende historisk bevis for denne landsbys eksistens kan der ikke gives, men meget tyder på, at overleveringen har sin rigtighed, og sagen fik ny næring for ca. 30 år siden, da museumsbestyrer P. Christensen, Try, fik overladt arkivet fra den vendsysselske historiker P. Gaardbos efterladenskaber, idet der heri fandtes breve, hvori byen omtales.

I et af brevene står der således: »På Nørgårds mark i Tolstrup, Dronninglund sogn, ligger en langdysse 150 alen vest-nordvest fra den gamle høj. Den er 150 alen lang, 18 alen bred ved foden og 5 alen høj. I en afstand af 20 alen er der gravet et skår igennem den på 10 alen i bredden. Efter sagnet har der i ældre tid ligget en by på den hedestrækning, hvor de to høje findes, hvilken by strakte sig fra Sudergården til Ringsted. Denne bys befolkning skulle være uddøet under den sorte pest. Spor i agerfurerne findes endnu på den nævnte hede«. Dette brev er skrevet i 1870-erne.

Byen, hvis navn skulle være Suderbyen, kan således have eksisteret, indtil den sorte pest i 1349 nåede Danmark.

Den sorte pest, eller den sorte død, som den forfærdelige sygdom kaldtes, opstod i Kina, hvorfra den kom til Europa og videre til Danmark med et skib. Sagnet fortæller, at skibet strandede på Vendsyssels vestkyst, og da beboere kom ud til skibet, mødte der dem her et frygteligt syn. Hele besætningen lå døde rundt omkring på dækket og i kahytterne, tydeligt mærket af sygdommen med bylder og udslet.

Kystboerne flygtede skrækslagne fra det uhyggelige skib, men smitten fulgte med og bredte sig ud over egnen og landsdelen og herfra videre til det øvrige land.

Da pesten efter et par års forløb standsede, var mere end en trediedel af hele landets befolkning revet væk, og enkelte egne var helt folketomme.

Særlig i Dronninglund sogn, der da hed Hundslund, rasede sygdommen. Mange gårde og huse blev mennesketomme og forfaldt efterhånden, og over de dyrkede marker bredte lyngen sig og skjulte plovfurerne, som man senere har konstateret i Suderbyens område, hvor man kunne se både agerskel og plovfurer i den daværende lynghede helt frem til 1870.

Der lå også ældgamle vejspor hen over heden, og den gamle kongevej, der blev anlagt gennem Østvendsyssel efter forordning af 1754, kom til at gå over samme hedestrækning.

Adskillige forhold tyder på, at Suderbyen har eksisteret. Navnet Byrvang bringer tankerne hen på byvangen i relation til en bys eksistens. Ruinen af Hundslund kirke, der ligger ved Kirkegaard i Thorup, bærer vidnesbyrd om, at der må have været en tæt befolkning i Suderbyens område indtil 1350, da kirken blev nedlagt.

Det har været en meget anselig kirkebygning, der målte 33 m fra øst til vest og 12 m i bredden. Indtil 1350 var den sognekirke, og den store nedgang i befolk-

Ruinen af Hundslund gamle kirke, som lå her på bakken ved Kirkegård indtil 1350. Omkring kirken var en gammel begravelsesplads. Også i kirken var der begravelser.

ningstallet har formentlig været årsag til, at kirken ikke senere er blevet vedligeholdt. I stedet for har man i sognet anvendt Klosterkirken, som er blevet udvidet med et stokværk, hvorefter nonnerne har holdt gudstjeneste i øverste og menigheden i nederste etage.

Tilbage af den gamle Hundslund kirke er i dag rester af det stensatte alter. Men hele kirkens areal er fredet, og hvor kirkemurene har stået, er der plantet en hæk, der giver et godt indtryk af kirkens størrelse.

Fra kirkebakken med ruinen ser man mod nord området, hvor Suderbyen menes at have ligget. I en sænkning i terrænet har man kunnet påvise det gamle gadekær. I 1876 lå der omkring dette gadekær 8 gårde, hvoraf de seks er flyttet ud. Den ene af gårdene skal have været den gamle præstegård.

Kirken, byvangen, gadekæret og spor af plovfurer under lyngen er således forhold, der vidner om en gammel landsby, hvis eksistens dog fortsat vil være en gåde.

Et gammelt sagn fortæller forøvrigt, at hele Hundslund sogn var uddøet i pestens tid på to mennesker nær, en ældre karl i sognets vestlige del og en ældre pige ved Asaa, og de to fandt hinanden, da de fra hver sin kant af sognet gik ud for at søge efter overlevende.

Dette er dog kun et vandresagn, som i forskellige variationer berettes fra andre dele af landet, men det fortæller dog noget om sygdommens forfærdelige hærgen, en sygdom, man for de mange hundrede år siden stod ganske magtesløse overfor.

Greven ville forbyde gamle koner på 40 år ægteskab

Når en ung mand i gamle dage gik i giftermålstanker og havde udset sig den pige, han kunne ønske sig, var det ikke altid tilstrækkeligt, at han havde fået pigens ja. Forældrene havde som bekendt også noget at sige i slige sager, og muligvis var det endda ikke nok.

På Dronninglund gods havde visse godsejere tendens til også at blande sig i sognebørnenes ægteskabelige forhold. Således var brigader Halling kendt som ægteskabsformidler mellem flotte karle og smukke piger.

Noget i samme retning, om end på en anden måde, var det med Jacob Severin, som ejede Dronninglund fra 1736 til 1753. Han førte en omfattende handel på Grønland, og på sine første togter hertil måtte han bemande sine skibe med et pøbelagtigt mandskab, hvoraf flere forblev på Grønland og stiftede hjem.

Det stod ham klart, at det ikke var den rette befolkning for den fjerne ø, hvor Hans Egede udøvede sin mission, og derfor tilskyndede han mange bondesønner fra Dronninglund til at rejse med ham, og det lykkedes da også Jacob Severin at få de solide karle fra Østvendsyssel til at nedsætte sig som kolonister på Grønland. Det var jo i den tid, da bønderne var allermest trælbundne og stavnsbundne, så det var en forandring og samtidig en forbedring i kårene at stille i husbondens tjeneste til gavn for den grønlandske befolknings udvikling.

Det var dog ikke de eneste indblandinger på det ægteskabelige område, der på det agtværdige slot har fundet sted gennem tiderne.

I 1755 gik grev A.C. Moltke, som dengang ejede slottet, i krig mod det formastelige i at gamle koner på 40 år, efter at være blevet enker, gifter sig igen med karle, der er langt yngre. Dette uvæsen måtte standses, og greven udbeder sig derfor sin godsforvalters og præstens medvirken til, at den slags ikke sker i fremtiden.

Ingen er i dag ældre, end vedkommende selv ønsker at være, siger man, og »de unge på 40« er en almindelig brugt vending for denne aldersklasse, som i vor tid uden tvivl meget vil have sig frabedt at være modne til »aftægt«, men for et par hundrede år siden så man anderledes på tingene, for naturligvis var der grund til, at greven blandede sig i de ægteskabelige forhold.

Det var ikke af hensyn til de 40 åriges ve og vel, men sagen var den, at godsets velstand beroede på, at der var rigelig med arbejdskraft, så hoveriarbejdet kunne gennemføres, og at der var folk nok til at bebo fæstegodset, hvorved godsejeren kunne få landgilde, kongen skatter og præst og kirke tiende.

Selvom greven taler om lykkeligere og fornøjeligere ægteskaber mellem de unge, så fremgår det dog tydeligt af skrivelser fra slotsarkivet, at det er egoistiske hensyn, der spiller ind.

Greven skriver bl.a.: Da jeg tit og ofte, snart fra de fleste steder, ret med inderlig smerte må fornemme, at når en mand dør på en gård, og enkens alder er henmod eller over sine 40 år, altså de fleste tider til ægtestanden uduelig, dog med amtsbetjentens og forvalterens forevidende og tilskyndelse gifter sig igen med en ung karl, udi i hvilket ulige giftermål ej at tale om, mange andre oftest derved ulejligheder, sjældent børn avles, medens derimod den af Gud selvintenderede

ægteskabs hovedhensigt, nemlig børnenes forplantelse, ynkelig og uforsvarligt tabes og landets og godsernes styrke, samt befolkningen fra år til andet mere og mere svækkes, i stedet for, at når unge folk af lige alder kommer sammen, langt flere børn avles og et lykkeligere og fornøjeligere ægteskab kunne ventes.

Så ligger denne magtpåliggende sag mig så nær på hjertet, at jeg herved byder godsforvalteren på sin samvittighed og således, som han agter over for Gud på hin dag at forsvare, at han ved alle lejligheder, tilligemed præsten, på et ham betroet gods af aller yderste kræfter stræber derefter, at slige omberørte ulige giftermål herefter så vidt det til ham står, bliver hæmmet og ej tilstået, medens i det sted alle tider unge folk sammenhjulpen på gårdene, at de kan stræbe at avle børn sammen, så de ved for hvilke de stræber.

Men skulle nogle gamle koner, som går over deres 40 til 50 år ikke ville lade sig råde, da forbeholder jeg mig, når de for gæld og gårdens fald lovlig kan sættes ud af gården, at translocere dem til aftægtssted eller hus.

Såvel præsten som godsforvalteren svarer, at de deler grevens meninger og skal gøre, hvad der står i deres magt for, at de 40 år gamle koner ikke indlader sig på giftemålstanker med sognets unge mænd.

For at understrege den gode vilje yderligere kan godsforvalteren glæde greven med, at han har bortfæstet gården Raunholt ved Dronninglund til to unge mennesker på 30 og 28 år. Det glædede greven meget. Men helt rolig er han dog ikke, og i 1757 skriver han igen til godsforvalteren for at høre, om forordningen

Dronninglund Slot på grev Molktes tid.

stadig virker tilfredsstillende. Han vil også gerne vide, hvor mange par der er blevet gift, hvorledes deres alder er, og om ægteskaberne har været lykkelige, hvor fællerne er af samme alder.

De ægteskabelige forhold skaber mange problemer for godsforvalteren, der gang på gang kommer ud for, at »gamle koner« i fyrrerne ønsker ægteskab med yngre karle. Både han og præsten må sørge for at mægle, og når det ikke hjælper, træder præstefruen hjælpende til.

Det sker således, da en 44 årig enke fra Ørsøgaard ønsker at gifte sig med en karl på 38. Greven vil ikke give sin tilladelse til dette ægteskab og truer med at sætte bruden på aftægt. Men over for kærligheden har trusler ringe magt, og i mange tilfælde hjalp mæglingsforsøgene ikke. I 1760 giftede Lars Axelsens enke i Gingsholm sig med en 28 årig karl fra Asaa — hun var selv 46 år. Både præst, godsforvalter og greven stod magtesløse over for problemet, og da præstefruen heller ikke formåede at overtale parret til ikke at gifte sig, måtte man give op. Lignende tilfælde indtrådte i Geraa, Glinvad og Agersted.

Kunne greven således ikke slukke den gnist, der tændes, når hjerter stod i brand, så formåede han at sikre sit slot mod ildsvåde. Han var den første, der indførte et brandvæsen på sit gods, og det var efter den tids forhold et meget imponerende brandslukningsmateriale, han anskaffede sig.

Der står et kors ved den alfare vej

På grøftekanten ved den gamle hovedvej 10 mellem Vodskov og Bouet står et granitkors, der bærer indskriften: »Paa dette sted jeg fandt min sidste livsvandring år 1856«

Kun få i dag aner, hvad dette kors dækker over. I gamle dage, da landevejstrafikken foregik i et sindigt tempo, har mange standset op ved korset og drøftet den begivenhed, der for godt 100 år siden i så høj grad satte sindene i bevægelse, men nu farer folk forbi stedet uden lægge mærke til korset, og hvis en eller anden tilfældigvis gør ophold, vil han eller hun kun vanskeligt kunne læse den gamle indskrift, der står meget utydeligt.

Fundet død med en væltet vogn over sig

En mand satte på dette sted livet til i 1856. Ved den smalle, sandede landevej, der var flankeret af dybe grøfter, blev manden fundet i de tidlige morgentimer den 5. november, 1856. Han lå i den dybe grøft og var død, og over ham lå en væltet vogn, fyldt med tømmer, medens hestene stod stille foran vognen. Var der sket et ulykkestilfælde eller en forbrydelse? Det var det store spørgsmål, som beskæftigede vendelboerne i de nærmeste år omkring begivenheden.

Trafikulykker var dengang sjældne og navnlig da med dødelig udgang. Ja, de var så sjældne, at den forulykkedes enke fandt anledning til at sætte det omtalte kors på mandens dødssted. Hvis dette var blevet en tradition, ville vore landeveje få mange kors opstillet.

Men det varede ikke længe, før folk begyndte at beskæftige sig med en teori om, at den omkomne ikke var dræbt ved et færdselsuheld, men myrdet ved et groft overfald, som var blevet skjult af den væltede vogn, som forbryderen skulle have dækket sin ugerning med.

I 1880 skriver forfatteren Niels Hancke i »Skizzer«:

»Tæt ved gaarden, paa grøftekanten staar der et monument, som, hvis det faar lov til at blive staaende, vil kunne give kommende tiders oldgranskere noget at bryde deres lærde hjerner med«.

Den mand som satte livet til, var slagter Ole Fjeldgaard Christoffersen, Gammel Kirk ved Dronninglund.

Hans barnebarn, nu afdøde Peter Olsen, Aalykke, Melholt har fortalt om begivenheden: »Jeg tror ikke på, at bedstefar blev dræbt ved overfald. - Ole Fjeldgaard Christoffersen var slagter, men desuden var han også handelsmand og landmand. Han havde en lille ejendom i Thorup, der endnu er i slægtens eje. Hver uge kørte han med kød til Aalborg. Han slagtede derhjemme, og efter hans død fortsatte en af sønnerne som hjemmeslagter.

Hestevognskørsel som sport!

Den 5. november 1856 var han, som han plejede på den ugentlige tur til Aalborg. Da han på Gammel torv havde solgt sit kød, skulle han også have solgt et par heste.

Nu var det dengang almindeligt, at disse handelsmænd fik sig lidt at drikke, inden de kørte hjemad og det har vel også været tilfældet denne dag. Når de så blev noget oprømte, skulle de prøve, hvor hurtigt de kunne køre, og der var ikke så sjældent kapkørsel mellem et par vogne.

Kuskene prøvede så hver især på at krænge den anden vogn til side for at komme forbi, og efter hvad jeg har fået fortalt, skulle dette også have været tilfældet her.

En anden mand har krænget bedstefars vogn ud til grøftekanten, hvor vognen væltede, og bedstefar blev dræbt, da vognen trillede om i den dybe grøft.

Jeg husker også, at han fortalte, hvorledes sognefogeden kom ridende hjem til bedstemor for at berette, hvad der var sket. Da han kom ind i gården, stod fråden ud af munden på hans hest, og bedstemor, der tog imod ham, begyndte at skænde på sognefogeden, fordi han havde været så hård ved hesten. Men sognefogeden svarede blot:

- Du får snart noget andet at tænke på. Og så kom den sørgelige meddelelse.

Når jeg ikke tror på, at bedstefar blev myrdet, skyldes det, at han ikke havde sine penge med sig. Dem havde han før hjemturen sat i banken i Aalborg. Var han blevet overfaldet, skulle røverne nok forinden have fået undersøgt, om han havde haft penge på sig. Min bedstemor flyttede siden her til Aalykke, hvor hun døde og blev begravet på Øster Hassing kirkegård, hvor også bedstefar ligger begravet«.

Korset ved hovedvej 10 mellem Vodskov og Bouet.

Ole Fjeldgaard Christoffersen var født i Kobbermølle ved Dronninglund. Hans far var indsidder Christoffer Pedersen og hans mor Ane Malene Thronsdatter. Ole blev kaldt Wolle Faarbak, et efternavn han havde fået, fordi han i sin tid havde en lille ejendom »Faarbakken« i Øster Hassing.

Han giftede sig i 1838 med Kathrine Margrethe Carstens fra Poppelgaard i Øster Hassing, hvis slægt familien har ført tilbage til 1470. Mine bedsteforældre flyttede en del omkring. De havde den ene af Føltvedgårdene nogle år og flyttede så ind til Ulsted. I september, året før bedstefar omkom, købte de gården i Gammel Kirk.

Ole Fjeldgaard Christoffersens oldebarn, fru Maren Jensen, Thorup, fortæller om korset ved landevejen:

Min far har fortalt mig om hændelsen med oldefar. Min far var også af den formening, at oldefar ikke var blevet dræbt, da han havde sine penge i behold. Så vidt jeg har hørt, siger fru Jensen, havde han pengene på sig, da han blev fundet.

Beretning om, at Wolle Faarbak blev myrdet af en svensker

Imidlertid fortæller Thorkild Gravlund i »Herredsbogen« af 1930 noget andet om episoden. Han skriver:

»Der er rejst en sten lige nord for Nørre Uttrup øst for Gildsig i 1856. Da skal to svenskere have dræbt en fragtmand fra Dronninglund og væltet vognen i grøften, som var det sket ved vaade, men en af dem tilstod drabet før sin død«.

Denne svensker kom senere til at tjene på en gård i Melholt. Han blev altid kaldt »Svenske Anders«.

Han var meget musikalsk, og da manden, han tjente hos, også spillede, kom de to godt ud af det sammen. Til sin husbond betroede Svensker Anders efter overleveringen på sit dødsleje, at han sammen med en anden svensker havde begået mordet på Wolle Faarbak.

De to svenskere tjente dengang på gården Engholm.

I den gamle kirkebog i Dronninglund fra den tid står der om Ole Fjeldgaard Christoffersen, at han er begravet på Øster Hassing kirkegård efter at han var »død ved væltning på landevejen«.

Det var enken, der rejste mindet. Hun lod en stenhugger, Jørgen Jensen Stenkløver, Ulsted, lave granitkorset.

Således er historien om korset, der står ved den alfare vej, hvor mennesker daglig farer forbi i hverdagens travle jag.

Ad den gamle kongevej

Indtil midt i forrige århundrede gik den gamle Kongevej som en hovedfærdselsåre fra Nørresundby over Hjallerup, Ørsø, Skelgaarden og Præstbro til Sæby. Endnu er der rester af denne vej i Dronninglund kommune. Her gik Kongevejen forbi Frederikshvile, hvor den kendte grønlandsfarer Jacob Severin i 1744 oprettede en kro og flyttede Hundslund marked dertil. Vejen fortsatte uden om Hjallerup til Gl. Kirk, hvor den passerede Galgehøjene, der var Dronninglund birketings rettersted i gamle dage.

Rækken af oltidshøje på begge sider af vejen viser, at der her har gået en færdselsåre lige fra den grå middelalder og op til vor tid, og at der har været bebyggelser her gennem 4-5000 år. Hvor Kongevejen skærer sig gennem bakkedraget nord for Ørsø tæt ind mod Storskoven, ses maleriske, dybe slugter. Står man nede i disse, ses himlen som en stribe for oven. Det er en seværdighed, ligesom den gamle oldtidsvej også er en stor sjældenhed.

Vejen har dog aldrig været nogen mønstervej. I det hele taget havde de vendsysselske veje ord for at være dårlige i gammel tid. Ganske vist havde man helt tilbage fra 1688 et organiseret vejvæsen med vejinspektør under amtsmandens opsyn. En af disse vejinspektører i Aalborg stift var kromanden Thomas Laursen Kjærulf i Ørsø.

I 1793 blev vejvæsenet lovhjemlet ved en forordning, hvorefter herredsfogeder, politimestre og birkefogederne sammen med amtmændene fik opsynet med

Dele af den gamle kongevej findes endnu, som her ved Gl. Kirk, hvor kongevejen passerer ganske tæt på de to Galgehøje, man kan se fra landevejen.

vejene. Men så godt som alt vejarbejde var pligtarbejde, og bønderne syntes ikke bedre om det end om det forhadte hoveriarbejde. Når dertil kom, at tilsynsarbejdet var meget dårligt betalt, så fik veje og broer lov til at henligge uberørt af både arbejde og tilsyn.

Når kongen meldte sin ankomst til landsdelen, fik man travlt med at tilse vejene og sikre sig, at broerne var i stand til at tage imod den tunge, kongelige karosse.

Flere af kongerækken har befærdet den gamle Kongevej, og det største optog, vejen har været vidne til var da Christian den 6. i 1733 passerede den på rejse til Norge sammen dronningen og dronningens moder, markgrevinden af Culmbach. I rejseføIget var der 180 personer, som sammen med de kongelige overnattede på Dronninglund Slot, der dengang ejedes af Carl Adolf von Plessen. Rejsen forløb uden videre uheld gennem Jylland til Vendsyssel. Straks efter overfarten på Limfjorden konstateredes Kongevejens dårlige stand, og tre fjerdingvej fra Dronninglund væltede kammerjomfruens vogn i grøften. Samme skæbne fik kongens stærkt lastede rustvogn.

Det var dog ikke altid, et kongebesøg kunne få vejvæsenet til at foretage forsvarlige reparationer af veje og broer. Da Frederik den 6. i juni 1830 kørte ad Kongevejen, var broen over Voer Å i en sørgelig forfatning. Herredsfoged H. Müller, Sæby, viste ikke større interesse for sit områdes vejvæsen. Helt ignorere sit hverv kunne han dog ikke, da han fik besked om det kongelige besøg, og derfor sørgede han for, at broen blev klinet med ler og pudset op, så den så tilforladelig ud. Kongens vogn nåede velbeholden over broen, men der kunne ikke være tvivl om, hvem der sigtedes til i et avisindlæg den 17. juni samme år, hvor en indsender skrev: »I et distrikt, hvor man ikke plejer at tage sig vej- og brovæsen meget nær, var man i betryg med mange af forhåndenværende materialer ved ej at kunne få en bro tilstrækkelig belagt, der skulle passeres af en høj og vejkyndig person. Man klinede broen med ler, trøstede sig med, at det vel bestod, til den af højvedkommende var passeret«.

Den kendte historiker og arkæolog J. J. Worsåe kom jævnligt sammen med sin far ad Kongevejen, når de fra Vejle kørte den lange vej til Albæk præstegård for at besøge præsten J. J. Asmussen, der var en god ven af familien. En sådan rejse tog seks dage hver vej.

J. J. Worsåe var grundlæggeren af den videnskabelige arkæologi. I en beskrivelse af oldtidens gravskikke skriver han, at de gamle, fribårne mænd valgte deres gravsteder højt til vejrs. De ville ikke hvile i de lune dale, men på åsens ryg-ge, hvor der var vidt udsyn, og hvor den friske vestenvind uhindret kunne stryge hen over deres grave, et vidnesbyrd om, at disse forfædre var et frit og selvstændigt folk. Intet sted har Worsåe fået dette indtryk stærkere bekræftet, end her langs Østvendsyssels gamle Kongevej.

Her ligger også Dronninglund Herreds rettersted, Galgehøjene, hvor der i den mørke middelalder har været hængt, brændt og stejlet efter gamle, grusomme metoder.

Det er beskedne rester, der er tilbage af oldtidsvejen, som midt i forrige århundrede blev afløst af en mere moderne vej fra Nørresundby over Flauenskjold til Sæby. Men det er et historisk område, som kan fortælle om vendelboers virke gennem tusinder af år.

Kattuntryk fra Ørsø var de vendsysselske pigers ønskedrøm

I gamle dage har der været en udbredt industri i Dronninglund kommune omkring Dronninglund gods.

Det drejede sig navnlig om teglværker, og da stadion i Naturparken blev anlagt i 1948, stødte man her på fundamenter af flere teglværker, som ved nærmere undersøgelser viste sig at have været i brug i tiden fra omkring 1600 til et stykke ind i 1800 tallet.

Gamle mennesker kunne forøvrigt erindre, at deres forældre havde kaldt området for »Teglmarken«. Det var navnlig i grev A.G. Molktes tid på Dronninglund gods, at fabrikation af teglsten fandt sted i stor stil.

Der er også i »Stræden« ved hovedgården fundet rester af et farveri og stamperi, og fund af forme til fremstilling af kridtpiber har man også gjort i forbindelse med udgravninger ved de gamle teglværker.

En ganske speciel virksomhed, hvis ry nåede vidt omkring i Vendsyssel, fandtes i forrige århundrede i Ørsø, hvor »agtværdige Poul Mortensen« havde etableret et kattuntrykkeri og tøjpresseri på gården Trusbak. Hans produktion af farvestrålende stoftryk på kjolestoffer var dengang de unge pigers ønskedrøm, og det skaffede ham en betydelig omsætning.

På Try Museum findes en smukt forarbejdet træplade med følgende indskrift: »Herunder hviler de jordiske levninger af agtværdig mand Poul Mortensen, født i Hørby sogn den 13. april 1794. Død i Skjellet i Dronninglund sogn den 25. november 1854 i sin alder 60 aar. Fred være med dit støv«.

Denne plade fremstillede Poul Mortensens søn over faderen. Pladen var hvidmalet, men grundfarven er forlængst forsvundet, derimod står bogstaverne stadig tydeligt på pladen. De er nemlig malet med farve, som Poul Mortensen omkring midten af forrige århundrede benyttede til sine kattuntryk, og tiden har vist, at disse farver er uforgængelige.

Virksomhed med stor søgning

Poul Mortensen rejste som ung til København, hvor han lærte sig kattuntrykkeriet, og efter at han var vendt tilbage til Vendsyssel, overtog han gården Trusbak i Ørsø, der dengang var en mindre ejendom, som passede til en mand, der ved siden af landbruget havde sit håndværk at passe.

Det vakte stor opsigt, at en sådan virksomhed blev oprettet ude på landet, hvilket dengang var ganske ukendt. Sammen med kattuntrykkeriet havde Mortensen tøjpresseri.

Medens gårdmandskonerne ellers måtte sende deres vadmel ind til byerne for at få det presset, hvilket var ret besværligt for dem, kunne de nu aflevere det i Ørsø, og Mortensen fik hurtigt stor søgning.

Vidt omkring var »Poul Trusen«, som han blev kaldt, kendt. Han besad store evner og var meget alsidig. I København havde han lært at fremstille smukke tørklæder, hvoraf flere endnu findes hos hans familie rundt omkring i landet. Hans kone Maren vævede, og Poul Trusens farvestrålende kattuntryk var eftertragtet af enhver husmoder. En stor del af hans produktion, der efterhånden blev fa-

briksmæssig, gik ud på at trykke mønstre på bomuldstøj, som egnens bønder kom med til ham, men desuden solgte han sine produkter på omegnens krammarkeder. Poul Trusen var altid sikker på, at der kom kunder omkring hans bod på markedet, for det var almindeligt kendt, at den bedste markedsgave, som man aldrig kom forgæves med, var et tørklæde fra Poul Trusen. Dertil kom, at de stærke farver, han anvendte, straks faldt i øjnene på de unge piger, så markederne gav ham en rivende omsætning.

Det var ikke ligegyldigt, hvilke farver der anvendtes ved kattuntryk, og erfaringerne viste, at mange kattuntryk, som fremstilledes andre steder, meget hurtigt blev afbleget ved vask, og farverne fortonede sig helt efterhånden. Derfor ville egnens folk helst handle med en mand, de kendte, og som de vidste fremstillede holdbare ting.

Rest af sjælden tøjpresse i kostald

Endnu længe efter Poul Trusens død stod hans tøjpresser på »Trusbak«. Den bestod af et stort træstativ med en svær skrue på. Tøjet blev anbragt mellem jernplader og med et stykke pap anbragt imellem hver stykke. Når tøjet var anbragt i pressen, blev pladerne skruet sammen, og efter en tid kunne det smukt pressede tøj tages ud.

Poul Mortensens gamle bog med trykprøver, sammen med trykblokke, der er brugt til at fremstille de viste trykprøver.

Denne presse ville i dag have haft kulturhistorisk interesse, men desværre var den blevet så medtaget af tidens tand, at Poul Trusens familie havde fjernet den, inden museumskredse kom på sporet af dens eksistens. Der er dog en lille rest tilbage af den. I 1911 fik gården en ny kostald, som man hentede fra Bakgården i Gl. Agersted. Da det viste sig, at træbjælkerne til stalden var for korte, da den blev genopbygget på Trusbak, forlængede man bjælkerne med jern fra tøjpressen.

Poul Trusen fortsatte sin virksomhed, til han døde i 1854. Da kattuntrykkeriet på det tidspuntk var ved at gå af mode, standsede denne industri, mens sønnen førte presseriet videre en tid endnu.

De mønstre, Poul Trusen anvendte, fremstillede han selv meget kunstfærdigt af metalstrimler og stifter på svære træklodser, og disse er stadig velbevarede og er skænket til hjemstavnsmuset i Try, hvor man kan se både formene og en bog med de forskellige mønstre, Trusen arbejde med. Denne bog er trykt i Poul Trusens egne farver, og skønt den nu er snart 140 år gammel, står farverne stadig rent og klart, et bevis på, hvor holdbare hans farver var.

Industrien på ejendommen i Ørsø var enestående i sin art. Den var på en måde en slags kunstindustri. Andre fremgangsmåder har imidlertid fortrængt den gamle fabrikation.

Selvom trykkeriet er gået i glemmebogen, og kun få ved, at der har ligget en sådan virksomhed i Ørsø, så fortæller de bevarede effekter fra kattuntrykkeriet på Try Museum om en initiativrig mand, og om et interessant håndværk i Østvendsyssel i forrige århundrede.

I en østvendsysselsk landsbyskole omkring 1850

Den 29. juli 1814 fik vi en ny skolelov. Den var meget længe undervejs og krævede mange overvejelser, hvilket ikke var så mærkeligt i betragtning af, hvad der var sket i årene forud. 1807-14 krigen med England, 1813 statsbankerotten og endelig i 1814 Norges adskillelse fra Danmark.

Men var den nye skolelov længe om at blive ført ud i livet, så kom den til gengæld til at danne grundlaget for skoleundervisningen i mere end hundrede år. Helt op til 1937 var den på mange områder endnu aktuel.

At det var påkrævet med en radikal ændring af skoleforholdene omkring 1800 indså de fremskridtets mænd, som havde arbejdet for bondestandens frigørelse. Skulle de resultater, der var nået, komme bønderne til gode, måtte der oplysning til.

Ganske vist var der kommet lidt mere gang i skolearbejdet med indførelse af konfirmationen i 1736. Nu krævedes der et vist mål af læsefærdighed og religionskendskab for at blive konfirmeret, og det blev af de fleste anset som en skam at blive afvist fra konfirmationen.

I det gamle skolereglement hed det ganske vist, at udenadslæren ikke måtte drives på forståelsens bekostning, men alligevel var der en del af datidens lærere, som stadig klemte på med remseri og mekanisk udenadslæren.

Ikke sært, om skolemesteren blev gal

I »Vendsyselbogen« skildrer Nis Gertsen en undervisningstime så sent som lige før 1800 således:

Elever i Geraa skole i 1890. Navnlig pigerne ligner »små voksne« med den gammeldags påklædning og håret redt tilbage.

»Her sidder i en skole omtrent 20 børn. Nogle skal lære at kende bogstaverne, nogle at stave, nogle skal læse højt, andre sagte. Men der er en skrækkelig larm. Når den stilner af, råber skolemesteren: Læs børn! Og på éngang råber alle i munden på hverandre så højt som muligt, ABC og katekismus, evangeliebog og »forklaring« synges mellem hverandre i en så snadrende og ubehagelig koncert, at man ikke kunne undre sig, om skolemesteren blev gal. Midt under den voldsomme larm kommer den ene efter den anden op med sin lektie. Nu skriger man ham igen ørerne fulde. Medens han hører på den ene, leger de andre. Stille! råber skolemesteren og spørger den, han overhører, hvad det var han sagde. Imidlertid skriger en, en anden griner, en tredie fløjter. Endelig er timen forbi. Læg bøgerne sammen! råber den plagede mand. Træskoene klaprer til afsked, døren lukkes, og dagen er gået - Gud ved, til hvilken nytte!« Hvor skolearbejdet foregik på den måde, var der ikke megen undervisning deri.

I Vendsyssel var det dog ikke helt så galt med bøndernes oplysning, og det kom af, at skolerne her gennemgående var bedre end andre steder, men nok i højere grad skyldtes det, at der heroppe fra gammel tid har været drevet hjemmeundervisning.

Gamle optegnelser fra skolen i Gerå

Et talende eksempel herpå er nogle gamle optegnelser fra en kendt mand i Asaa i forrige århundrede og begyndelsen af dette. Det er tidligere lægdsmand og sognefoged Jens Chr. Jensen. Han var en stor personlighed og en mand, der overkom umådelig meget. Det var da heller ikke tilfældigt, at han fik tildelt fortjenestmedaljen og dannebrogsordenens sølvkors. Mange i Østvendsyssel vil stadig huske Jens Chr. Jensen som den eminente fortæller, han var. Han sad som bestyrer af Landbosparekassens filial i Asaa næsten til sin død i 1939 og havde mange andre tillidshverv.

En ting lærte Jens Chr. Jensen aldrig, nemlig at køre på cykel. Derimod var han en mester i at spadsere. Når han f.eks. skulle en tur til Hjørring, hvor han ikke så sjældent havde ærinde til i embeds medfør, tog han med toget til Hørby, hvor han så skulle skifte til Hjørringtoget. Det fandt han imidlertid ikke var ulejligheden værd. Så han stod ud i Hørby og spadserede videre til Hjørring. Når han skulle til København, tog han altid med Ålborgbådene. Dem kunne han komme med fra Hals, hvortil han spadserede og tog så med den lille motorbåd ud til damperen, som omtrent holdt stille i Limfjorden og havde lagt rebstigen ud. På samme måde gik hjemturen over Hals.

Babylon i Melholt

Jens Chr. Jensen var født på gården Babylon i Melholt 1851. På det tidspunkt var der ingen skole i Melholt. Der havde været en skole tidligere. Kr. Værnfelt omtaler Melholt gamle skole i beretningen »Fra Kjær Herreds Å«. Den var opført på gadejorden, og huset og haven var der, hvor nu mejeriets have er. På det gamle udskriftningskort er angivet et hus med have »Skolehuset«, og i 1752 nævnes som fadder i Sønderkjær »Niels Povelsen, skolemester i Melholt«. Først i 1882 fik Melholt igen en skole, der opførtes i Vester Melholt mellem Fjeldgård og Melholtsgård.

Da Jens var lige godt 6 år, begyndte han skolen i Gerå. Den første skoledag medbragte han foruden ABCen nogle breve, som emigranter havde sendt famili-

Den gamle prinsesseskole i Geraa. Da der kom ny skole i 1870, overtog Geraa's Pottemager skolen, og den er senere nedrevet.

en i Melholt. Han viste Læreren dem og sagde på bredt vendsysselsk: »A hår tået dem mæ, for at do ka hør', A osse ka løs skrøwt!« Og så læste han brevene højt for den forbavsede lærer Frandsen, der klappede Jens på hovedet og sagde: »Du skal med mig ind og have »en bette sød«.

Om sin skolegang fortæller Jens Chr. Jensen i optegnelserne bl.a.:

»Skolen i Gerå var i 1850 allerede omkring 140 år gammel, hvilket nok kunne ses på den, selvom prinsessen havde ladet den bygge af gode materialer. I skolestuen stod lange borde med bænke, der var så høje, at vi ikke kunne nå gulvet med fødderne. Gulvet var af sten og meget ujævnt, og undertiden kunne det være gennemrodet af muldvarpe eller mus. Yderdøren var usædvanlig bred, men den var skrøbelig, gennem den kom man ind i skolestuen og en anden til lærerens lejlighed. I døren ind til skolestuen var der et kighul, så læreren kunne belure børnene ude fra.«

Hårde midler for at lede børnene på rette vej

Opdagede han nogen uregelmæssig opførsel, kunne der let vanke prygl. Man så dengang med bekymring på ungdommens udvikling og så vel sådan på det, at der måtte gribes ind med hårde midler for at lede børnene på rette vej. Læreren skar jævnligt et bundt pilekviste, som han anvendte ved passende lejlighed, undertiden så ivrigt, at kvistene fløj rundt i klassen.

Allerede før børnene kom i skole, havde man i hjemmene som før nævnt ved en læremors foranstaltning hjulpet børnene til nogen kundskab. Undervisningen indledtes med øvelser i at skrive og tegne i sand. Siden kom så øvelser med griffel på en tavle, og sidst fik børnene lov til at skrive med blæk i en bog. Der var mange elever i klassen på forskellige alderstrin, og læreren anvendte den

indbyrdes undervisning, som også var almindelig mange andre steder. Til undervisningen blev udtaget nogle af de dygtigste elever som hjælpere og bihjælpere. De blev opstillet sammen med de kammerater, de skulle hjælpe. Jens Jensen kom ret tidligt til at agere hjælper. Med en tilspidset pind dirigerede han den, han skulle hjælpe, til at skrive i sandet. Det begyndte med forskellige streger, hvortil Jens kommanderede: op og ner' - og og ner' osv. Bagefter skulle der så tegnes bogstaver i sandet.

En skam at blive afvist ved konfirmationen

Hjælperne assisterede også ved læsning, og det var ikke ualmindeligt, at en mere tungnem elev betalte en særlig god mellemmad til hjælperen og derved slap for at blive indberettet til læreren.

I de gamle optegnelser beretter Jens Chr. Jensen også om, hvordan det gjaldt om at få lært Luthers lille katekismus, når konfirmationsalderen meldte sig. Han fortæller, at der var nogle, der aldrig nåede videre end til at kunne sige: »Vi skulle over alle ting frygte og elske Gud.« Sådanne kunne ikke blive konfirmeret ved sognets præst. En nabopræst var dog mere end villig til at konfirmere disse børn, hvis de ellers var skikkelige og gode, men han stillede tillige den betingelse, at de skulle kende forskel på de almindelige mønter.

Vi fik lært både at skrive og regne. Der var særlig lagt vægt på religion, men også lidt historie og geografi blev os fortalt. Læreren var god til at spille på violin, og så blev der sunget af hjertenslyst ind imellem, og det var jo meget opkvikkende. Skolen havde så at sige ingen materialer til børnenes brug. Skriveredskabet var en fjerpen, som vi selv måtte skaffe, og blæk skulle vi også selv have med i en lille flaske. Trækpapir kendte vi ikke dengang, man brugte i stedet fint sand, som blev drysset hen over det skrevne og derefter blæst væk.«

De hygiejniske forhold var ikke særlig gode. Eleverne måtte selv på skift hjælpe med rengøring af skolelokalet. Klædedragten gjorde, at pigerne med det store sjal over hovedet, og om vinteren iøvrigt byltet ind mod kulden, så betydelig ældre ud, end de var. Mange af børnene havde langt til skole, nogle helt indtil en mil, og det var ikke ualmindeligt, at de kom drivvåde om morgenen og måtte tørre sig så godt det nu var muligt ved kakkelovnsvarmen. Undertøj var ukendt af de fleste, man brugte godt og stærkt vadmelstøj. De madpakker, vi havde med hjemmefra, var gode og for de flestes vedkommende lavet af gode hjemmefremstillede produkter, som man efter slagtning opbevarede i saltkar i kælderen.

På skolen var der brevsamlingssted under Sæby postkontor. Læreren sørgede så for, at børnene fik modtagne breve med til aflevering hjemme eller måske til naboerne.

Lærerens løn var lille, og derfor skete det nok, at børnene havde et stykke sulemad med til lærerfamilien. Det blev afleveret inde hos lærermadammen, der kvitterede med et stykke ostemad og en lille dram dertil. På egnen ansås drammen for de voksnes vedkommende at høre til det daglige brød.

Udflugter og fester var det småt med, men sammenfattende herskede der, har Jens Chr. Jensen fortalt, et godt kammeratskab med hjælpsomhed og en god moral. Også gudsfrygt og nøjsomhed blev værdifulde egenskaber hos befolkningen i Gerå i midten af forrige århundrede, og dermed havde prinsesse Sophie Hedevig, som var stærkt præget af pietismen, ikke sat sit skolearbejde i gang forgæves.

Sommer og sol over Sømosen

Når man uden for sognets grænser tilfældigvis ser en udstilling af billeder med adskillige motiver fra vort lokale område, kan det ikke undgås, at man bliver interesseret, ikke mindst når billederne er af en vis historisk valør.

Det var tilfældet for mig en forårsdag for en snes år siden, da jeg tilfældigt kom i Rødovre-Centret i København. Her i et gademiljø havde artisten Ølund Barley, København, udstillet cirkusbilleder i form af plakater, programmer og fotos, samlet gennem 50 år.

Ølund Barley har formentlig den største samling af cirkusarkivalier, der findes i Europa, og eftersom flere kendte cirkusfolk er udgået fra Sømosen i Dronninglund Storskov, var denne plet fra Dronninglund kommune synligt repræsenteret på udstillingen i billeder fra cirkus Altenburg, cirkus Mundeling og det i dag så kendte cirkus Benneweis.

Ølund Barley er ikke nogen ukendt person. Hans store samling har været vist i T.V., og i Dronninglund var hans navn fremme, da der var tale om, at rottekongen Cibrino ville testamentere sin samling af effekter fra gøglerverdenen til et påtænkt gøglermuseum i Hjallerup.

En trestjernet seværdighed, der glippede

I tilknytning til de planer, som var fremme om sagen, kom der en henvendelse fra bibliotekar Finn Stendevad, Esbjerg, der som historisk- og cirkusinteresseret komplimenterede kommunen med opgaven, man var i gang med, og som han ikke var i tvivl om, ville blive en trestjernet seværdighed. Bibliotekaren tilføjede yderligere en ide i forbindelse med oprettelse af et gøglermuseum, idet han påpegede, at det ville blive en seværdighed af international karakter, såfremt man kunne supplere gøglermuseet med et cirkusmuseum og henviste til Ølund Barleys samling. Kunne disse to forenes, ville man have en seværdighed, som inden for sit felt kun kunne overgås af »Cirkus Worlds Museum and Library« i Baraboo, U.S.A., der er vinterkvarter for verdens største cirkus »Ringling Bros«.

Det viste sig imidlertid, at det var umuligt at realisere ideen om gøglermuseet, hvor stor interessen end var, ikke mindst i Hjallerup med det store marked som baggrund, men også i den øvrige del af kommunen med Sømosens gøglere og cirkusfolk i erindring.

Historien og historier omkring livet i Sømosen i gamle dage dukker op i forårstiden, hvor folk søger til Storskoven, og hvor navnlig Sømosens særprægede område tiltrækker besøgende. Det var jo her de havde vinterresidens de kendte cirkusfamilier, og det var herfra de startede deres turneer rundt i hele Skandinavien i den første del af dette århundrede.

Far, mor og ni børn i familiecirkus

Den gren, der havde størst tilknytning til Dronninglund, var slægten Hertzberg. Den første af slægten var Heinrich Christoffer Hertzberg, der boede i Dronninglund sogn, hvor han i Dorf havde en vinterhytte. Senere flyttede han til Sømosen, hvor han døde den 25. februar 1917, 74 år gammel, og han ligger begravet på Dronninglund kirkegård.

Cirkus Hertzberg var særlig interessant derved, at det startede som et familiecirkus, hvori samtlige Heinrich Hertzbergs ni børn optrådte. De holdt sammen

til henimod århundredskiftet, men eftersom de enkelte familiemedlemmer selv stiftede familie, trådte de ud af cirkuset, og under en storm væltede cirkusteltet i Dorf. Der var ikke råd til at købe nyt, og dermed blev cirkus Hertzberg opløst. Det var i begyndelsen af dette århundrede.

Den bedst kendte cirkusdirektør, som på den tid rejste landet rundt med cirkus var Ernhardt Gustav Mundeling. Han var født i Rønneby i Blekinge 1860. Sammen med forældrene kom han som barn til Sømosen, hvor han trådte sine barnesko. Hans far Christian Adolf Andreas Mundeling, der var gift med Anna Katrine Dortea Lucia Hertzberg, var slægtens første mand i Danmark og kom hertil fra Ditmarsken i Tyskland. Han byggede 1875 et hus i Sømosen, hvor familien holdt til om vinteren. Når foråret kom, vågnede rejselysten hos dem, og de drog ud i landet, hvor de ernærede sig som skærslippere, musikere og ved iøvrigt at optræde.

Ernhardt Gustav Mundeling og Justine, der skabte det i Skandinavien så kendte Cirkus Mundeling.

Lærte akrobatik som fireårig

Ernhardt havde som nævnt sit hjem i Sømosen, og her befandt han sig godt, selvom det var under primitive forhold.

Før forældrene slog sig ned i Sømosen, rejste de rundt i Skandinavien, og det var under en sådan rejse, Ernhardt blev født i Rønneby i Blekinge. Som fireårig lærte hans far ham akrobatik samt underviste ham i musik og i at slibe knive.

Som nittenårig mødte han i Sømosen Justine Magdalene Rosalia Altenburg som han giftede sig med, og det blev til et langt og lykkeligt ægteskab. De rejste ud sammen. Justine optrådte som linedanser. De havde i begyndelsen ikke noget cirkustelt, men optrådte på kroer, hvor de kom frem. Størst lykke gjorde Justine med at danse æggedans, som foregik på den måde, at ni æg blev anbragt på gulvet, et i hvert hjørne af dansegulvet og fem på midten. Så fik Justine bind for øjnene og dansede mellem æggene uden at træde på dem.

Grundlagde cirkus Mundeling

Efterhånden fik de tjent så meget, at de kunne anskaffe sig en beboelsesvogn og en lille hest. Før den tid trak de selv deres remedier på en lille kærre. Beboelsesvognen blev et stort gode for dem. I den voksede børnene op, Helene, Elvira, Ernhardt, Viola o.s.v., ialt blev det til en halv snes, dog ikke alle boede i beboelsesvognen. Ernhardt Mundeling stilede efter at etablere et rigtigt cirkus, og det lykkedes til fulde, således at man kan sige, at han og Justine sammen grundlagde Mundelingdynastiet, som herhjemme skabte begrebet cirkus, som det kendes i dag.

Ernhardt Mundeling var på alle måder en respektabel mand. Han var total afholdsmand og stærkt grebet af religion. På alle måder var han en fin og hæderlig mand, der havde let ved at få venner. Det første cirkustelt, Ernhardt Gustav Mundeling og Justine fik anskaffet kunne ved fuldt hus rumme 70 tilskuere.

Det begyndte med håndtrukket kærre fra Sømosen og optræden i stalden på de små kroer og endte med det store Cirkus Mundeling, som havde plads til 500 besøgende i teltet.

Men for at der kunne skaffes plads til så mange, måtte det uvægerligt gå ud over manegens størrelse, og det begrænsede naturligvis mulighederne for de optrædende, navnlig var det besværligt at have heste i manegen, og det var det vigtigste i datidens cirkus. Men ved flid og sparsommelighed - og dertil også en fortjent medgang - blev der foretaget udvidelser, således at cirkus Mundeling nåede op til at kunne have 500 besøgende i teltet. Når cirkus kom til Dronninglund, skulle familien som regel på et besøg i Sømosen og mindedes her, da de første gang mødte hinanden. Justine Mundeling havde et stort ønske, og det var at få et rigtigt hjem og hus. Hun var som artistpigen fra Sømosen kun vant til at bo primitivt i Dorf og Sømosen, eller de kørte i beboelsesvognen rundt på landevejene.

Køber »Vinterhvile« i Øster Svendstrup

I 1899 fik Justine ønsket opfyldt. Det tidligere posthus i Ø. Svendstrup blev ledigt, da Fjerritslevbanen åbnedes, og blev udbudt til salg. Justine Mundeling havde længe haft øjnene åbne for det og snakket om, at det lige var noget for dem. Her var der plads til udvidelse med ridestald for hestene og god plads for alt det materiel, der fulgte med cirkus.

Det endte med, at de købte det og kaldte det for »Vinterhvile«. Nu havde de rigtig plads for alle aktiviteter. Børnene fik ridelærer og kunne også indøve deres artistnumre her.

I »Vinterhvile« fejrede de deres sølvbryllup med mange gæster, og efter Ernhardt Mundelings indstilling blev der ikke serveret spiritus ved festen. Det blev et uforglemmeligt sølvbryllup, hvor gamle minder blev draget frem, og det samme var tilfældet, da de samme sted fejrede guldbryllup den 23. november 1930. Og der var nok at berette om ved disse lejligheder, om da stormen væltede cirkusteltet i Thisted, eller da deres datter blev overfaldet af en ellers tam abe, og da beboelsesvognen væltede også under en storm, ruderne knustes, og tallerkener og andet service blev knust, medens børnene og Justine blev slynget rundt i vognen, men heldigvis slap med overfladiske skrammer. Der opleves meget af cirkusfolk, som bestandig er på rejse og da navnlig dengang, da man ikke havde de faciliteter, som nutidens »nomader« er i besiddelse af i en moderne campingvogn.

Sparsom litteratur om Sømosens beboere

Også andre af Sømosens farende folk gjorde sig gældende inden for cirkus og forlystelsesverdenen. Megen litteratur er der ikke om disse mennesker. Ernhardt Gustav Mundeling har skrevet en lille bog om familiens liv og færden. Den findes i »Dansk Folkemindesamling« i det kongelige Bibliotek, fortæller C. Klitgård i en artikel om Farende Folk i Historisk Årbog 1953 og tilføjer, at optegnelserne vidner om en sympatisk, alvorsfuld og tilforladelig nedskriver.

Selvom det af forskellige årsager ikke blev til noget med at få et gøglermuseum i Hjallerup, og Barleys kæmpesamling af cirkusprogrammer og plakater m.m. heller ikke bliver opmagasineret her, så har vi stadig Sømosen, og når sommeren kommer med maj, vil mange traditionen tro søge til skoven, og navnlig får Sømosen stor søgning. Og så kan man da her i disse helt specielle omgivelser fremkalde den stemning, som i forrige århundrede var i Sømosen på denne tid, når alle dens beboere brød op fra 30-40 hytter og vandrede ud ad landevejene for igen at vende hjem, når vintertiden nærmede sig.

Vendelboerne for 160 år siden

De gamle vendelboere var utvivlsomt et folkefærd, ganske anderledes end de øvrige jyder. - I dag er det vanskeligt at finde dette særpræg. De grænser, som i gamle dage hæmmede samkvemmet, er forlængst fjernet, - og de moderne kommunikationsmidler har udlignet de forskelle, der var engang.

Det berømmelige slag, der fandt sted 3. pinsedag, den 6. juni 1441 ved St. Jørgensbjerg, hvor bondehæren kæmpede mod kong Kristoffers hær, skabte respekt for vendelboerne. »Først rendte de morsinger, og så de forrædere fra Thy. Tilbage stod de vendelboere, de ville ikke fly«.

Det er noget andre toner, der lyder i en bog, som den kendte amtsforvalter L. C. Brinch-Seidelin, Hjørring, skrev om den vendsysselske bonde i 1828 på opfordring af Det kongelige landhusholdningsselskab. Heri skildrer han på en meget interessant måde vendelboerne, som de var dengang.

På dette tidspunkt havde Hjørring 1104 indbyggere, Frederikshavn 970, Sæby 600, og i Dronninglund kommune var der 3640 indbyggere.

Brinch-Seidelin noterer, at overtroen er i aftagende, men dog udspringer vendelboens religiøsitet endnu af frygt. Imidlertid har han agtelse for religionen, besøger flittigt Guds hus og forsømmer ej husandagt. Mellem bonden og hans tjenestefolk hersker patriarkalske forhold. Mod andre bønder er vendelboen altid tjenstvillig, og ved at yde tjeneste just ikke er aldeles uegennyttig, men gør regning på gentjeneste. Han er gæstfri og ville føle sig fornærmet, når en fremmed bød betaling for, hvad han af sin fattigdom frembærer for ham. Han er ordholden, og først de senere tiders trængsler har tvunget nogle til at glemme denne dyd. Selv taler bonden meget og gentager ofte samme tale.

Som følge af, at der kun er få kroer, og at han ikke kan skaffe sig snaps uden at hente den der, er drikfældighed meget sjælden, og kun på markederne, hvor afvigelse fra tingenes almindelige orden synes at kunne passere, ser man enkelte fulde bønder. Det er lige så sjældent, han bander. Vendelboen er vist nok nidkær for, at hans rettigheder virkelige eller indbildte - ikke skulle krænkes, især når han tror, at hans eftergivenhed ville synes forsagthed, som hans kammerater ville spotte. Han bliver da stivsindet og er så vanskelig at behandle. Åbenhjertig er han ikke, mindst i omgang med dem, der er over hans stand.

Forfatteren fortæller videre, at vendelboerne ikke er noget muntert folkefærd. De synger sjældent, selv høsten går stille af. Derimod hører man adskillige ret vittige indfald, og kommer det an på teknisk snilde, kan bonden næppe i nogen dansk provins klare sig mod vendelboen. Han er langsom i sine bevægelser, og det kan skyldes, at klimaet tvinger ham til at klæde sig varmt og til at tage megen føde til sig.

Vendelboen var af tvingende grunde meget økonomisk, og han anskaffede sig aldrig noget, der kunne undværes. Hans nøjsomhed gik så vidt, at man kunne blive mismodig derover, siger Brinch-Seidelin.

Om sommeren var hans søbemad bestandig mælk, sød eller sur, og hans drik valle. Oksekød og flæsk solgte han, men spiste fårekød og ellers mest tørret fisk dyppet i madfedt, og til kartoflerne spiste han oftest kun salt.

De fleste bønder brugte årligt 1600 sild i husholdningen. I høstens tid og om vinteren tror han at drikke øl, men det er så tyndt og slet behandlet, at denne drik

ikke fortjener at have dette navn, ligesom hans brændevin er en hæslig drik. Meget spiser bonden, og fra hans tidligste ungdom animeres han dertil af de ældre, men en sandhed er det, at beskaffenheden af føden er desto ringere, så det er ved kvantitet og ikke ved kvalitet, det må forståes, når Pontoppidan siger: »De æde og drikke vel« - og med vished kan det antages, at ingen provins i Danmark bruger færre varer fra udlandet end Vendsyssel.

Visse undtagelser

Om vendelboens udseede skrives der, at vendelboen ikke er smuk, selvom han heller ikke har ubehagelige ansigtstræk. Øjnene er oftest gråblå, børnene sædvanligvis blege som følge af udslet, der også gør, at de er lave af vækst. En undtagelse med hensyn til vendelboernes udseende gælder for Østvendsyssel, hvor brigader Halling som bekendt forskønnede egnens befolkning.

Der er megen sygdom blandt vendelboerne, beretter Brinch-Seidelin, og bønderne er for en stor del selv skyld deri, for de lader deres små børn passe kreaturerne i uddrifter, hvor de går og fryser ofte i vand til midt på benene. Det svækker dem i den unge alder og er tillige skadeligt for deres moral, da forældrene, der har nytte af børnene, synes, at de derfor må se igennem fingre med deres fejl.

Inden for skolevæsenet er der sket en mærkbar fremgang efter den nye skolelov af 1813. Skolelokalerne er imidlertid for små, men enhver indretning, som ej kan ske uden udgifter for bonden, må opsættes til bedre tider.

Voergaard Slot.

Også her gør specielle forhold sig gældende i Dronninglund sogn, idet prinsesse Sophie Hedevig i 1719 oprettede syv skoler i sognet og dermed skabte et skolevæsen, der helt frem til skolelovens indførelse stod langt over skoleforholdene i andre dele af Vendsyssel.

Bøndernes bygninger betegnes som ringe, og navnlig var »rollingen«, som stuehuset kaldtes, mange steder i en ynkelig forfatning med lavtloftede, trange stuer, lergulve, - små døre, vinduer, der ikke kunne åbnes, og køkken og bryggers uden loft.

Dog var der nogle steder i nærheden af Hjørring ret nette gårde med godt tømmer og brændte sten. Som den smagfuldeste og solideste bygning i amtet nævnes Dronninglund slot, hvorefter følger Børglum Kloster og Voergaard.

Når det berettes om vendelboerne, at de kun meget nødigt anvendte udenlandske varer, så gælder det ikke for Læsø. Her havde kaffedrikningen indsneget sig, da et skib med kaffebønner strandede ved øen. Der gik en rum tid, før læsøboerne fandt ud af, hvorledes bønnerne skulle anvendes. De begyndte med at koge bønnerne, som de dog ikke kunne få møre, men da de endelig fandt frem til bønnernes rette brug, blev de så lidenskabelige kaffedrikkere, at de solgte højst fornøden fødekorn for at få denne drik.

Det var omkring 1780. - Siden tog denne lidenskab til, og kancelliraad Hesselholt, som en tid opholdt sig på øen, spåede, at kaffedrikningen ville komme til at betyde læsøboernes undergang. - Slet så galt gik det dog ikke.

Den ørkesløseste skabning under solen

Den vendsysselske bonde får i begyndelsen af 1800 heller ikke noget godt skudsmål, hvad flid angår.

»Det nødvendigste arbejde udfører han ganske vist udmærket, men derudover er han den ørkesløseste skabning under solen. Når han har proppet sin mave fuld med mad og drikke, strækker han sig på bænken, og de lange vinteraftener sover han ind ved rokkens snurren. På ham passer sig fuldkommen vel de Taciti ord: plus per otium transigunt, dediti somno cibopve - det er sørgeligt, at så megen menneskekraft går forloren«.

Men er mændene på sin vis dovne, så er kvinderne så meget desto flittigere. Der er blot det kedelige ved det, at hun ikke udfører sit arbejde godt. Aldrig vil man komme ind i en bondes hus uden at finde hans kone i arbejde, thi al den tid, køkken og bryggers ej kræver hendes nærværelse, har hun travlt med spinden, karten, vævning eller strikning hvortil kommer i de sogne, som driver fiskeri, at finde fiskegarn, hvortil hun selv spinder hampen. Hun er aldeles et trældyr og arbejder dagligen flere timer, som mændene tilbringer i lediggang. I sommerens tid, når pigerne er i marken, må konen ene lave maden, malke køerne, passe tillægsdyrene og desuden ofte hjælpe ved markarbejdet.

Der er forskellige arbejder, som mandfolkene finder vanærende for sig, men som fruentimmerne ej er for gode til, således at rense korn og at kline vægge. Manden og karlene kræver den nøjagtigste oppasning og nyder den også. Dog, konens virken har en skyggeside: Hun er aldeles ikke renlig. På hende selv, manden, børnene og stuen er så at sige snavset fastgroet. Hvad mad hun sætter frem, er i tilstrækkelig mængde, men slet tillavet.

Flæsk og kød er harsk, men således yndes det mest. Køkkenurter har man ej smag for, smørret er sædvanligen slet, mælken, som har stået under loftet, har

afsmag, og øllet er afskyeligt og oftest ikkun forvaret i et kar med løst dække. Brødet er bedre, men ofte løst og tørt formedelst blanding af byg og havre.

Der er dog visse undtagelser, hvad ørkesløsheden for mændenes vedkommende angår, og igen er det særlig Dronninglund sogn, der fremhæves. Her arbejde-

Det var navnlig hygiejnen, der blev angrebet i begyndelsen af 1800 tallet i Vendsyssel. I gryden over det åbne ildsted blev maden blandet med røg og aske, og det blev ikke bedre af, at gryden i sig selv var snavset og madvarerne ofte fordærvede.

de mændene flittigere og forarbejdede husflid, bl.a. træsko, vogntømmer og agerredskaber, og der blev flettet kurve og bundet koste. Her nævnes igen brigader Halling som en foregangsmand, idet han anbragte de flinkeste af bønderdrengene ved de håndværk, han anså dem for dueligst til.

Man har forøvrigt på det tidspunkt søgt at animere bønderne til at være mere flittige i deres fritid, og Det kgl. Landhusholdningsselskab udsatte i 1813 en belønning til dem, som ville oplære almuen, det var med det sørgelige resultat, at ingen gjorde sig fortjent til den.

Tøj blev der ikke købt meget af. Nogle fruentimmere havde en kattuns kjole, men den holdt længe, da den meget sjældent brugtes, fordi man ikke kendte modens love. Det almindeligste var, at konen var selvproducerende af tøj til familien og tyendet. Tjenestekarlen betingede sig vadmel og lærred som en del af lønnen, og i tjenestepigens løn indgik også det lærred, hun skulle bruge. Derfor var der i næsten alle gårde og huse en væv, hvor konen, datteren og pigen arbejdede.

Bonden var klædt i trøje af ufarvet eller gråt vadmel, vest af stribet hvergarn, bukser af samme tøj, vadmel eller skind. Han havde en grå frakke på, når han skulle fra hjemmet, og i enkelte sogne anvendtes grå kavajer med slag. Fruetimmerne gik hjemme i hvergarns skørter og vadmelstrøjer. »Vistnok beflitte de sig på og troede, at de var nette, men de var det langtfra«, skriver Brinch-Seidelin.

Den vendsysselske bondekone forsynede ikke alene husstanden med tøj, men hun skaffede også ved sin flid manden en god hjælp til hans daglige udgifter. En stor del af hendes arbejde blev solgt på markederne, hovedsagelig på Hjallerup marked.

På Læsø havde kvinderne en speciel dragt. På højtidsdage bar de en sort fløjels eller plydses trøje med mange knapper, hager og hægter af sølv, og de gifte koner havde et sølvbælte om livet, et noget kort skørt af mørkt stof lagt i mange folder, sort fløjels hue, et hvidt klæde bundet om hoved og hals, hvide strømper og på skoene sølvspænder. Da de var ranke, havde en fin hud og små fødder, var de ret vakre i denne dragt, som vel var kostbar, men som gik i arv fra mor til datter. Mandfolkene på Læsø, af hvilke der kun var få i forhold til kvinderne, klædte sig som sømænd og købte deres tøj i de havnebyer, de besøgte på deres rejser.

Som binæringsveje nævnes i bogen fra 1828 i Vendsyssel fiskeri, teglbrænding, træsagers tilvirkning, biavl og forskellige håndværk. Vigtigst var fiskeriet. I 1826 blev der ved Sørå fanget så mange ål, at et par mænd, som hver havde 4-5 ruser, solgte for over 100 rigsdaler, hvilket efter den tids forhold var en umådelig pengesum, og med de små priser, der var på ål, har det drejet sig om enorme mængder. I Albæk sogn var der 11 både med 43 mand. Derimod var der så godt som intet fiskeri i Sæby. Fiskerne her var så fattige, at de ikke kunne holde deres redskaber i stand, og havnen var overfyldt med sten, der var faldet ned fra de gamle moler, og de var en stor fare for fiskerbådene. I Frederikshavn var der otte både hver med 6 fiskere. Størst var fiskeriet i Skagen, hvor der var 23 både.

Meget er ændret i de godt 160 år, der er gået, siden Brinch-Seidelin udgav sin bog om vendelboerne, og særlig har vort århundrede dannet rammen om en fremgang, som ingen af den tids mennesker kunne have drømt om. Hvis den tids bonde kunne have stået i sin lille, snavsede stue og set gennem de altid lukkede grønne vinduer ind i velfærdsstaten Danmark, da ville han havde rødmet slemt, om han havde hørt vor tids vendelbo i sentimentale vendinger udbrede sig over de gode, gamle dage.

Et af Nationalmuseets skønneste smykker blev fundet mellem Asaa og Geraa i 1872

I Dronninglund kommune stiftede man for over 100 år siden bekendtskab med russisk kunst gennem et arkæologisk fund.

Det var i 1872, da en landmand, der boede mellem Asaa og Geraa, under tørvegravning fandt et guldsmykke af meget sjælden art. Midtvejs mellem åen i Asaa og Geraa å var der dengang en tørvemose, og i ca. en meters dybde blev smykket fremdraget. Det viste sig at være et guldhalssmykke, som havde den anselige vægt af 613 gram, et pragtfuldt smykke, der som danefæ blev afleveret til Nationalmuseet, hvor det nu findes og henregnes til de skønneste og mest bemærkelsesværdige smykker på museet.

Smykket lå på den faste jordbund under tørven og dækket af det lag, der her som så mange steder er dannet over resterne af oldtiden. Guldhalsringen var i formen forskellig fra andre fund i Norden, både i ædle og i simple metaller, og det var dengang vanskeligt at fastsætte dets alder og oprindelse.

Riflede guldtråde i koncentriske buer

Det specielle ved smykket var to store afsluttede, hule knopper, hvis top var stærkt buet, glat, og derunder et parti af form som en tragt. Det tragtformede parti var dekoreret med riflede guldtråde, anbragt i koncentriske buer. Mellem buerne fandtes rækker af perler, samlet med en s-formet tråd. Det var så fint og udsøgt forarbejdet, at man kun kunne se det gennem en betydelig forstørrelse.

Lignende fund fra Rusland

Smykkets oprindelse kom man nærmere, da der i 1876 i Smela ikke langt Dnepr-floden, syd for Kiev blev fundet to guldsmykker, hvis lighed med fundet i Asaa var så udtalt, at man ikke kunne tvivle om et nært slægtskab.

Dertil kommer, at man kendte endnu et guldsmykke, som bortset fra mindre forskelle lignede fundet ikke blot i dimensioner, men også i udførelse. Det blev fundet i 1842 sammen med guldmaske til at dække den dødes ansigt og en guldring, og dette fund er gjort i en af de talrige grave, som viser beliggenheden af den græste by Olbia, ikke langt fra Dneprs udløb i Sortehavet.

Dette fund er dateret til de sidste århundreder før Kristi fødsel.

Sammenligner man forskellene mellem det danske fund og de russiske smykker og mellem de russiske indbyrdes, er det nærliggende at konstatere, at slægtskabet er meget nært, selvom de kan stamme fra lidt forskellige epoker. Derfor kan man slutte sig til, at guldhalssmykket fra Asaa er importeret fra Sydrusland og går tilbage til tiden omkring Kristi fødsel.

Til Østvendsyssel under usædvanlige omstændigheder

Teorien understøttes iøvrigt af, at smykkerne har samme form, nemlig det store halssmykke med hule endestykker ofte føjet sammen med en lille tap, der rager frem på en af knopperne og beregnet til at hægte i et hul på den anden.

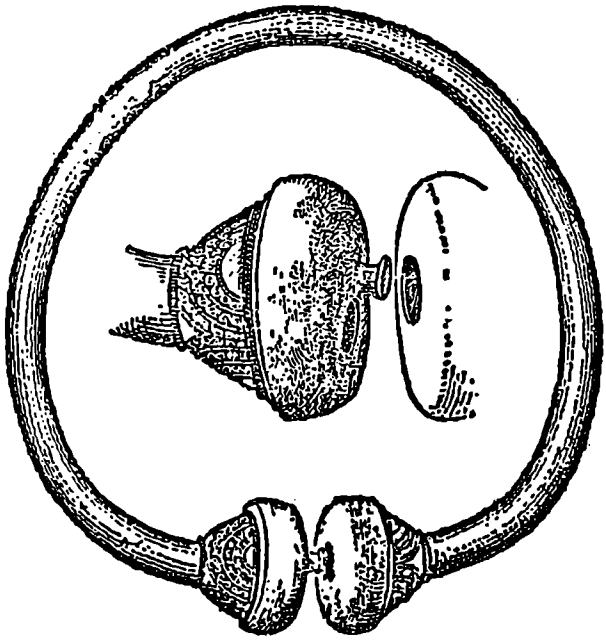

Denne form på smykker kendes fra mange steder i Rusland, Estland, Letland og Lithauen. I disse egne er smykkerne fremstillet i bronze. De er af senere dato og går ikke længere tilbage end de første århundreder i vor tidsregning. Et isoleret stykke er således nået helt til Dronninglund sogn under usædvanlige omstændigheder.

Sammenligningerne med de nævnte smykker gav således gode grunde til at henføre det sjældne smykke til den græskskythiske del af Sydrusland. Skytherne var et folkefærd, der levede på stepperne i det sydlige Rusland mellem floderne Don og Donau, hvor de synes at have været kendt allerede på Homers tid. De første nærmere efterretninger om dem skyldes Herodot, som besøgte deres land omkring 450 f. Kristus, men allerede ved den tid havde grækerne anlagt mange kolonier på Sortehavskysten.

Nyere arkæologiske undersøgelser har godtgjort, at Skytherne under græsk påvirkning nåede et ret højt kulturtrin og bl.a. forfærdigede mange smukke metalsager af særprægede former, og det kan således være et smykke herfra, der i hin fjerne tid er komme til Østvendsyssel og på en eller anden mystisk måde er endt mellem Asaa og Geraa, hvor det har ligget i tørvejorden, til den østvendsysselske landmand i 1872 var så heldig at finde det frem.

Læreren sejlede fra Geraa skole i et dejtrug

For knap 100 år siden var julen nær blevet ødelagt i mange hjem i Østvendsyssel, og navnlig var området ved kysten i Geraa stærkt truet, da Kattegat med en hel ukendt styrke brød ind over de lave kyststrækninger. Julestormen 1894 taltes der om i mange år. Det ellers så fredelige Kattegat viste sig med overraskende pludselighed fra en side, man aldrig før havde oplevet. Det var ikke fordi, man ikke kendte til oversvømmelser, navnlig i tøbrudstiden efter en heftig snevinter, når åløbene ikke kunne tage de store vandmasser, der kom fra bakkedragene ved åernes udspring, og der er talrige beretninger om sejlads f.eks. på Havnegade i Asaa, når åen her svulmede op, og oversvømmelserne gik i et med havet. Det er kalamiteter, som regulering af åløbet har bragt til ophør. Det kunne være slemt nok, men kan dog ikke sammenlignes med vandfloden som hin jul på sine steder trængte flere kilometer ind i landet.

Nu er der næppe nogen tilbage, som har oplevet og husker begivenheden, men nu afdøde overlærer Karl Kristian Matthiasen, Dronninglund, der gennem mange år var en flittig skribent af beretninger fra Østvendsyssel, hørte i sine drengeår mange historier om julestormen og har siden fået levende skildringer heraf gennem ældre mennesker i Geraa, der oplevede denne særegne optakt til julen. K.K. Mathiasen fødtes i Geraa skole 1907, hvor hans far Jens Matthiasen var førstelærer.

Blandt de geraaboere, der havde julestormen på nærmeste hold, har Matthiasen fortalt, var brolægger Niels Nielsen, Aabo. Han havde en gård ved Geraaen. Op til jul det omtalte år rasede stormen i flere dage fra nordvest. Fra Vesterhavet pressedes store vandmasser ind i Kattegat, og dagen før lillejuleaften begyndte vandet at gå ind over de lave marker. For beboerne ved strandkanten begyndte det at se faretruende ud, men trods dette var folk i godt humør, for i mands minde havde husene ikke været truet af vandet i væsentlig grad. Desuden var både børn og voksne fortrolige med havet. Mange havde selv en båd og fiskede til husbehov, og ingen var ukendt med at sejle, også når havet skummede lidt.

Niels Aabo var den føromtalte dag på arbejde i Geraa by, og hen på eftermiddagen gik mænd fra naboejendommene til byen dels for at få en hyggelig sludder med andre geraaboere, og dels for at gøre de sidste indkøb inden helligdagene. Hjemme havde kvinder og børn travlt med juleforberedelserne, og de var såmænd ikke særlig kede af at være mændene lidt foruden i den travle tid.

Ved 15-tiden begynder vandet imidlertid at stige. Det kom meget pludseligt og overraskende, og medens mørket faldt på, listede vandmasserne fra åen og havet op omkring husene. I løbet af en times tid var alle huse omgivet af vand. Kvinder og børn måtte søge op på loftet. Medens vandet steg, oplevedes spændende og uhyggelige øjeblikke. Eftersom vandet nåede op om kakkelovnene, gik ilden ud. Kreaturerne brølede i staldene, og vandet vedblev at stige. Mændene, der var på indkøb i købmandsgården, blev hurtigt klar over situationens alvor og søgte hjemad, men det var umuligt at komme frem. Grøfter og gærder var ikke til at skelne. I åen lå der et par både, og i dem søgte man så at trodse stormen. På det tidspunkt lå gårdene ved kysten som øer i det store hav.

Strandgården var værst truet. På vej hertil mødte folkene i båden redskaber og forskelligt inventar, der flød rundt i vandet. I stuen på gården sad en grædende mor med to småpiger på et bord. Fra tørvehuset kom den ene tørv efter den anden sejlende gennem en åben dør, og meget komisk lagde tørvene sig i en dynge om kakkelovnen.

Åen ved Geraa gamle skole oversvømmer det meste af skolens legeplads.

Beboerne blev nu bjerget til et andet hus, der lå højere og derfor ikke var så udsat. En julegris, der havde fået udsættelse med slagtningen til længere hen på vinteren, blev også reddet fra druknedøden, selvom det var en meget besværlig redning, genstridig som den var.

Man gik nu igang med at sætte mærker for vandstanden, så det kunne ses, hvor meget vandet steg. Den kraftige storm og vandets pisken om husene forøgede uhyggestemningen. Først ved 22 tiden kunne der spores et lille fald i vandstanden, og som vandet sank, steg humøret. Men selv da vandet forsvandt, stod der mange ubehageligheder tilbage. Som en skæbnens ironi fulgte efter oversvømmelsen brandfare. I laderne fandtes en del spergel, som man på den tid dyrkede meget af på magre egne, idet man ikke kendte videre til brug af kunstgødning. Spergelen blev brugt som staldfoder og var presset hårdt sammen, og fugtigheden fik varmen i den til at stige til mistænkelige højder. En tæt damp stod ud fra spergelen, og så måtte mændene i gang med at sprede afgrøden, eftersom den truede med at brænde sammen.

Adskillige fiskere var på havet, og de kunne dårligt få landkending. Et hold fiskere søgte i deres lille båd havn i en gård ved kysten, og her blev de modtaget særdeles godt med juleøl og andre gode ting. På vej ind til gården grundstødte deres fartøj forøvrigt på gårdens møding.

Vandfloden kom også overraskende for markens dyr. Navnlig mange harer omkom i vandet, medens andre løb forvildede om på de små højdedrag. En enkelt hare blev taget med ind på en gård, hvor den blev vinteren over og blev efterhånden tam som et husdyr.

Særligt slemt var det med brøndene. De måtte tømmes op til en halv snes gange, før der kunne laves en ordenlig kop julekaffe. Jorden derimod tog ingen skade, tværtimod havde man sommeren efter den bedste avl af rug gennem mange år.

Længere inde i landet var der omkring Geraaen også betydelige oversvømmelser. Således fortæller K.K. Matthiasen, at skolen var helt omgivet af vand. Læreren, der var ene på skansen, måtte i mangel af en båd forlade skolen i et dejtrug. Han havde åbenbart følt trang til at finde adspredelse hos andre og fandt dejtruget anvendeligt i den særlige situation. Dog havde han ikke tænkt over, at et sådant nok har skibets form, men ikke dets køl, og under sejladsen kæntrede hans »skib« i en dyb grøft, hvilket naturligvis gav anledning til stor munterhed i byen, ikke mindst blandt hans elever.

Eftersom stormflodens bølger kom på afstand, var det mere de muntre episoder, der blev omtalt, og så kunne geraaboerne under stor morskab fortælle om, da de i julen 1894 måtte sejle i dejtruget hen til bageovnen for at tage brødene ud.

Tyrehoved i klart blåt glas fra Ingeborg Skeels glasværk

På Try Museum findes et tyrehoved, et par cm. stort, i blåt klart glas. Det har engang siddet på et drikkeglas, som har tilhørt Ingeborg Skeel til Voergård. Det blev fundet i en udgravning af et glasværk på Voergårds mark lidt nord for Voer kirke.

Fundet af glasværket blev gjort af husmand Evald Jensen, der rettede henvendelse til museumsbestyrer P. Christensen, Try, som forestod udgravningen. Det foregik for omkring et halvt hundrede år siden og var arkæologisk set en stor begivenhed. Sagen var nemlig den, at fund af et glasværk var noget meget sjældent, og det var første gang, man havde stødt på et sådant i Vendsyssel. Kongen bød nemlig, at de såkaldte »glashytter« skulle nedrives, når glasbrænderen havde fuldført sit arbejde. Der måtte ikke stå noget som helst tilbage, som kunne anvendes til glasfremstilling. Årsagen hertil var, at det krævede enorme mængder af brændsel at fremstille glas, og kongen ville med sit påbud forhindre, at der blev drevet rovdrift på skovene.

Udgravningen ved Voergård blev fulgt med største interesse af Nationalmuseet, og P. Christensen høstede megen anerkendelse for sit dygtige arbejde med det sjældne fund.

Glas og lervarer i samme udgravning

Det viste sig forøvrigt også, at der i samme brænderi var blevet brændt lerkrukker, hvoraf der blev fundet et stort antal skår af forskellig art. Disse potteskår, der var forsynet med ornamenter, gjorde det let at tidsfæste fundet af glasværket.

I 1582 indkaldte Frederik den Anden en tysk glasbrænder, som opførte et brænderi i Ry ved Silkeborg. Kongen byggede på den tid Kronborg slot, hvortil glasbrænderen skulle levere glas. Da vi ved, at Ingeborg Skeel var en god ven

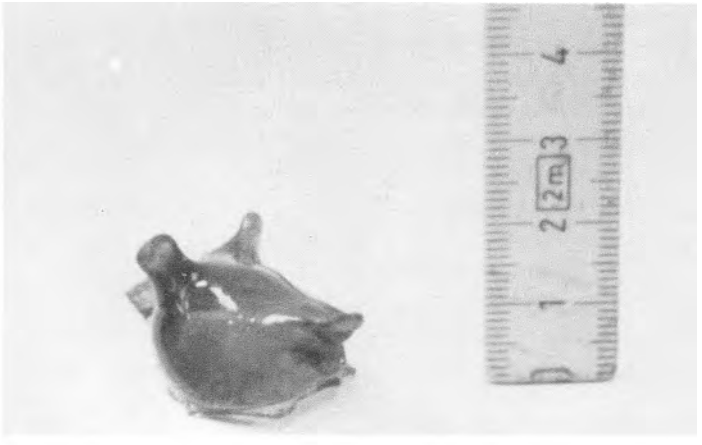

Det lille tyrehoved fra Ingeborg Skeels tid.

af kongen, er det muligt, at den kongelige glasmager også har leveret glas til Voergårds østfløj, som Ingeborg Skeel lod opføre i 1586. De store vinduer på Voergård har krævet en efter datidens forhold ret betydelig mængde rudeglas, en vare, der var sjælden og forholdsvis kostbar, navnlig når glasset skulle skaffes fra udlandet. Imidlertid har fundet af glashytten ved Voergård sandsynliggjort, at glasset er produceret i umiddelbar nærhed af slottet. Men derfor kan det udmærket være glasmageren fra Ry, som har foretaget produktionen ved Voergård.

12 sønner med glastrompet

Der var forøvrigt på samme tid en anden kendt tysk glasfremstiller, glasmester Niels, i Danmark. Han var ansat på Visborggård, da den var under opførelse. Det fortælles om ham, at han havde 12 sønner, og da kong Frederik den Anden engang besøgte gården for at se bygningsværket, blev han modtaget af de 12 ungersvende, der blæste i glastrompeter, som faderen havde pustet.

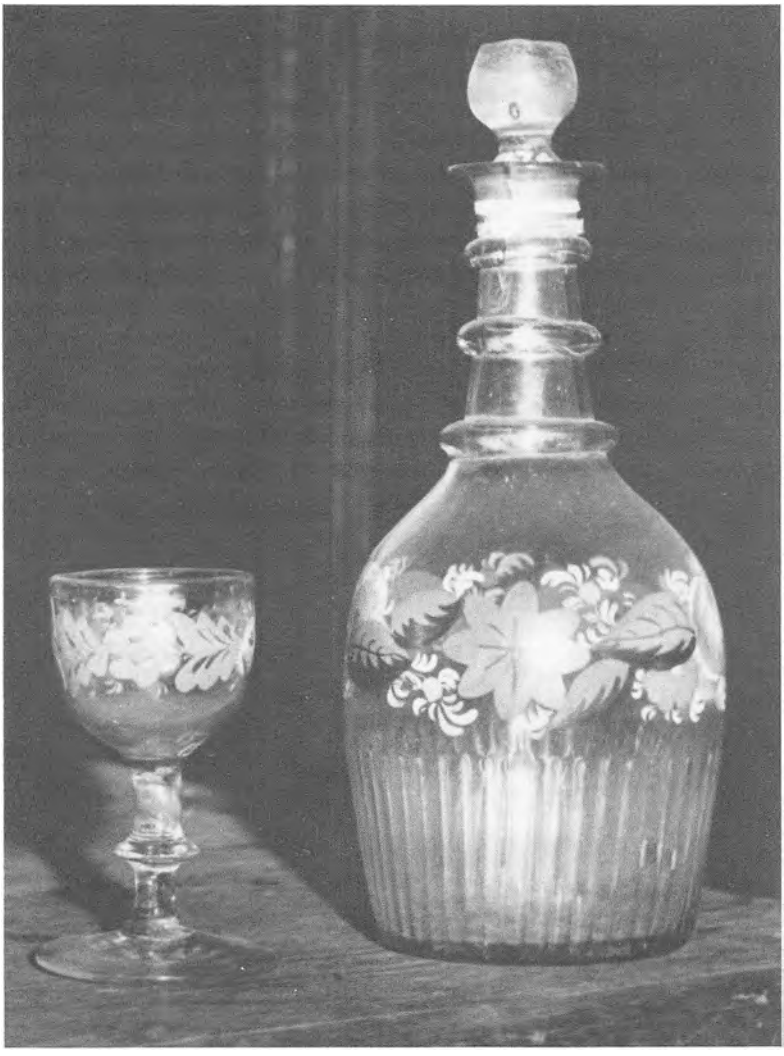

Karaffel og glas, der stammer fra en dødsboauktion i Hellevad i 1888.

»Glaspusteri, en herlig magi«, skriver Adam Oehlenschläger i »Et St. Hans aftensspil«, og der har altid været noget magisk over dette håndværk, som har skabt adskillige kunstnere i fremstilling af glas under alle former og ikke mindst kunstnere inden for glasmageri, hvis smukke storslåede resultater ses i adskillige kirker, bl. a. som baggrund for alteret i Hjallerup kirke.

De ældste bevarede glasmalerier er en række profetskikkelser i Augsburgs domkirke fra ca. 1100, og de er karakteristiske ved deres monumentale virkning. Det var dog særlig i det 12. og 13. århundrede, glasmalerier havde deres blomstringstid, da murenes areal indskrænkedes i de store gotiske domkirker og gav plads for store vinduer.

Glasproduktion et gammelt håndværk

Glassets historie er af meget gammel dato, således kendes amuletter og glasperler fremstillet for fire tusinde år siden i det gamle Ægypten, og fra midten af det andet årtusinde har man mindre vaser og karformer i glas. De blev produceret i Alexandria, hvorfra fremstillingen bredte sig over Palæstina, Føniken til Rom.

Her fik glasproduktionen et center omkring Kristi fødsel, og det var forøvrigt her, glaspusteri med pibe blev opfundet.

Try museum ejer en meget fin samling af gamle glas, som beboere i Østvendsyssel har skænket til museet. En del af de gamle glas stammer fra Konradsminde Glasværk. Dette blev oprettet af greve Schimmelmann til Lindenborg ved herresædet i Rold Skov, men blev senere flyttet til Aalborg.

Et særligt smukt eksemplar af en karaffel med tilhørende glas stammer fra en dødsboauktion i Hellevad 1888. Det var sognerådet, som holdt denne auktion over de få ting, et afdød fattiglem ejede, og særlig værdifuldt var den smukke glaskaraffel, der blev købt af et sognerådsmedlem Jens Christensen, hvis søn P. Christensen senere overlod karaffel og glas til Jørgen Nørgaard, Tolstrup, der havde en omfattende samling af gamle ting, en samling, der blev grundstammen i Try Museum ved dets oprettelse i 1928.

Med stud for plov og vogn

Et studekøretøj. - Det må jo høre en fjern fortid til. Forrige århundrede eller måske endnu længere tilbage. Ja, sådan er der nok mange, som tænker.

Og så er billedet slet ikke så gammelt endda. Det er fra 1942, altså fra krigens tid, og motivet er fra Asaa, hvor en tidligere lærer, som af en eller anden grund hellere ville drive landbrug end undervise, havde slået sig ned og drev sit landbrug med to stude som trækkraft for vogn og plov.

De første gange dette mærkelige køretøj kørte gennem gaderne havde det en hale af børn efter sig, men opmærksomheden svækkedes efterhånden, og snart lagde man ikke mere mærke til studekøretøjet end til andre køretøjer.

Kun da stifteren af Aalborg Tivoli, fabrikant Volmer Lind, der i krigsårene opholdt sig meget i Asaa, en dag havde brug for et særlig flot køretøj og lejede byens charabanc, men måtte tage til takke med studene som forspand, vakte de igen interesse, og det meste af landets presse sørgede for, at denne hændelse kom til alles kendskab.

Men iøvrigt passede studene deres daglige dont, så længe deres ejer levede, og det har formentlig været det sidste par arbejdende stude i kongeriget.

Medens den yngre generation så på det mærkværdige køretøj, som var det et nyt bilmærke, der var kommer på markedet, fremkaldte det hos gamle mennesker, som i deres barndom på landet var kendt med stude som arbejdskraft, minder om en tid da tempoet var roligt og afbalanceret.

Et husmandssted eller boelssted, som det kaldtes, havde altid et par stude, men kun undtagelsesvis heste. Og bonden var tilfreds med den trækkraft, for studene kunne virkelig udføre et stykke arbejde.

De var tålmodige og gik trofast og støt deres gang med den tunge vogn. Hurtige som heste var de ikke, men de havde andre fordele, der gjorde dem nyttige i fortidens landbrug. De sank ikke så dybt ned i de bundløse veje og kunne derfor trække vognen, hvor hestene uvægerligt gik fast. Når hestene sådan pludselig sank i, blev både kusk og heste urolige, og ikke sjældent endte det med løbskkørsel.

Studene gik derimod med sindsro ud i den værste søle, og de havde kræfter nok til at trække vognen igennem det. En køretur på fire - fem mil kunne et par stude nok tilbagelægge på en dag, og dermed bekræftede de ordsproget: »Den der kører med stude, kommer også med«. Var farten kun ringe, så var den dog konstant. Skulle landmanden derfor på en længere tur med studene, måtte han regne med at komme sent hjem, og tidligt skulle han op den næste dag. Søvnen kunne han imidlertid redde sig undervejs uden frygt for trafikale ulykker. Studene skulle nok selv sørge for at komme uden om eventuelle modgående køretøjer, og havde de først nogle gange fulgt en vej, kendte de den ud og ind.

På varme sommerdage måtte kusken dog være på sin post, for så kunne studene blive bremsegale og bissede, som det hed. Bremserne var en plage for studene.

På større gårde holdt man stude til det arbejde, hestene ikke kunne udrette. Når gårdejeren skulle på rejse, kørte han naturligvis standsmæssigt med hestene, men det kunne hænde, at han undervejs måtte bejle til en boelsmands gunst og velvilje, hvis hestene var gået i bløde, og kun stude kunne hjælpe.

Et par stude var billigere i anskaffelse end et par heste og desuden billigere i drift. - Når studene efterhånden gled ud af billedet og blev fortrængt af heste, var den væsentligste årsag, at de var for langsomme, og med de bedre veje blev studene ikke mere uundværlige.

Studekøretøjet i Asaa omkring 1940 var derfor en éngangsforteelse, en gnist, der sluktes, lige så hurtigt, som den tændtes. - Men det bragte et pust fra de gamle dage, da man sagde:

»Studene går til pengene, hestene fra dem.
Stude kan hjælpe en mand på benene.
Har studen blot en bås og nok at æde, den ingen fordring gør på større glæde.«

Også i forbindelse med hekseri og anden overtro er stude kommet ind i billedet. Lærer Urban Hansen fortæller således om en forhekset stud fra Sudergaard i Hjallerup og kan tidsfæste begivenheden til efteråret 1820.

Da forsvandt der en stud fra Sudergaard. Der blev søgt efter den en hel dag uden resultat. Studens ejer Chren Sudergaard var gået nord på sammen med naboen Chren Byrvang og var nu alene på vej hjem det korte stykke vej fra Byrvang.

Næsten hjemme så han pludselig i det lyngbegroede vejspor studen ligge. Han pirkede til den med sin stok, men måtte give den et rap over ryggen, før den reagerede. Så endelig lettede den på sig, men på en sådan måde, at Chren straks blev klar over, der var noget galt ved det.

Den ligesom groede op af jorden på alle fire, skød i vejret og nåede op i et hus højde, samtidig med at den brummede fælt. Så tog den af igen og svandt ind, dens brummen blev svagere, og til sidst var den igen som hans stud.

Chren Sudergaard var naturligvis rystet over det, han havde oplevet og skyndte sig at løbe hjem, men studen fulgte lige i hælene på ham, og da de kom til bryggersdøren, masede studen på for at komme med ind. Manden tog da en økse, der lå uden for huset, og huggede et kors på dørtrinet, og i samme nu forsvandt studen som i en tåge, og man så aldrig mere noget til den forheksede stud.

Lærer Urban Hansen fortæller dette sagn i bogen »Norden for Fjorden«, hvori han beretter om hekseri og spøgelser i Østvendsyssel.

Studeforspandet vakte opsigt, da det i fyrrerne dukkede op i Asaa, men efterhånden gled det fordums køretøj ind i billedet.

Fiskeri i Østvendsyssel gennem tiderne

Fiskeriet, som gennem tiderne har været af så stor betydning for befolkningen langs Kattegat i Østvendsyssel, er beklageligvis kommet ind i en periode, der lokalt har sat en stopper for den aktivitet, som ellers har været kendetegnende for livet på Asaa havn.

Det betydelige rødspættefiskeri er stoppet af den simple grund, at der ikke mere er rødspætter af betydning i havet, og asaafiskerne har måttet søge til andre havne på vestkysten for at drive deres erhverv. Det betyder, at de må arbejde ude og kun kommer hjem i weekenden, og det er længe siden, man kunne se Asaa havn fyldt op med fiskekuttere.

Fiskeriet har dog gennem tiderne vekslet fra bølgedal til bølgetop som det hav, hvori det foregår, og forhåbentlig vender fisken tilbage, så havnen igen kan fyldes med den fiskerflåde, som alle savner.

Binæringsvej, men den vigtigste

I den gammel beskrivelse af næringsvejene i Østvendsyssel i begyndelsen af forrige århundrede omtales fiskeriet som en binæringsvej sammen med teglbrænding, træsagers tildannelse, kulbrænderi, biavl og forskellige slags håndværk. Dog understreges det, at fiskeriet var langt den vigtigste binæringsvej, og at det var vigtigt ses deraf, at de fleste gårde langs kysten supplerede deres indtægter ved at have en båd, så de kunne tage på fiskeri, når den travle tid med såning og høst var forbi.

Interessant er det at se i de gamle optegnelser, hvorledes man drev fiskeriet i begyndelsen af 1800 tallet, da Sæby med sine godt 500 indbyggere var større end Frederikshavn, og da Læsø som landsdelens betydeligste fiskeplads sysselsatte 180 mand fra midt i april til hen i juni ved fiskeriet.

I Saxos tid klagede man over, at der var så mange fisk i havet, at man ikke kunne ro bådene for dem. Den bekymring havde man dog ikke for godt halvandet hundrede år siden, men havet og Limfjorden var dog meget fiskeholdige, og blandt de virkelig gode fiskepladser i Vendsyssel var strækningen mellem Sørå og Voerså, hvor der blev fanget torsk og flyndere med vod, garn og bakker og torsk tillige med kroge og pilke.

Lukrativt ålefiskeri

Men navnlig ålefiskeriet var af stor betydning, og den kendte amtsforvalter Brinch-Seidelin, Hjørring fortæller i sin bog om Hjørring amt, at der ved Voerså og Sørå fangedes så mange ål, at et par mand hver fiskede for over 100 rd., og 43 mand var beskæftigede ved fiskeriet her.

En ukendt forfatter skrev i 1863 en artikel i Dansk månedsblad under overskriften »Træk af fiskeriernes tilstand på østkysten af Jylland mellem Skagen og Hals«. Selvom han er anonym, kan der ikke herske tvivl om, at det drejer sig om en aktiv fisker, eftersom han med stort kendskab til fiskeriet skildrer forholdene på den tid.

Forfatteren beretter om, hvorledes der i Sæby drives fiskeri både sommer og vinter, og byen har sin væsentligste indtægt derved. Dels handler nemlig landboerne her for med det samme at indkøbe fisk, medens de ellers ville handle i Aalborg eller Frederikshavn. Fiskeriet har gennem de sidste 20-30 år taget et vældigt opsving. Før fandtes kun 15-16 fiskere, som levede i stor armod og ikke havde mere end fra hånden til munden. De var efter ældre folks sigende så demoraliserede og ligegyldige, at de, når de kom i land fra deres fiskeri, satte deres fisk og fiskeredskaber på stranden, hvor konerne måtte gå ned og hente dem. Mændene derimod gik på værtshuset, hvorhen konerne måtte bringe dem deres middagsmad. Nu derimod, skriver forfatteren videre, er der henved 100 fiskere, og de udgør en meget agtet stand i byen, en af dem er medlem af kommunalbestyrelsen og en anden af ligningskommissionen. I den dårlige tid blev der bragt fisk i land gennemsnitlig for 5 - 6 rigsdaler om dagen, nu derimod for henved 150 rd., og det var i 1863.

Gratis byggegrund og en tønde land udloves i Asaa

Imidlertid påpeges det i artiklen, at fiskeriet ved Kattegat mellem Sæby og Hals kunne være endnu bedre, hvis det blev drevet fra andre havne. Sæby fiskepladser ligger i reglen 2 a 3 mile syd for byen. Fiskere på et sådant sted som Asaa, ville altså få kortere vej end sæbyfolkene, hvortil kommer, at de orme, som fiskerne må bruge til madding, netop findes ved Asaa og hentes her af dem. En mand i Asaa, der så det fordelagtige heri, rettede en henvendelse til sæbyfiskerne, hvori han tilbød fire fiskere i Sæby en gratis byggeplads og yderligere en tønde jord til hver, hvis de ville flytte til Asaa og drive fiskeri herfra. Der var dog ingen, som meldte sig som interesserede.

En af de gamle asaafiskere, nu afdøde Johannes Jensen, fiskede i over 60 år ved Hou og Asaa. Han var en kendt og afholdt mand og en fisker, der havde mange gode råd at give videre til andre fiskere på egnen. Hans far, Mads Chr. Jensen, satte den første sødygtige båd i søen ved Hou. Det var altid en oplevelse at høre ham fortælle om fiskeriet, som han havde oplevet det gennem et langt liv.

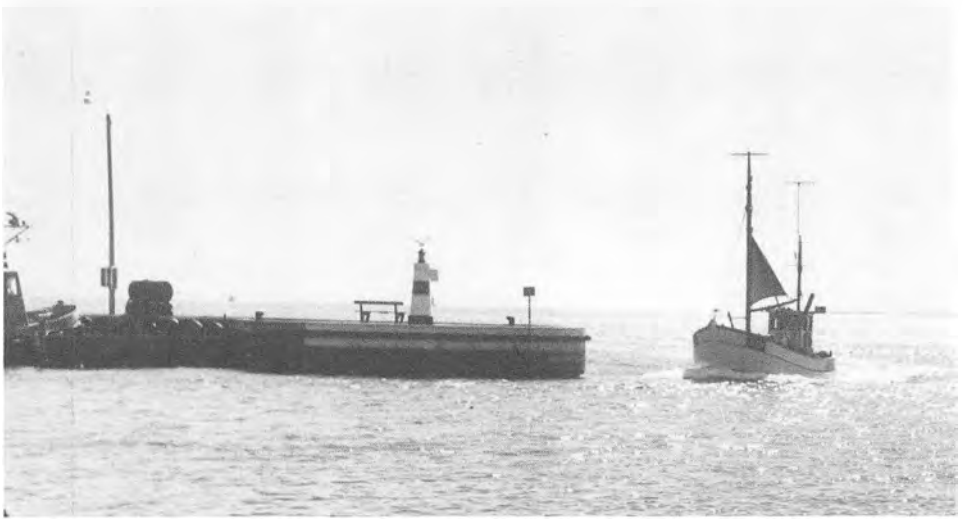

Fiskekutter fra Hals vender hjem fra fiskeri på Limfjorden.

Han begyndte som lejesvend og sejlede med nogle fiskere til Aalborg og Randers med den last, de tog. Sidst i 1870erne købte han sammen med et par andre houboere en dæksbåd. Den havde oprindelig tilhørt en norsk lods og var efter den tids forhold en anselig skude. I 1889 kom Johannes med sin far ud på fiskeri, som han allerede som skoledreng havde vist den største interesse for.

De første motorspil i Østvendsyssel

Fangsterne blev sejlet til Randers, og da man jo helst skulle have nytte af sejlene, kunne fisken nok blive noget gammel, inden den kom til bestemmelsesstedet, hvilket dog ingen tog særlig højtideligt. Midt i halvfemserne kom petroleumsdrevne motorspil imidlertid frem. Johannes Jensen og hans far var i Frederikshavn, da det første af slagsen blev sat ind i en båd. De var meget skeptiske over for dette nymodens maskinfiskeri, men da de så, hvor godt det arbejdede, fik de ikke ro, før de havde anskaffet sig et. De havde det i syv år uden at have nogen udgift på det.

I 1892 begyndte nogle fynboere at sætte torskeruser ud ved kysten i »Ålegræsset«. Det gav et godt resultat, og forsøgene blev fulgt med stor interesse af alle fiskerne. Garnfiskeriet var ret besværligt, navnlig fordi der var så dårlig plads i bådene til de mange grejer, derfor virkede rusefiskeriet, som også kunne drives om vinteren, tiltalende. Efterhånden standsede havfiskeriet, og fiskerne gik over til ruserne, som de fik fra Fyn. I de første år af 1900 var der i tusindvis af ruser mellem Voerså og Hou, de lå tæt side om side langs kysten. Torskefiskeriet gav godt, fordi ruserne kunne røgtes om vinteren, og der var mange småfisk i græsset, så der kom et vældigt opsving i fiskeriet i Østvendsyssel. Det hele beroede dog på græsset, der voksede i et bredt bælte helt op til land.

Da tangen forsvandt sidst i tyverne

Imidlertid skete der en katastrofe for fiskeriet. Græsset eller tangen, som det var, forsvandt, og med det fiskene. Det betød, at bundgarnsfiskeriet måtte indstilles. I Hou var der 160 bundgarn, og heraf blev kun et par tilbage. Dermed stoppede i virkeligheden det bundgarnsfiskeri, der havde været drevet ved kysten i århundreder. De unge fiskere søgte andre steder hen, kun de ældre holdt stand. Det blev en krisetid for fiskerne i Østvendsyssel. Fra nu af fangede de hovedsagelig skrubber og rødspætter. Men dertil krævedes større både, så udgifterne steg, og der var ikke mange, som turde tage den risiko, der fulgte med.

Asaa fik sit første havnebassin i 1906. Det løb imidlertid ret hurtigt fuld af sand, og samtidig skyllede sand op syd for havnen og dannede efterhånden den sandtange, som i dag er Asaa strand. Først i 1929, efter at der var bygget en læmole, blev forholdene tilfredsstillende og gav fiskeriet et tiltrængt opsving. Da begyndte mange af arbejderne at fiske. Herligheden varede dog kun ret kort tid, og da fiskeriet igen glippede, søgte fiskerne til andre pladser, og arbejderne vendte tilbage til deres sædvanlige gerning.

Under anden verdenskrig begyndte bundgarnsfiskeriet igen, men med den forskel, at bundgarnene kostede lige så mange tusinde kroner, som de før kostede hundreder.

Historien viser således, at fiskeriet, der er afhængigt af så mange faktorer, kan være ret så uberegneligt, og nu er det jo kun at ønske, at forholdene igen må ændres til det bedre, så det ellers så blide Kattegat igen må blive et fiskerigt farvand.

»I skal ikke sminke eders ansigter, ikke pudre eders haar...«

Et såkaldt »Himmelbrev« og to »Mindebreve« over et ægtepar fra Ingstrup, Søren Christensen og Johanne Berthelsdatter, findes på Try Museum, hvortil de er skænket af en slægtning i Østvendsyssel.

Brevene, der er fra 1861, er i dag en sjældenhed, men var indtil midten af forrige århundrede ret almindelige.

I Himmelbrevet står der bl.a.:

Den, som arbejder om søndagen, er forbandet, thi Gud selv siger ved sin engel Michael, thi forbyder jeg eder, at I ikke flittig går i kirke unge og gamle, og I skal ikke sminke eders ansigter, ikke pudre eders hår og dermed bedrive hoffærdighed, ei bære høje toppe, som Gud fortørner sig storligen over, men I skal dele eders goder med de fattige. Hvo, som tror dette brev sandt at være, skal have lykke og velsignelse, og hvo, som haver dette i sit hus og ikke åbenbarer det, han er fordømt og af min guddommelige magt forladt, men den ene skal dette skrive efter den anden. Og hvem som haver dette brev på sig eller i sit hjerte, skal torden eller storm ikke gøre skade eller omkomme i vands eller ilds nød, og alt godt vederfares den, som holder mit brev, jeg har sendt på jorden ved min engel Michael. Jeg er Jesus Christus, I ere mennesker. Havde den fattiges suk og råben ikke været der, da havde der ikke kommet regn i flere år, og dersom I ikke omvender jer, da skal verden ikke stå længere end tre fire år, og der skal blive krig og blodstyrtning og blodsudgydelse, og der skal blive en sådan elendighed, med hunger og dyrtid, at moderen skal æde sit eget barn og stå frisk og sund op om morgene og inden aften ere døde af bedrøvelse...

Af himmelbrevet fremgår det, at man troede, det var skrevet af Jesus og sendt til jorden med englen Michael. De danske himmelbreve blev efter overleveringen afleveret til en mand ved navn Just i Assens, og han skulle sende dem videre til folket, som igen skulle afskrive dem, så de kunne blive hvert hjems eje. Hvis man da ophængte et sådant himmelbrev i glas og ramme i stuen, var man beskyttet mod alt ondt. Ofte var det degnen, som afskrev disse breve, og hans belønning herfor har været en gås eller andet spiseligt, som han fik som et tiltrængt supplement til sin meget sparsomme løn.

Himmelbreve kendes så langt tilbage i tiden som til året 584, hvor man har de første optegnelser om disse, og de er blevet bevaret helt frem til midten af forrige århundrede. Mange har gemt brevene på sig som amuletter. Soldater har haft dem på sig i krige, og de har i det hele taget været anvendt som beskyttelse mod alt ondt. I middelalderens overtro var himmelbrevene et let bytte for mange uvidende mennesker, der i den mørke tid rakte ud efter et halmstrå, der kunne redde deres frygtsomme liv. Overtroen blomstrede gennem trylleformularer, der fra den hedenske oldtid er blevet hvisket fra slægt til slægt. Oprindelig spillede de gamle guder en stor rolle i denne overtro, men med kristendommen blev Odin og Tor til Jesus og Petrus. Det berømte Abracadabra, der kan følges helt tilbage til året 200 e. Kr., er opstået fra Abraxa, som var navnet på en uudsigelig gud hos brasilindianerne i det 2. århundrede. Summen af de græske bogstaver i ordet betragtet som taltegn udgør 365, hvilket var tallet på verdenskræfter og ånder

samt tallet for årets dage, hvorfor man betragtede ordet som en særlig trylleformular, der kunne fordrive sygdomme og meget andet.

I Jydsk Historie og Topografi fra 1872 skriver M. Lorentzen, at den stigende oplysning desværre langtfra kan siges at have fået bugt med al den overtro, der er nedarvet fra gammel tid. Den lever endnu et ret frodigt liv omend temmelig skjult i almuens bevidsthed.

I dag mere end 100 år efter kan man vel skrive, at i vor højt oplyste tid er enhver form for overtro udryddet. Skønt kan man nu også helt gøre det? Enkelte reminicenser er stadig tilbage. Der bankes endnu under bordet, for at ulykken ikke skal indtræffe. 7-9-13 har afløst Abracadabra, 13 til bords kan stadig skabe panik hos enkelte - hvad der dog ellers kun kan være grund til, hvis der blot er mad til 12. Således er der nok stadig nogen, der har deres egen lille private overtro.

Det hyggelige ved himmelbrevene er, at forfatterne til dem så direkte påpeger, at brevene er sendt fra himlen, og at de med løslevne bibelske ord i sig selv skal være et værn mod alle menneskelige ulykker, når man blot er i besiddelse af brevet.

Mindebrevene er en helt anden form for breve. Oprindelsen til disse går tilbage til den tid, da en af slægten ved adelige begravelser mødte op og læste afdødes skudsmål. Siden udviklede det sig til, at der blev skrevet ofte digre bøger om den afdøde, hvori var samlet alle de prædikener, der blev afholdt over vedkommende. Skikken bredte sig oppe fra og nedefter. Storbønderne fulgte de adelige, og efterhånden blev det hvermandseje at få et mindebrev. Her var det også degnen, som afskrev brevet og afleverede det til enken på begravelsesdagen, hvorefter det blev ophængt i hjemmet og gemt fra generation til generation.

Det er forøvrigt den samme degn, der har skrevet himmelbrevet og mindebrevene, som findes på Try Museum.

Et af brevene lyder således:

»Minde over de jordiske levninger og nu i døden salig hensovende aftægtsgårdmand Søren Christensen, født i Ingstrup den 16. september 1785, død sammesteds 2. april 1861 og begravet på Ingstrup kirkegård den 11. april 1861.

I året 1812 indlod han sig i ægteskab med pigen Maren Olesdatter af Stenum, hvilket ægteskab Herren opløste efter et års forløb ved at kalde hende bort fra denne verden. Et år hensad han som enkemand og giftede sig derpå igen i året 1814 med pigen Johanne Berthelsdatter, der nu som enke 77 år gammel med en søn og fem døtre stå andagtsfulde ved denne kiste og begræder tabet af en blid mand og kærlig fader. En datter gik bort som barn for nu at møde og omfavne ham i evigheden. Han havde her sine sorger, men nød den lykke at være rask og rørig til sidste ende. Og vi håbe, at som han var virksom i jordisk færden, således måtte han også omend i stilhed have arbejdet på sin saligheds sag«.

Mindebrevene er således en slags nekrolog i en tid, hvor almindelige mennesker ikke fik nogen omtale offentlig ved dødsfald, og for at gøre disse særlig eftertragtede til videre opbevaring, er de forsynede med kunstfærdig lavede vignetter, så brevet også var et dekorativt billede til et hjem i en ellers billedfattig tid.

Himmel.

Søren Christensen

Minde

over de jordiske Levninger og nu i Søden salig
hensovede Aftægts Gaardmand

Søren Christensen Baare,

fød i Ingstrup den 16de September 1785
død sammesteds den 2de April 1861 og begravet
paa Ingstrup Kirkegaard den 11de April 1861.

I Maret 1812 indlod han sig i Ægteskab med Pigen Ma-
ren Vlesdatter af Stenum, hvilket Ægteskab Herren op-
løste efter et Mars Forløb, ved at kalde hende bort fra den
Verden. Et Aar hensad han som Enbemand og giftede
sig derpaa igjen i Maret 1814 med Pigen Johanne Ber-
thelsdatter, der nu som Enke 77 Aar gamel, der med en
Søn og 5 Døtre, staae vedmodsfulde ved denne Riske og
begrade Tabet af en blid Mand og kjerlig Fader. En Dat-
ter gik bort som Barn, for nu at møde og omfavne ham
i Evigheden. Han havde her sine Sorger, men nød den
Lykke at være rask og vorig til sidste Ende. Og vi haabe,
at som han var virksom i jordisk Færden, saaledes maatte
han ogsaa, om end i Stilhed have arbeidet paa sin Sa-
ligheds Sæg.

Dette Gamle! er Alles Saab,

Øverst ses halvdelen af himmelbrevet fra Try museum og nederst et mindebrev. Begge er kunstfærdigt nedskrevet af den stedlige degn, som herved fik et tiltrængt tilskud til den sparsomme løn.

Teglværker i Dronninglund kommune

Stednavne som Teglgården og Teglmarken fortæller om, at der i Dronninglund kommune har været teglværker. I dag er der ingen tilbage, men i sin tid var der adskillige.

I den nordlige del af kommunen var Holtet Teglværk det største med en ovn, der kunne tage 65.000 sten, og hvori der også blev brændt drænrør. Af mindre teglværker i sognet kan nævnes Kvisselholt, Voergård, Løgtholt, St. Tranget og Stormosen ved Flauenskjold. Det mest primitive var Løgtholt Teglværk, der var indbygget i en bakke. Her kunne man nok brænde sten ved underfyring, men kun et mindre antal ad gangen.

Disse teglværker er fra nyere tid. Men også i ældre tid var der teglværker i Dronninglund.

Dronninglund Idrætsforening fik i 1949-50 et nyt stadion. Det blev anlagt på en meget naturskøn plet i Naturparken tæt op til byen. Gamle mennesker kaldte området for Teglmarken, uden iøvrigt at kunne give nogen forklaring på navnet. Under arbejdet med at planere det nye stadion, løstes gåden imidlertid. Arbejderne stødte på en meget stor stensætning, der nødvendigvis skulle fjernes. Man forberedte derfor en trotylsprængning, men inden den blev iværksat, nåede sagkyndige at se på, hvad det egentlig drejede sig om. Hjemstavnsmuseet foretog en grundig undersøgelse, der viste, at fundet omfattede flere teglovne og en del huse i nærheden. Man fandt ud af, at teglværket havde været i funktion i tiden mellem 1600 og 1800. Blandt fundene mellem stenbrokker på teglpladsen var en sølvmønt og to kobbermønter. Sølvmønten var en slesvigholstensk »Schilling« fra 1710, hvilket bekræftede optegnelser fra Dronninglunds arkiv om, at tyske murermestre og teglbrændere arbejdede på godset.

Lertavle med kridtpiber

Museumsbestyrer P. Christensen, Try, fortæller i en afhandling om fundene, at det mærkeligste fund fra teglpladsen var en lille lertavle, der havde været benyttet ved brænding af kridtpiber og indeholdt de yderste ender af pibestilkene. Sådanne lertavler var fundet i mængde i udgravningen af Johan Adolph Rømers Kridtpibefabrik i Nørresundby. Da der i Dronninglund kun fandtes den ene lertavle, kan det formodes, at det er en arbejder fra Rømers fabrik, som er kommet til teglværket i Dronninglund og her har moret sig med at lave kridtpiber til egen fornøjelse.

I udskrifter af arkivsager fra Greve A. G. Moltkes ejertid på Dronninglund i årene 1753 - 72 oplyses, at den tidligere ejer af herregården, den kendte grønlandsfarer Jacob Severin havde anlagt »en liden teglovn« med tilhørende tegllade ca. 1750, men at anlægget allerede tre år efter var en del forfaldent. Der var antaget en teglbrænder, som skulle have 14 mark for hvert tusind munkesten og 3 rdl. for tusind tagsten. Dertil kom 2 heste til kørsel og 4 stude til at ælte leret. Dette blev opgravet af hoveriarbejderne, men al anden arbejdskraft skulle teglbrænderen selv sørge for.

Greven havde planer om at opføre flere teglværker i sit vendsysselske område, bl.a. i Sørå og Asaa, hvor godset havde havnepladser, men det blev der ikke noget ud af. I grevens 20 årige ejertid af Dronninglund blev der fremstillet 594.610

munkesten. Teglovnen kunne rumme 13.000 af de store munkesten, så den var efter den tids forhold ret stor.

26.000 sten til Sæby kirke

Stenene fra godsets teglværk blev solgt til købstæderne, og vi ved bl.a., at der i 1757 blev leveret 26.000 sten til reparation af Sæby kirke. Stenene blev kørt ad landevejen til Sæby, et job, som man pålagde godsets hovbønder. De kunne på deres tunge og klodsede vogne kun transportere ca. 100 munkesten ad gangen. De svarede i vægt til 240 nutidige teglsten. Det vil altså sige, at der skulle køres 260 gange til Sæby for at aflevere bestillingen af munkesten til kirken. Bønderne fik i fragt 2 mark pr. læs, og stenene betaltes med 11 rdl. 4 mark pr. 1000.

I juli måned 1950 blev der i Dronninglund gjort endnu et interessant middelalderfund, da en teglovn ved Øster Mølle blev udgravet. Dette fund var nemlig med til at give værdifulde oplysninger til slottets historie.

Ved afdækningen trådte den gamle teglovn tydeligt frem. Den var 6 m lang og 4.30 m bred og havde tre fyrgange med regelmæssige mellemrum, og på højdestriberne mellem disse har der kunnet stå tre munkesten ved siden af hinanden tværs over feltet. Det kunne se ud, som om den sidste brænding var standset ret brat, da der stod en del sten tilbage. Ovnen ved Østermølle blev dateret til omkring 1500.

Der blev også fundet sten af ældre dato, bl.a. munkesten, som har været anvendt i den ældste del af kirken, men der er intet spor af ovnen, hvori de har været brændt. Derimod blev der fundet spor af en ovn et par menneskealdre ældre end den først fundne og placeret under denne.

Teglbrænderen brændte en ovnfuld sten sammen

Ved udgravningen fremkom der rester af nogle ejendommelige, brændte teglsten, som ingen kendte andetsteds fra, og som blev dateret til o. 1250. Endvidere blev der fundet skår af forskellig art, bl.a. sorte potter, glasserede lerkar, keramik og blåt rhinsk stentøj.

Der har ligget endnu flere gamle teglværker omkring Østermølle. Et af dem var efter gamles fortælling gået til grunde på en mærkelig måde. Teglbrænderen ved værket var blevet forbitret på herskabet på slottet, fordi han havde fået en irettesættelse, som han selv fandt urimelig. Da han skulle i gang med en hel ovnfuld sten, fyrede han så kraftig op, at stenene brændte sammen til en kæmpemæssig klump. Ovnen var totalt ødelagt, og om natten flygtede teglbrænderen fra gården. Den sammenbrændte ovn blev liggende i flere menneskealdre, indtil ejeren af Østermølle engang i 1840erne lod den store stenmasse sprænge og køre ud til fyld i vejdæmningen foran mølledammen.

En gammel protokol og et gensyn med en svunden tid

Ak, hvor forandret! — Den tanke kommer uvilkårligt, når fortidens dagligliv rulles op, og man får lejlighed til at se indenfor hos forrige generationer. Tiden er blevet en helt anden. Den højere levefod og kortere arbejdstid har skabt problemer omkring fritidens udnyttelse, og et utal af spørgsmål i forbindelse hermed er dukket op. Midt i alt det nye kan det være velgørende at stifte bekendtskab med de forhold, man levede under i en tid, hvor der ikke var fjernsyn eller radio, hvor fornøjelserne tilsyneladende var små, og hvor man ikke krævede så meget af tilværelsen, men kunne indordne sig forholdene uden suk og klage.

Det er en gammel protokol, på hvis blade sirligt er nedskrevet tanker og erindringer fra et langt liv i Østvendsyssel, der giver anledning til denne artikel, og hvori selvoplevende hændelser for omkring hundrede år siden giver et virkelighedsbillede af, hvad der foregik på landet dengang i et hjem, hvor børneårene forløb omtrent som i andre landbohjem på den tid.

Ulydighed og uorden af en hvilken som helst art blev ikke under nogen omstændigheder tålt, og høflighed over for såvel fremmede som familie blev børnene atter og atter mindet om. Blev et barn i familien sendt et ærinde i byen, blev det forinden mindet om at tage huen pænt af og hilse goddag, hvis det mødte nogen undervejs, og det var ikke rart at blive grebet på fersk gerning for forsømmelse i den retning. Var der fremmede på gården, skulle børnene heller ikke tillade sig at trænge på og efterforske de voksnes samtale. I passende afstand, og når man ellers var fuldkommen rolig, kunne det undertiden tillades at være i samme stue som de fremmede. Men enhver protest over for forældrenes tilrettevisninger var en utilladelig opførsel.

I skolen gjorde de samme krav om høflighed sig gældende. Skolens legeplads vendte ud mod den alfare vej, og når børnene var ude i frikvarteret, hvor det var ganske utænkelige, et barn kunne opholde sig uden at have hue på, måtte de, hver gang et voksent menneske kom til skolen, stille op til hilsning med huen i hånden, og det skulle ske uanset den passerendes rang eller stand. Det kunne dengang være vanskeligt at få en lærer, eftersom lønnen var så lille, at der skulle spares meget for overhovedet at kunne eksistere for den. 600 kr. udgjorde hele pengebeløbet for et år, så læreren måtte regne med støtte i form af naturalier fra skoledistriktets større landbrugere. Var der ingen ansøgere til embedet, måtte man nøjes med, hvad der kunne fås, måske en karl fra egnen, og selvom denne var nok så begavet, var det ikke let for ham at hævde sig blandt de større elever, med hvem læreren i så fald var næsten jævnaldrende.

Den noget hårde disciplin, der herskede i skole og hjem, kunne også være til stede ved konfirmandundervisningen, hvor skriftens ord ikke så sjældent blev slået fast ved hjælp af en velrettet ørefigen fra præstens hånd, noget der dog aldrig skete den sidste dag, børnene var hos præsten, for da afleveredes konfirmationsgaver til velærværdigheden — den eneste form for konfirmationsgaver dengang på landet. Børn fra de større gårde medbragte måske en and eller gås i slagtet stand, og iøvrigt gav hver efter hjemmets ydeevne, og præsten kvitterede med kaffe og kage. Konfirmandernes placering ved konfirmationen i kirken betød meget. Den ordnedes lidt efter kvalifikation og meget efter anseelse.

På de større gårde gik det nogenlunde med at skaffe de daglige livsfornødenheder. — Jorden led under, at man kun havde staldgødning som tilskud til planternes trivsel. Den kunne ikke så nær dække agrene, og navnlig var det galt med græsmarkerne, hvorfor hestene måtte »bede«, som det hed, på vejgrøfter og markskel under arbejdet. Arbejdsdagen var lang, hvilket dog ikke forårsagede misfornøjelse blandt tyendet. I hjem, hvor forholdet var, som det skulle være, var arbejdsgiverne og medhjælpere som en stor familie.

Beskedne kår

På det lille husmandssted var indtægterne yderst minimale, og her var det selvhjælpen, der gjorde, at familien kunne eksistere. Brødet var hjemmebagt af egen avl. Beklædningen af hjemmeforarbejdet uld fra egne får. Måske skulle der ydes en krones penge til stampemøllen for behandling af et stykke vadmel til pænt tøj. Fåreskindsveste og fåreskindsbukser til daglig brug var almindelige blandt bønderne og arbejderne. Til undertøj anvendtes hjemmevævet tvistlærred eller hørlærred. Kvinderne gik i hjemmeforarbejdede hvergarnskjoler, og de mest velhavende havde en damaskkjole, men den sorte kjole blev kun anvendt ved ganske særlige lejligheder.

En intensiv husflid var påkrævet og blev udført på så godt som alle landbohjem. — Kun i nødstilfælde gik man til smeden, karetmageren eller snedkeren. Var det nødvendigt med ekstra hjælp på en gård, kunne betalingen herfor ordnes med et stykke flæsk eller et brød. Det var tilfældet, når grisen skulle slagtes, og når ulden skulle kartes. Det sidste var en stor begivenhed på gården, en af årets hyggelige fester. Så kom de gamle »Kartepiger« — tre-fire ældre piger fra egnen, der mødte op ved 8 tiden om mogenen og var i uafbrudt virksomhed til langt hen på aftenen. Til gensidig underholdning gik det så løs med gamle elskovsviser og ind imellem hårrejsende historier om spøgeri — eller skidteri, som det hed. Det var en stor oplevelse vor børnene, der fik lov til at være til stede, og når disse sad om aftenen i det dunkle lys på slagbænken, turde de ikke stikke benene ned under bordet af frygt for, at der skulle skjule sig noget uhyggeligt i mørket. Var der ikke alt for travlt med ulden, kunne det hænde, at et af familiens musikalske medlemmer fik harmonikaen frem, og aftenen blev sluttet med en svingom, og det var da morsomt at se de noget tilårsblevne kartepiger vrikkende og trippende dreje rundt på den forholdsvis snævre plads i dagligstuen. Pigerne gik på omgang i de hjem, der havde rigeligt med fåreuld, og det var med en vis vemod, man måtte give afkald på denne form for kartning, da det senere hen blev almindeligt at sende ulden på fabrik. Men på dette område som på så mange andre gik de nymodens tider deres sejrsgang hen over landet og tog det hyggelige moment med.

Dronninglund historiske have, som måtte opgives

»Dronninglund Hovedgård blev fremvist for fruens søstre? Det var umuligt ikke at glæde sig over al den skønhed,« skriver Agnes Henningsen - den ene af søstrene - i sidste bind af hendes otte bind erindringer. Den anden søster Mimi, apotekerfrue fra Langeland, glødede af glæde over et sted så gammelt, at det var bygget som et nonnekloster... og ifølge hendes konversationsleksikon blev det kloster nævnt i et testamente fra 1268. Hun priste højt den dronning, som for godt fire hundrede år siden lod det bygge om til slot og beholdt indgangen til kirken.

Men først og fremmest ønskede Mimi at opleve den nye have og se, hvad deres onkel konsul Niels Kaj Strøyberg havde fået lavet.

... En terrasse så mægtig som til et bryllupsselskab. En idyllisk tennisbane. En frugthave. Og langs et vandløb, der gik på tværs af parken ligesom de vældige alleer, var der plantet en tyk høj række rododendron, og de tidlige lyserøde viste allerede farve. Men det, vi dvælede længst ved, var to steder som mindede om de langelandske bedsteforældres Søvertrop. En sø. Et drivhus med den samme luft af fed og fugtig jord og med de samme blomster...

Pavillon og springvand

Søstrenes møde på Dronninglund Slot, som Agnes Henningsen skildrer så levende og spændende, har fundet sted omkring 1920, fra hvilken tid jeg selv erindrer den smukke slotshave, der var lejlighed til at besøge, når konsul Strøyberg åbnede den for publikum og endnu mere interessant, når Strøybergs yngste søn Niels, som jeg gik i klasse sammen med på Dronninglund Realskole, inviterede nogle af os klassekammerater med hjem på slottet for at lege i parken.

Midt i parken lå pavillonen, en meget smuk bygning med fontænen foran, hvori et springvand sendte en vandstråle imponerende højt i vejret, betragtet med drengeøjne. Rundt omkring fontænen var der plantet lave grålige vækster iblandet blå klokkeblomster. Eksotiske planter, som man ikke så i en almindelig have, var med til at gøre parken til en eventyrhave, der var omkranset af høje træer og gennemskåret af imponerende alleer. De grønne plæner og parkens smukt afstukne gange var med til at forstærke helhedsindtrykket af noget stort og specielt, nemlig Dronninglund historiske have, hvis oprindelse går tilbage til, da greven med det fornemme visitkort overtog Dronninglund med tilhørende gods. Greven præsenterede sig på følgende vis:

»Jeg Adam Gotlob Moltke, Greve til Grevskabet Bregentved, Friherre til Friherskabet Lindenborg, Herre til Tryggewelde, Alslev, Dronninglund, Dronninggård og Hals Ladegård; Ridder af Elefanten, Deres Kongel. Maytts til Danmark og Norge bestalter Geheimråd og Ober - Hof - Mareschal.

Greve med mange ideer omkring godset

Grev Moltke overtog de vendsysselske godser efter storkøbmanden og grønlandsfareren Jacob Severin i 1754 og ansatte som godsforvalter på Dronninglund Christian Friderich Roosen, søn af krudtmester David Roosen, Rådvaddams

Krudtværk. Chr. Roosen giftede sig forøvrigt kort tid efter med en datter af Jacob Severin, Maren Jacobsdatter Severin, hvis mor Madame Dalager for livstid havde fribolig på Dronninglund.

Grev Moltke viste stor interesse for de nye besiddelser, og talrige ideer havde greven med henblik på at udnytte de ressourcer, der var til stede.. Allerede året efter overtagelsen af Dronninglund foretog han en større udvidelse og restaurering af slottet, og det blev årsag til, at greven gik i gang med et omfattende haveanlæg ud fra den betragtning, at haven skulle være slotsmæssig og fornem som det slot, haven omgav.

Der er skrevet meget om grevens haveanlæg i Dronninglund. Grev Moltke sendte sin slotsgartner fra Bregentved til Dronninglund. Johannes Tholle fortæller i en artikel om vendsysselske haver og havebrug i gamle dage om den kendte gartner Chr. Hansen Hind fra Bregentved, at han var meget alsidig - foruden at være gartner havde han lært hjulmagerfaget, bødkerfaget, tømrerhåndværk og landvæsen, og det kom altsammen til nytte for ham i hans arbejde, således med at lave beholdere til orangerne og udføre andet nødvendigt håndværk omkring haveanlægget.

Et hjørne af den historiske have ved Dronninglund Slot, som den så ud i konsul Strøybergs tid.

Pommerantz-appelsintræer og pompelmose

Af et tilsendt katalog skulle gartner Hind udvælge de fornødne planter, og han udbad sig herefter bl.a. 42 stk. pommerantz, appelsin og pompelmose i store og små baljer og 12 stk. af samme sorter samt citrontræer i store og små potter. Hind mente nok at kunne få disse sydlandske vækster til at gro, når han fik overladt det såkaldte orangerihus og den gamle såkaldte haugestue til orangerihus.

En hel ny haveplan blev udkastet af Hind og sendt til greven, som lod sin gartner Schildknegt på Bregentved og gartner Bruhn på Rosenborg se nærmere på udkastet. De kunne begge acceptere Hinds forslag til køkkenhaven, men med hensyn til lysthaven krævede greven visse ændringer, der gik ud på at skaffe mere plads. Det vil der være brug for, når et helt compagnie vil forlyste sig i haugen.

Et andet problem er trapperne fra slottet og ud i parken. Der skal være tre trapper, således at herskabet kan gå på de to og tjenerskabet benytte den tredie, forlangte greven.

Havearbejde som hoveriarbejde

Arbejdet med etablering af den nye park skulle udføres som hoveri, men det skulle helst ikke gå ud over det hoveri, som krævedes udført på herregården i almindelighed. Derfor blev det pålagt forvalteren at sørge for, at havearbejdet blev udført i mindre etaper.

Gartner Hind fik endvidere pålagt at fremskaffe planter til uddeling blandt godsets bønder, således kålplanter af forskellig art, pedersillie, kørvel, timian, meyrian, salvie, og ikke mindst de såkaldte »Jordæbler«, i dag kendt som kartofler.

Gartnerens udadvendte opgave var at lære bønderne at dyrke havesager, ligesom de også skulle lære betydning af læplantning. For at stimulere lysten til det sidstnævnte, udsatte greven en dusør på ¼ læs gavntømmer til dem, der plantede 40 stk. piletræer. Det blev dog ikke nogen større succes. Bønderne kunne ikke se nogen større betydning af piledyrning, og det gik hurtigt tilbage igen med plantningen.

Den historiske have som studieemne

Da Dronninglund slot for få år siden gennemgik en større restaurering og blev omdannet til kursuscenter, var det et stort ønske også at få parken retableret. I 1977-78 blev herregården Dronninglund studieemne for en gruppe studerende på Akademiet, og ved den lejlighed kom også Dronninglund Historiske have under behandling. Det var især arkitekt Bente Hammer, der udførte et stort arbejde for at finde frem til, hvordan den gamle barokhave havde set ud. Bente Hammer nåede da også til et prisværdigt resultat i sin forskning, og det er ikke nogen hemmelighed, at de, der stod bag arbejdet med slottet også ønskede, at få det resultat på parkens område, der var nået teoretisk, ført praktisk ud i livet. Den tanke har man imidlertid måtte opgive. Med den nuværende økonomiske situation vil der ikke være midler til at genskabe den historiske have, og selvom det var tilfældet, så ville der ikke være midler til at vedligeholde et sådant parkanlæg. Den eneste mulighed i dag vil være en idealistisk sponsor, som ikke blot vil sætte den kapital, der skal til, for at gennemføre projektet, men som også vil sikre parkens vedligeholdelse frem i tiden, og dem er der nok ikke mange af.

Vendelboerne udvandt jern som Zulunegrene

Fra jernudvindingsplads i Bolle

Chaufføren mærker, at det trækker i rattet, da han kører på vejen mellem Melholt og Hjallerup. Vognen kommer ud af balance. Et hjul må være punkteret. Det er ellers en ret sjælden foreteelse med de veje, vi har i dag. Irriteret standser han op og konstaterer, at hjulet er fladt. Han har travlt. Et kvarters forsinkelse kan være vanskeligt at indhente, når tiden i forvejen er knap tilmålt. Hjulet bliver skifter i lyntempo. Chaufføren undersøger det flygtigt, finder ud af, at en skarp flintesten er gået gennem dækket. Han piller den ud og kaster den hen i vejsiden, for at den ikke skal forvolde skade endnu engang. Snart efter går det videre med en fart i overkanten af det tilladelige.

Oppe i luften drøner en jetjager og sender en stribe af røg efter sig. Føreren af en traktor fra nærmeste maskinstation jager i en støvsky hen over en mark, kaster et flygtende blik op mod jetjageren, men lader så igen øjet følge furen i marken. Der er ikke tid til unødige pauser. Flere marker venter.

Men ude i vejkanten har den skarpe flinteflække lagt sig til rette i rabattens græs, som den har ligget i tusinder af år, indtil et barn fandt den og prøvede, hvor langt en sådan sten kunne kastes, hvorefter den havnede på den alfare vej. Den har aldrig haft travlt, blev formet engang i stenalderen af flittige hænder, men uden hastværk. Kunne de mennesker, der i sin tid bearbejdede flintestenen stikke hovedet frem og se, hvilken udvikling der er sket, ja, så ville de sikkert, som en gammel vendelbo engang udtrykte det, hurtigt tage det til sig igen. I deres vildeste fantasi ville de ikke kunne fatte den udvikling, der er sket, og endog Odins berygtede køretøj eller Thors hammer ville blegne over for nutidens mekanik.

En linje gennem tiderne

Det er ikke tilfældigt, at flintestenen lå på vejen mellem Melholt og Hjallerup. Her er historien nærværende, og slægt efter slægt har levet i dette område gennem tusinder af år. Ved anlæg af nye veje er køkkenmøddinger og skår fra skiftende tider kommet for dagen.

Sidst i forrige århundrede gravede Nationalmuseets folk på markerne ved Hylholt og Langbak i Rørholt og fremdrog køkkenmøddinger med østersskaller fra den yngre stenalder. Siden hen er der fundet umådelige mængder af flinteflækker fra ældre stenalder og betydelige ravfund fra samme tid. Man kan spore en fortsat linje gennem tiderne, svagest gennem bronzealderen, der kun har levnet enkelte gravhøje. I al den tid har de østvendsysselske folk flyttet rundt, efterhånden som landet hævede og sænkede sig. I tiden lidt før Kristi fødsel opstod der en hel landsby nord for Rørholt. Den blev i 1472 benævnt Bolling og den eksisterede til o. 1650, da den blev nedlagt ved oprettelsen af avlsgården Skovsgaard, der senere fik navnet Dronninggård.

I 1938 påbegyndte Nationalmuseet en udgravning af den gamle landsby Bolling eller Bolle, som egnen kaldes i vor tid.

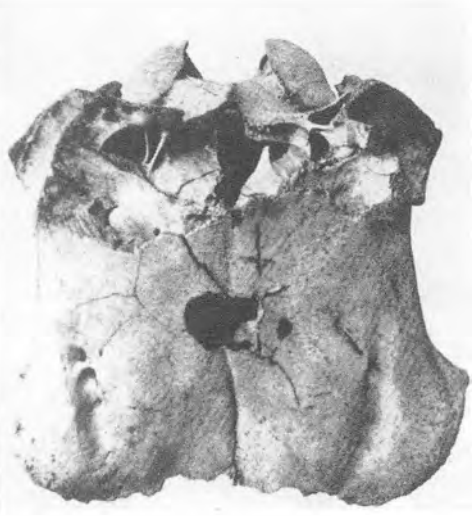

Sortbrændt gryde, fundet under udgravning af hustomt i Bolle, og oksekraniet, der var anbragt under et hjørne af samme hus, formentlig som værn mod onde ånder. Kraniet virkede meget frisk, det tre cm store hul og over det et korsformet mærke, ses midt i kraniet. Billederne er fra Axel Steensbergs: Bondehuse og vandmøller i Danmark gennem 2000 år.

Oksekranium af magisk karakter

Blandt de fund, der havde særlig arkæologisk interesse, var en såkaldt skvatmølle, hvilket vil sige en vandmølle med lodret akse. Den har haft den fordel, at den kunne drives af en ringe vandmængde. Skvatmøllen kunne dateres til tiden lige før 1500, idet der sammen med den blev fundet forskellige effekter, som med nogenlunde sikkerhed kunne tidsbestemmes til nævnte år, bl.a. en træske og en håndten.

Iøvrigt blev der udgravet to vandmøller og hustomter, og ved en af hustomterne blev der gjort et særligt spændende fund, idet man i husets nordvesthjørne fandt et oksekranium, der lå med panden opad og øjenhulerne vendt mod husets østende. I pandeskallen var der et tre cm hul frembragt med et stumpt instrument ved slag udefra. Over hullet såes et korsformet mærke, lavet af snit fra flåkniven. Da der iøvrigt ikke fandtes benrester i forbindelse med kraniet, var det klart, at kraniet var anbragt på stedet med forsæt. Formentlig skulle dette oksekranium virke som en amulet og værne mod onde ånder, hvilket man også har haft kendskab til bl.a. fra Sverige og Grønland.

Jernudvindingsplads fra o. 1250 - 1325

Nogle jernslagger, som under udgravningerne blev fundet, resulterede i, at halvdelen af en jernudvindingsplads fra tiden omkring 1300 blev udgravet. Axel Steensberg, som forestod udgravningerne, fortæller i sin bog: »Bondehuse og vandmøller i Danmark gennem 2000 år« om jernudvindingen i Bolle bl.a., at denne var foregået på en meget primitiv møde. Man har ikke engang, som det var skik i denne egn af landet, lagt en herdpande af ler, hvorpå udvindingen kunne foregå, og der kan næppe i den europæiske litteratur findes paralleller til den fremgangsmåde, der var anvendt i Bolle.

Fra Afrika berettes, at man der undertiden udvinder jern uden nogen lerpande som underlag. Hos zuluerne graver man således tre ovale gruber i jorden. Malmen blandes med trækul og smeltes over et tætpakket leje af samme slags brændsel med et par blæsebælge i hver ende af gruben for at give træk. I Bolle bestod underlaget af gråt, svagt humificeret sandjord, og det er sandsynligt, at udvindingen her som hos zuluerne foregik på den måde, at man har fyldt et lag trækul i gruben. Herover har man så anbragt malmen blandet med trækul, og bagefter har man blandet ler omkring herden. Der har sikkert også været blæsebælge anbragt langs siderne.

Den gamle Bolle by forsvandt, uden der var efterladt notater af nogen art. En ny bebyggelse afløste den gamle, men fundene på stedet af sten og træstykker fortæller, at ukendte slægter har haft jorden i besiddelse og virket på deres måde gennem tiderne. Når travle nutidsmennesker farer hen over egnen, tænker de vel ikke på, hvad jorden gemmer og kan berette, men engang imellem, når ploven støder på fortidslevninger, eller flinteflækken forvolder skade, går tankerne tilbage, og det er ikke uinteressant.

Vikingerne landede i Hellevad præstegårdshave for 1000 år siden

At der i sin tid har været en livlig sejlads på Klokkerholm, og at vikingerne omkring år 900 har sejlet ind i Hellevad præstegårdshave, gjort landgang her for at bringe guderne et offer, hvorefter de er vandret op til en borg, der har ligget umiddelbart syd for den nuværende præstegård, vil nok for mange lyde temmelig fantastisk, men ikke desto mindre er der både geologisk og arkæologisk baggrund for denne påstand.

I 1945 foretog Nationalmuseet, ved museumsinspektør P. Glob, en undersøgelse af et fund i præstegårdens nordside, hvor engene lige vest for haven går ind i denne med en slugt med ret stejle skrænter. Her var man stødt på en offerplads, og de nærmere undersøgelser frembragte et velbevaret hestehoved. Af hovedets anatomi kunne konstateres en afvigelse fra den på den tid kendte heste her i landet, og en nærmere undersøgelse fastslog, at hovedet stammede fra et udenlandsk dyr, en såkaldt vikingehest. Man undersøgte jordbunden og fandt et lag af strandsand og stødte herefter på bygningsfundamenter i kampesten og endvidere blev en fortøjningssten fremdraget. På grundlag af disse iagttagelser fremsatte dr. phil Glob formodningen om, at der nord og vest om præstegården havde været et vandområde, som havde forbindelse med Limfjorden. Dette område, der dannede en vig i haven, har således været landingsplads for vikinger. Umiddelbart efter en landgang har vikingerne bragt guderne et offer, hvorefter de som nævnt er gået op til den gamle borg, hvis fundamenter kom frem under udgravningen. Da det kunne konstateres, at offeret har fundet sted omkring år 900, er det meget sandsynligt, at borgen ved kristendommens indførelse er blevet overdraget sognet som præstegård. Gamle optegnelser peger forøvrigt på, at Hellevad kirke, der er opført midt i 1100 tallet, har været indviet til Sct. Nikolaus, der var værnehelgen for søfarende og vejfarende, og dette siger noget om, at der har været en livlig trafik både til lands og til vands, og at egnen på dette tidspunkt har haft en anseelig bebyggelse. Søvejen gik vestud og landevejen kom syd fra og gik antagelig igennem Hellevad by forbi den østlige ende af slugten, der senere blev til Mølledam, og videre mod nord til Hellum.

Nord for Klokkerholm kirke findes et kildevæld, som af de gamle blev brugt som helligkilde. Også dette har medvirket til at øge folketallet og formentlig også været medbestemmende til kirkens beliggenhed. Endvidere fortæller korsfarerstenen ved kirken, at man har haft kommunikationerne i bedste orden, så man har været underrettet om, hvad der skete i nærøsten og yderligere har været så godt ved magt, at der blev sendt en korsridder ud til kampen om Det hellige land.

Antagelig omkring år 1000 er vandstanden dalet, vandvejen blev nu til slugter og enge. Men vand var der stadig masser af. Det vældede ud af skrænterne i østlandet og fulgte den gamle sejlrende ud i fjorden. Vandet måtte nu nyttiggøres på en ny måde, og det skete ved at foretage opdæmning, hvorved vandmasserne standsedes, og der opstod en sø, hvor der blev bygget sluseværk og opsat et vandhjul. Senere forøgedes kapaciteten ved også at bygge en vindmølle. Det skabte igen livlig samkvem med omegnen og dermed befolkningsforøgelse. Nu havde man både mel- og grynmølle, og der kom klædestamperi og vadmelsvæveri til.

Sådan gik lange åremål. I 1914 skete imidlertid det revolutionerende, at mølleri og væveri standsede, sluseværket blev nedrevet, dammene tømt for vand og engene solgt til de omliggende gårde. Det var ikke noget, der gik stille af. Både gennem mundtlige og skriftlige beretninger fremgår det, at en stor del af egnens befolkning protesterede mod, at den gamle mølledam forsvandt, fordi der herved blev taget noget bort af skønhedsmæssig og rekreativ værdi, man følte sig frataget noget, som havde sammenhæng med, hvad mennskesindet levede i og levede med.

Når digteren Johan Skjoldborg, som færdedes meget i disse egne, i sin novelle »Kallerup Bakker« (Allerup Bakker) beskrev natur og menneskeliv på både godt og ondt med skarnsfolk, som gemte sig derinde, med fredelige mennesker, der stred trofast på deres plet jord for at skaffe tålelige vilkår for den opvoksende slægt, når han lod storm og slud og slid - solskin og glæde veksle med hinanden, så var det altsammen noget, der hørte med i menneskenes liv og var med til at give det form, farve og fylde. Så kom spekulanten og fjernede denne vigtige, dejlige del af folkets tilværelse ved at lukke søen ud og rive møllen ned. Den dejlige sø, hvor drengene vadede og badede og fiskede og kom for sent til konfirmandforberedelse og fik præstens tilgivelse, fordi samme præst - den kendte pastor Gamborg - også elskede at pjaske og fiske dernede. Det er fh. sognepræst i Klokkerholm Chr. V. Nielsen, der beretter dette og citerer: »Og den smukke mølle! Man vidste altid, hvor man havde den. Man vidste, hvor vinden bar hen. Og hos den var der ingen jag. I ro gik hjulet der i vandet, adstadigt drejede vingernes kors, - de fik dog udrettet noget. - De malede mel til mad, de manede til virksomhed og varsom færden«.

Trods protestmøder og al modstand tømtes Mølledammen for vand. Det skete den 23. maj 1914, ni dage efter det sidste protestmødes afholdelse. Men tanken om at få Mølledammen genskabt luftedes stadig, og gang på gang er spørgsmålet taget op. Gennem årene har flere udvalg arbejdet hermed, men mange problemer måtte overvindes før realiteter kunne nås. Først i 1979 lykkedes det at genskabe Møllesøen i den store slugt, og derved få Vendsyssels største sø, der ikke alene blev et rekreationsområde til glæde for egnens befolkning, men også en seværdighed, som gør hele landsdelen rigere.

Hellevad sogn er det område, der her i landet har det største antal registrerede gravhøje, efter hvad sagkyndige oplyser, og en af disse oltidshøje, som ligger i kirkens nærhed, er blevet indlemmet på en meget smuk måde i kirkegården. Fra disse høje vil man kunne skue hen over et landskab af sjælden skønhed og vælde.

Sejlads på den gamle Klokkerholm Møllesø, d.v.s. før 1914.

Suppe, klipfisk, kødret og pandekager var julemiddag

Det er en kendsgerning, at begivenheder, der knytter sig til julen huskes bedre end andre. Det gælder både store og små hændelser. Forfatteren Niels Hancke, giver sin bog »Nord for Limfjorden«, hvor han bl.a. skildrer julen for hundrede år siden på Rottrup i Ulsted, et talende eksempel herpå, når han fortæller:

»Man må gjerne le ad mig, om man har lyst, og jeg skal selv indrømme, at det lyder latterligt, men jeg kan aldrig en klar frostdag henimod aftenstid høre en and skræppe uden at komme til at tænke på juleaften. Hvor løjerligt det end klinger, er det så. Når det lakkede hen ad eftermiddagen »Lille juledag«, og de dovne høns var i færd med at flyve til rane, glemte hine slughalse aldrig at lade deres skrål høre, og den aften stod de ingensinde forgjæves i klynge foran »den brede dør«, mens der blev strøet byg ud til dem med rund hånd, så at de til sidst knap kunne vralte til deres hus«.

Niels Hancke mindes Lille juledag som en af de bedste i året. Det var med den som med lørdag eftermiddag i skoletiden, den var altid bedre end søndagen. Så beretter han om den travlhed, der herskede hos hele befolkningen på gården den dag. Der kunne ikke blive tid til at lave middagsmad, men det mægtige saltmadsfad, der i stedet blev serveret med nybagt sigtebrød og varmt øl, var heller ikke at foragte. Køkkenet skulle man forøvrigt holde sig fra på denne dag, for der risikerede man blot at få en våd karklud om halsen af kokkepigen, når hun blev forstyrret.

Den, der havde mest travlt var hunden »Munter«, som ærligt tjente sin julenadver ved at gø af de mange tiggere, der kom til gården. Det var nemlig en gammel ret, at de på denne dag kunne komme på gården og få krukken fyldt med mælk, og dertil fik de en stor sigtebrødsmellemmad med sul til.

Som dreng havde Niels en særlig opgave Lille juledag. Han stod for uddelingen af udkrasning fra faderens pibe, en delikatesse, som mændene satte overordentlig stor pris på. Hans mor gav engang »Hopskrædderen« valget mellem to tallerkener. På den ene var der en tyk sigtemellemmad og en dram til, på den anden en mægtig dynge udkrasning. Han valgte det sidste. Hvervet med uddeling af udkrasning, der var samlet i årets løb, skulle foregå med stor forsigtighed, så ingen blev forfordelt, og navnlig skulle der sørges for, at daglejerne fik først, for blev der ikke noget til dem, kunne man risikere, at de forlod gården. Grøftegraveren »Ko-Anders« havde således bedyret, at han aldrig ville tage arbejde andre steder, fordi han her var sikker på at få den bedste udkrasningsskrå.

Det egentlige arbejde Lille juledag standsede til middag. Resten af dagen skulle anvendes til at gøre alt så pynteligt som muligt. Der blev fejet i alle stalde og strøet sand. Staldkarlen striglede og pudsede hestene, og selv studerøgteren havde travlt med at pynte studene. Det foregik med en gammel, rusten saks.

Når al denne rengøring var til ende, var det karlenes og drengenes tur. Ved det lange trug i vandporten stillede de sig op på rad og række og skrubbede og skurede sig i det kolde vand, der fik ansigterne til at gløde, hvorefter de løb over gården til kamrene for at tørre sig.

Julemaden på bordet

Nu var tiden kommet, hvor julemaden blev serveret. Det foregik i Folkestuen, hvor der i anledning af den store fest var lagt en dug på bordet, noget man aldrig oplevede til daglig. På bordet brændte to lys i blanke messingstager, og hver mand fik sin egen tintallerken. Oppe ved avlskarlens plads stod brændevinsflasken og et Sølv-stob, som kun brugtes den aften og ved årets høstgilde. Avlskarlen stod for udskænkningen og vågede samvittighedsfuldt for, at ingen fik for meget.

Rangfølgen ved bordet blev nøje overholdt med avlskarlen eller »Bedstekarlen«, som han almindeligvis blev kaldt, for oven, derefter kusken, staldkarlen, tredie karl osv. nedefter for at slutte af med »Bælsen« og drengene. Vinduessiden var forbeholdt mændene. På modsat side sad pigerne også efter rangfølge.

Julemåltidet var det samme år efter år: Suppe, klipfisk, kødmad og som dessert pandekager eller æbleskiver. Efter spisningen stillede alle sig op på rad og række og gik ned i køkkenet, hvor husbonden tog imod. Her blev der vekslet håndtryk og ønsket glædelig jul. Som særlig indbudt gæst til juleaften var den vordende fåredreng mødt op. Det var med i hans fæstemål, at han skulle tilbringe julen på gården.

Festlighederne fortsatte nu i Folkestuen, hvor hver fik uddelt en pot pebernødder, som man spillede kort om. Både ældre og yngre gik med stor alvor op i dette og behandlede pebernødderne, som var det markstykker. Kun et enkelt år var der almindelig utilfredshed med pebernødderne. De var blev for store og så var der jo færre at spille om. Bælsen prøvede at klare det ved at bide dem over, men det blev opdaget, hvorefter hans »penge« blev kendt ulovlige.

Senere på aftenen blev der sunget efter håndskrevne visebøger, og klokken ti sluttede juleaften med en tak til husbonden for den store fest. Så gik alle til ro. Det vil sige helt roligt blev det nu ikke lige straks. Ingen kunne sove efter en sådan aften. Der blev snakket livligt i karlekamrene, og her lagde man planer om, hvordan man skulle lave løjer St. Steffens morgen, hvor det var skik at spille pigerne et puds, f.eks. med at strø aske ude på køkkengulvet. Det var nu sjældent, karlene kom godt fra det, for pigerne vidste hvad der ventede dem og var på vagt.

Sådan foregik juleaften i forrige århundrede på Ulstedegnen, og bortset fra særlige skikke var der nok ikke større forskel på juleaften andre steder. Juletræet havde dengang endnu ikke vundet indpas, og julegaverne indskrænkede sig til de omtalte pebernødder. Men det blev juleglæden ikke mindre af. Juledag samledes så alle, der kunne komme hjemmefra, til gudstjenesten i kirken.

Indholdsfortegnelse:

Side

Af Østvendsyssels udviklingshistorie 5

Voergårds kusk og Bettebysmeden i dansk malerkunst 9

Udskiftning af Asaa fra 1800-1865 12

Røvere fra Jyske Aas huserede i hele Vendsyssel 15

Lægebog fra 1577 beretter, at mange læger gjorde folks sygdom værre, så de tjente mere på deres patienter 19

Frygteligt motiv for gammel skillingsvise 23

Hvo, som foragter hofbondens øl 26

Oldefars ABC - et klenodie, der blev gemt fra slægt til slægt 28

Vendelboerne kunne også lave standure 31

Indviklede grænseforhold i Melholt 36

Læreren i Hou skrev hyldestbrev til kongen 38

Malkepigen Hanne var forud for videnskaben 41

Da man ville gøre Hals til storby ved Limfjorden 47

Dronninglund Sogn havde otte vindmøller 50

Kulsvierne i Dronninglund Storskov under anden verdenskrig 52

Husbygning på landet har fulgt en 2000 årig tradition 54

»Gamle Nielsen« - skrædderen fra Agersted, der skulle have været biskop i Amerika 57

St. Nelaus kilde i Røgelhede 60

Harsk torskelever i tranlampen 63

Fem julegaver grundlag for musikaktivitet i Agersted 66

Da man troede, telegrafisten selv fabrikerede telegrammerne 69

Hvem som finder denne seddel eller flaske 72

Tavlen over sognepræster i Dronninglund kirke 75

I ravsliberens værksted 78

Houfiskeren - »Smejs Peters« dramatiske levned 80

Side

Arkæologiske udgravninger i Dronninglund kommune 85
Fiskerne tørrede flyndere over kakkelovnen 88
Fortidens signemænd i Østvendsyssel 91
Storkene på Dronninglund vendte aldrig tilbage 95
En 100 år gammel dagbog fortæller 99
Den forsvundne landsby 102
Greven ville forbyde gamle koner på 40 år ægteskab 104
Der står et kors ved den alfare vej 107
Ad den gamle kongevej 110
Kattuntryk fra Ørsø var de vendsysselske pigers ønskedrøm 112
I en østvendsysselsk landsbyskole omkring 1850 115
Sommer og sol over Sømosen 119
Vendelboerne for 160 år siden 123
Et af Nationalmuseets skønneste smykker blev fundet mellem Asaa og Geraa i 1872 128
Læreren sejlede fra Geraa skole i dejtrug 130
Tyrehoved i klart blåt glas fra Ingeborg Skeels glasværk 133
Med stud for plov og vogn 136
Fiskeri i Østvendsyssel gennem tiderne 138
»I skal ikke sminke eders ansigter, ikke pudre eders haar...« 141
Teglværker i Dronninglund kommune 144
En gammel protokol og et gensyn med en svunden tid 146
Dronninglund historiske have, som måtte opgives 148
Vendelboerne udvandt jern som Zulunegrene 151
Vikingerne landede i Hellevad præstegårdshave for 1000 år siden 154
Suppe, klipfisk, kødret og pandekager var julemiddag 156

Litteratur om Østvendsyssel og kildeangivelse

Artiklerne i denne bog er skrevet over en lang årrække, og kildematerialet spænder vidt.

Et mangeårigt samarbejde med nu afdøde museumsbestyrer Peter Christensen, Try, har haft stor betydning for mit lokalhistoriske arbejde, bl.a. besøgte vi gennem to-tre år et stort antal hjem i Vendsyssel, hvor P. Christensen gjorde studier til bogen »Urmagere og Tusindkunstnere i Vendsyssel«, medens jeg fotograferede over 100 standure og skrev en artikelserie i Vendsyssel Tidende med titlen »Rariteter i vendsysselske hjem«.

Meget stof er hentet gennem samtaler med ældre mennesker fra egnen, endvidere fra besøg i avisarkiver og i lokalhistoriske arkiver samt på Nationalmuseet og Det kongelige Bibliotek i København, Landsarkivet i Viborg, Universitetsbiblioteket i Århus og det lokale bibliotek.

Af andre kilder kan nævnes Historisk Samfunds årbøger, Anton Jacobsen »Vendsyssel land og folk«, Kr. Værnfelt »Bondeby og herregård«, Ernst Beckers erindringer, Dronninglund godsarkiv, L. Budde »Bakkerne i Vendsyssel« og iøvrigt fra den righoldige vendsyssel-litteratur.

Med hensyn til litteratur om Østvendsyssel kan henvises til Erling Strudsholm: »Dronninglund Herred, en bibliografi« fra 1978, som oplyser om, hvad der er skrevet om folk og egn tilbage til 1642. Bogen findes på Dronninglund bibliotek.

E. Dalsgaard.

Elmer Dalsgaard.

Elmer Dalsgaard, f. 1910 i Asaa.

Ansat ved Asaa skole i 43 år, først som lærer, sidst som skoleinspektør.

Har skrevet i hundredvis af artikler i dag- og ugeblade for en stor del med lokalhistorisk baggrund.

Medarbejder ved udgivelse af skolebøger.

Foredragsvirksomhed, bl.a. mange radioforedrag.

Skrev 1973 »I århundreders spor.«

1974 »Hjallerup Marked i 500 år.«

1977 »Havn i 100 år.«

1990 »Glimt af Østvendsyssels lokalhistorie«

I redaktionen for »Barn af Vendsyssel« 1 - 8.

ISBN 87-983675-2-8